

ગઢવી હાલો.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૫૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ધર્મવી હાસિ

વિષય ૬ : ૩ .

ઘડવી હાલો

અદ્ભુત રસથી ભરપૂર વાર્તા.

કર્તા

સ્વ. હર્ષદલાલ સુંદરલાલ રાજકુમાર

અમદાવાદ

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

મહાદેવ રામચંદ્ર જગુપ્તે, બુકસેલર.

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ

આવૃત્તિ ૮ મી

પ્રત ૧૦૦૦

વર્ષ ૧૯૮૪

સને ૧૯૨૮

મુદ્રણસ્થાન: આદિત્ય મુદ્રણાલય રાયખડરોડ અમદાવાદ

મુદ્રક: ગજનન વિ. પાઠક.

કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ ૧૪૨૫૬
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ સંગ્રહ

ઘઢવી હાલો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ઈક્રમ સંવત ૧૩૫૧ ના સુમારમાં દિલ્હી ઉપર અકાઉદીન
ખાદશાહની સત્તા ન હતી. તે વખતે, હિંદુસ્થાનમાં ઠેર ઠેર અળવા અને
શીતુર ગાહુ ચાલતું હતું. આર્ય પ્રગ્ન કેવળ અજંપાના સપાટાનાં કચ-
રાતી હતી. દિવસ ભય વિના ખીજું કંઇજ નજરે દેખાતું નહોતું ધરમા
સુખ છે કે કેમ એ તો સ્વપ્નમાં પણ ભાસ થતો નહોતો, આજને!
દીવસ કેવો જશે તેના મોટે મોટે શક રહેતો હતો. રજપુત રાજાઓ
હઠામ અખેડામાંથી નિવૃત પામતા નહોતા.

આ વખતે ગીજનીના તુર્ક મુસલમાનો, ધોર ખતના યુદ્ધમાં
અને ખીલજી વંશના પઠાણ તથા મોગલ એ રીને મધ્ય એશીયા
પ્રદેશમાંથી ત્રણ ટોળાં ભરતખંડના ઉત્તર વિભાગમાં આવી વસેલા હતા
તેથી તેમનું બળ વિશેષ હતું, તેઓ હીંદુ વર્ગના માણસોને બકરી
સમાન ગણીને તેમને નાહક હેરાન કરતા હતા, તેમના તરફથી જે કાંઈ
વિપત્તિ પડતી હતી તેની ફરીયાદ કોઈ સાંભળતું નહોતું તેથી હીંદુ
પ્રજાને ન્યાય મળતો જ નહોતો. તેથી સઘળી જગાએ અજંપો, કંપ
ને ભય વ્યાપી રહ્યાં હતાં.

તો પણ ઉદયપુરના રાણા સુર્યવંશી તેઓને વશ થયા નહોતા.
આર્યધર્મનું રક્ષણ કરવાવાળા શુરા ક્ષત્રી રાજાઓમાં પોતાનું ધર્મરક્ષણ

કરાવાને આગળ પડતા હતા, તેઓ તેમની સાથે સંગ્રામ કરવામાં કાયર થતા નહોતા તેઓ એ વખતે ડુંગરી પ્રદેશ ભટકીને પાણુ ટેક સાચવતા હતા. શત્રુઓને તુચ્છ ગણીને તલવાર લઇને લડતા હતા. તેઓ મરતા સુધી પોતાનો ટેક છોડતા નહોતા.

આ સમયમાં આ સૂર્ય ભૂમિ ઉપરની પ્રાગ્ અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં છતાં પાણુ ફેટલાક સ્વનંત્ર રાજ્ય હતાં તે પૈકી મધ્યલિંદુ-સ્તાનમાં આઝા પડેલા એ પર્વતો અમરકંટક અને વિખ્યાદિ નામે છે અને છેક પશ્ચીમ દીશા તરફથી દુર દુર કડકા લાગુ થઇ ઉત્તરથી તે છેક દક્ષીણ પ્રદેશ સુધી અર્થાત કોકણપટ્ટીને લગતો સિદ્ધાંત્રી પર્વત આવી રહેલો છે તે ગણની સંધિયોગમાં અમરકંટક પર્વતના રમ્ય પ્રદેશમાં વિલાસપુર નામનું નગર હતું તે નગરના નાગમાં ઘણાં મામ તથા જમીન હતી, તે નગરના ઉત્તર ભાગમાં અમરકંટક નામનો પર્વત આકાશ સાથે યાગીલાસ કરતો હોય તેવો દીપતો હતો જેના ઉપર અનેક પ્રકારના વૃક્ષ તથા વૈવીકાઓ અને ભયંકર શૂક્રાઓ દેખાતી હતી. તે અમરકંટકને વેંધાને જેમાં નમંદા નીકળેલી કેવળ આનંદ આપનારી જોવામાં આવે છે, તેનો પ્રતિધ્વાત ગંભીર અને સ્તાન કરવાથી શરીરને શાંત કરે તેવો છે, તે પર્વતના એ ભાગ પાડીને તેમાં દેખાતી વીસ્તીર્ણ અને અત્યંત ઉંડી નદી જાણે પાતાળ ભેદીને નીકળી હોય તેવી દેખાય છે. તેના અન્ને કીનારા ઉપર પર્વતની ખીણમાં અનેક પ્રકારનાં વૃક્ષ જુથ્થ ઘઇ રહેલાં જોવામાં આવે છે. તેમાં અનેક પ્રકારનાં પક્ષીઓનો કોલાહલ તથા સિંહની ગર્જના વખતોવખત સંભળાય છે. તે પર્વતના નિચાણ પ્રદેશમાં વન ઉપવન ઇત્યાદિક મનોહર દેખાવ આપે છે. આવા ઉત્તમ પ્રદેશમાં વિલાસપુર કેવળ આરોગ્યતા રૂપી યૌવનનો વિલાસ બક્ષનાર હતું. તેમાં રહેનાર રજપુતો

કેવળ શુરવીર હતા. તે વખતે પરમારવંશનો અમરસિંહ રાજપુત રાજ્ય કરતો હતો તેને માત્ર એકજ પુત્ર પૃથુ નામનો હતો. તેણે કોઈ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને સોંપીને ઉત્તમ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. તે પૃથુ રાજપુત કાવ્ય અને સાહિત્યમાં ઘણા માહીતગાર થયો હતો.

અહીં ઉપર બેસીને યુદ્ધ કરવાની રીત તે ઉત્તમ પ્રકારે જાણતો હતો. પટા, પેચ, દાવ વાગેરેની માહીતી ઉત્તમ મેળવી હતી. કપાનમાં તીરનું સંપાન કરીને નિશાન ઉઘાવવાનું સર્વથી સરસ જ્ઞાન મળ્યું હતું. બાહુખલ એટલું ખૂબ હતું કે તલવારના એકજ ઝટકથી મજાણુ પાડતી કાંધ જુદી પાડતો હતો. તેણે ચાલવાનો રીવાજ ઉત્તમ રાખ્યો હતો. ઝડપથી દોટ મુકવી અને શીખર ઉપર ચઢી જવાની રચના ઉત્તમ જાણી હતી. અમરકંટકનાં ગહન વનમાં તથા પર્વતના ભયંકર સાવામ ઉગાળમાં મુગ્યા માટે ફરતો હતો. ઘણી વખત તેણે ગુફામાં પેઢેલા વાઘને છંછોડી બહાર કાઢીને પેાતે એકલા તેની સાથે યુદ્ધ કરી તેનો પરાજય કરતો હતો. તે શિકાર માટે નિહર રહેતો હતો તે સાહસ કાર્ય કરવામાં ઉતાવળો હતો. કેવળ દયાળુ અને પરોપકાર કરવામાં આગળ પડતો હતો. રાજપુતોનાં ધર્મ અડગ રાખવાને તેને પુરો અભીમાન હતો. તે કવી પંડિત અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણને બહુ માન આપતો હતો. તે વિદ્વાનની કદર કરતો હતો. તે કેવળ ઉદાર હતો. આ જગતમાં જન્મ લઈને આપણું કર્તવ્ય શું છે, તે પુરેપુરું જાણતો હતો. તેનામાં સત્યતાએ નિવાસ કર્યો હતો તે દુર્જન અને દુષ્ટ પુરુષોનો સંગ કરતો નહોતો. કેવળ શુર અને સત્યવક્તા ઉપર ત્યારે પ્રીતિ રાખતો હતો. તે સ્વચ્છંદાનુસાર સ્વતંત્ર વૃત્તિને પસંદ કરનારો હતો. નિરંતર મસ્ત હાલતમાં રહેવાને તેને મુળથીજ સ્વભાવ થતો. આ પ્રકારે યુજી ભુષણથી શોભા પામેલો રાજપુત પૃથુસિંહ એ રાજ્યમાં વખાણતો હતો. એવા

ઉત્તમ પ્રકારના વિલાસ નગરમાં રાજ્યનો દમ્બુદી ઘઢવી હાલો નામનો રહેતો હતો. તે કેવળ નિરક્ષણ હતો. તેની ઉંમર સુમારે ૬૦ વરસની થઈ હતી. યુવાવસ્થામાંથી અમલ કસુંબો લેવાની ટેવ પડવાથી તેને મળે અશીષુ વળગ્યું હતું તેથી તે કેવળ અશીષુથી ખવાઈ ગયેલ સુકાયલા મડદા જેવો થઈ ગયો હતો. તેની યુવાવસ્થામાં પરણેલ સ્ત્રી ગુજરી ગઈ હતી તેથી તેણે ચોવીસ વરસની ઉંમરની વયે બીજી સ્ત્રી કરી હતી તેની સાથે સંસારના સુખનો લ્હાવો લેતા લેતામાં તે બીજી સ્ત્રી પણ ગુજરી ગઈ. તે સમયે આ હાલો ઘઢવીની ઉંમર પચાસ વરસની થઈ હતી. તેણે વિચાર કર્યો કે હવે મહારી વૃદ્ધાવસ્થા થશે તે વખતે મારી ચાકરી કાણ કરશે! એમ વિચાર કરીને ત્રીજીવારની કન્યા પરણ્યો; તે કન્યા સ્વરૂપમાં કેવળ રંભા હતી. જ્યારે આ કન્યા સાથે મઢવીએ લગ્ન કર્યું તે વખતે ઉંમર પંદર વરસની હતી. અત્યારે આ વખતે ઘઢવીની ૬૦ વરસની ઉંમર થઈ છે. ત્યારે ત્રીજી સ્ત્રીની ઉંમર પચીસ વરસની થઈ છે. જોકે આ ઘઢવીની સ્ત્રી યુવાન છે તોપણ તેનામાં જે ગુણ હતા તેવા ગુણ બીજી કાંઈ સ્ત્રીઓમાં ભાગ્યે હશે. તેનું નામ મેના હતું, તેના પીતાએ કાવ્યશાસ્ત્ર અને સાહિત્ય સાફ શીખવ્યું હતું. તે કવિતા કરતી હતી. જ્યારે તે સંગીત કરતી અને હાથમાં વીણાના તંતુ વાદ્ય ઉપર આંગળી ફેરવીને પોતાનો સુર એકાગ્ર કરતી અને ગાતી તે વખતે તે કેવળ સરસ્વતી જેવી દેખાતી હતી. તે પતિવ્રતા હતી. તેનામાં કુદરતી મોહક ક્રિયા મંડળ થયેલી હતી. તેનું હાવણ્ય રાજપુત્રોના અંતઃકરણને ભેદી નાંખે તેવું હતું તે જ્યારે સ્મિત હાસ્યથી રહેજ નેતી હતી તે વખતે વિકારવાળા પુરૂષો તેવું જોઈને પોતાનું ધનભાગ્ય માનતા હતા પણ તેનું સ્મિત હાસ્ય નિર્વિકાર હતું. જે કે તેનામાં વ્યભિચાર હાવભાવ નહોતો તો

પણ સ્ત્રી જાતી સ્વભાવથી જે હાવભાવ તેનામાં કુદરતિ સ્થાપ્ય ભાવથી રહેલા હતા. તે હાવભાવ રસિક લોકોને વિકાર ઉત્પન્ન કરાવતા હતા. યદ્યપિ તે પોતે પોતાની પવિત્રતા ઉત્તમ રીતે જાળવી રહી હતી. આ પ્રમાણે પુખ્ત યુવાવસ્થાને પહોંચેલી મેના પોતાના પતિની પરમેશ્વર તુલ્ય સેવા કરતી હતી પણ હાલો ઘઢવી કેવળ અશક્ત હતો. હાલો ઘઢવીનો પીના હતો તેનું નામ વીલાસનગરના રાજા પાસે ઉત્તમ પ્રકારનું હતું કેમકે તે વિદ્વાન હતો. તેણે પોતાની વિદ્યાના અળયી રાજ્ય આશ્રય નીચે ઘર ખેતર અને ઉપજીવીકા પેદા કરી હતી. તે મર્ણુ પામ્યો ત્યાર પછી હાલો કેવળ અભણ આગસુ શરમિદો અને નિરક્ષર હોવાથી તે રાજાના પાસે જતોજ નહોતો. તે અશીળમાં ખવાઈ ગયેલો શુશ્ક થયો હતો. તેના ગાત્રમાં કેવળ અનર માળ (લાઠ પીંજર) દેખાતું હતું, પોતે વૃદ્ધ થયો ત્યાં સુધી અશીળ ઉપર તેને દુધ ગીદાઈ વીગરેતો ખોરાક ખાવાનો આજો વધેલો હતો તે ખર્ચ દઈથી ઉપરાંત થઈ ગયું તેથી તેણે પોતાની યુવાસ્થામાંજ જમીન ખતીર વેચી નાખી હતી ફક્ત ઘર રહ્યું હતું. તે ઘર પણ વેચવાની તેની મરજ હતી પણ મેના જેવી ચતુર અને શુદ્ધિમાન પવિત્ર સ્ત્રીના શિક્ષણથી તે ઘર વેચાયું નહોતું. મેનાએ પોતાના પતિની પાલના કરવામાં તથા તેની ખરાખર ખરદાસી રહેવાના અંદોઅસ્તમાં પોતાના તમામ દાગીના વેચી નાખ્યા હતા. હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં પૈસાની તંગી થવા લાગી. તેણીએ એક ગાહો ખનાવ્યો. જે ગાહામાં ચાર ચરણનો સમાસ હતો એવું એક કવિત ખનાવીને પોતાના સ્વામી પાસે તેના તુટેલા માંચા નજીક આવીને ખેડી, અને કહેવા લાગી કે પ્રિય સ્વામીજી! આજ તો મહાઈ હૃદય બહુ ખીજ થાય છે.

ઘઢવી—(ઝોકાં મારતો મારતો હોકાની નેહ પોતાના મોઢામાં

રાખેલી જરાક ખસી ગએલી હતી છતાં અવાજ સાંભળીને ઉચું જોઈને) શા માટે અફસોસ કરે! છો !

મેનાં—હવે તો ઘરમાં કંઈજ નથી. મારા દાગીના પણ વેચી નાંખ્યા છે. તમારી વડીલોપાછીત મિલકત પણ રહી નથી. આપણો હવે નિભાવ કેવી રીતે થશે ?

ઘઢવી—કેફથી ભારે થયેલી રક્તવર્ણિ અને ભુખરી ઉપર પોપચાં દાળીને બોલ્યો કે—હું કહેતોજ હતો કે આપણું ઘર વેચીએ પણ તમે માનતાં નથી ત્યારે હું શું કરું !

મેનાં—(જરા નજીક આવીને) જ્યારે ઘર વેચીએ ત્યારે આપણે વિશ્રામ ક્યાં ? હવે તો એક આનાના પૈસા પણ પાસે નથી; ધીરે ધીરે ઘર વેચ્યાનાં નાણાં વપરાશે ત્યાર પછી શું કરશે ! ક્યાં રહેશે.

ઘઢવી—બોલતો બંધ થયો. જાણે ચિંતાની સમાધીમાં લીન થયો હોય તેવો બંધ થઈ ગયો. પછી કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં ને લાંબો થઈને હરે રામ રામ તને ગમે તે ખરું, એમ કહીને સુતો (આ પ્રમાણે જોઈને)

મેનાં—(ઘઢવી પ્રત્યે) તમે સુતા શા માટે, હું તમને કહું તે પ્રમાણે જો તમે કરો તો આપણું દારિદ્ર દુર થશે.

ઘઢવી—(એવું સાંભળી તુરત બેઠો થયો) શું કરવું કહેા જોઈએ !

મેનાં—(કાગળ હાથમાં લઈને) જુવો ! આ કાગળમાં મહેં એક ગાહો બનાવ્યો છે તે તમે મુખપાડ કરો અને આ કાગળ

તમારી પાસે રાખો, જ્યારે મુખપાઠ થઇ જાય ત્યારે તમે આપણા અન્નદાતા હજુર સાહેબ શ્રી અમરસીંહજી છે તેમની પાસે લઇ જાઓ. તમે રાજ્યના દસુંદી છો. તમે ત્રીસ પાંત્રીસ વરસથી બિલકુલ દર-ખારમાં ગયા જ નથી. જો તમે વરસમાં બેવાર જતા હોત તો સાલ-ગીરીનું ઇનામ તથા બેસતા વરસનું ઇનામ દરવરસે મેળવી શકો. યદ્યપિ તમે કેવળ જવું છોડી દીધું. તમારી ગેરહાજરીમાં બીજા પરદેશી કવિઓ આવીને પોતાની વિદ્વતા બતાવી તેમના નશીબનું જો હોય તે લઇ જાય છે. તમે આ રાજ્યના જુના દસુંદી છો તેથી બીજો કોઈ દસુંદી હજી પ્રાપ્ત કરીને રહી શકે તેમ નથી તો પાણ અત્યારે જો નિર્ધન સ્થિતિ આપણી થઇ છે તે માત્ર તમે ત્યાં જ્યાં નદી એજ કારણ છે, મારે આ ગાહો મુખપાઠ કરીને તમે જાઓ અને સંભળાવો.

ઘઢવી—(માથું હલાવીને) એ તો મારે બેટું કઠણ કામ, હું તે ત્યાં જઇને શું બોલું અને શું કહું, હાલનો રાજા બારે કરપણ છે. આલી આલીને શું ચાલશે ? આ ગાહો બોલીને પછે મારે અમ કરવું.

મેનાં—આ ગાહો રાજાનાં દર્શન કરી તેમને તસલીમ કરીને સજામાં બોલાવો અને પછી ફરીથી તસલીમ કરીને કહેવું કે આ ગાહો આપ ખરીદ કરો જ્યારે તે એમ પુછે કે તે ગાહાની કોમન શી હરાવી ને ! ત્યારે એટલું બોલવું કે સવાલાખ રૂપિયામાંથી એક પાઇ પણ કમી લેવાની નથી.

ઘઢવી—સાફ ઠીક હું તો તમારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ, અને જો તે ખરીદ ન કરે તો કેમ કરવું.

મેનાં—બેઘડક પાછા આવજો પણ સવાલાખથી ઓછી કોમત લેવાની નથી.

ધઢવી—ઠીક છે, ત્યારે આ ગાહો વાંચી બતાવીને મને મોઢે કરાવો ત્યારે એ કામ થાય.

મેનાં—(કાગળ હાથમાં લખને) સાંભળો

ગાહો-ચોપાઘ.

એકલડા માં જસો પંથ, સેજ સંભાળી સુજો કંથ;
જગતા નર ગંજો નહી કોય, કાળ મારે સો કીમીયો હોય.

એ પ્રમાણે વાંચીને પછી ધઢવી પ્રત્યે મેના બોલી, પ્રાણનાથ ! આ ગાહો છે અથવા ચોપાઘ કહો તો પણ ચાલે. આ ચોપાઘ મુખપાઠ થવાને વાર લાગે તેવી નથી. અર્થમાં બહુ સરલ અને સમજ પડે તેવી છે, મોઢે કેમ તમને યાદ રહેશે કે નહી ?

ધઢવી—(માથું હલાવીને) સાંભળતાં તો જાણે મોઢે ચઢે તેવું જ લાગે છે. બે લીટીઓ અત્યારે જ મોઢે ચઢી ગઈ, જુવો ઠીક સંભળાવું.

એકલડા માં જસો પંથ, સેજ સંભાળી સુજો કંથ;

કેમ મારે મોઢે ચડયું કે નહી.

મેનાં—હા પ્રાણનાથ ત્યારે તો હવે ઝાઝું રહ્યું નથી. જુવો,

જગતા નર ગંજો નહી કોય, કાળ મારે સો કીમીયો હોય.

ધઢવી—ઠીક ઠીક, હવે તો તે ચોપાઘ મારે મોઢે ચઢી ગઈ પણ ત્યારે અફણની દહેર બરોબર ચઢશે ત્યારે એ ચોપાઘ કહેવાની

મારામાં રમુજની સાથે તાકાત આવશે, એમ કહીને પોતાની સ્ત્રીના સન્મુખ જોઇને હસવા લાગ્યા, થોડુક દસીને ફરીયા બોલ્યા કે હું આવતી કાલે સૂર્ય ઉદય પછી આ ગાહો લઇ જઇશ અને બોલીશ ત્યાં સુધી આજ આખો દિવસ હું વારંવાર યાદ કરીને બોલતી વખતે દરકત પડે નહીં એવી રીતે હું કરી નાખીશ; એમ કહીને ઘઢવી લાંબો થઇને મુઠ રહ્યો. પવિત્ર મેનાં પોતાના ધરના કામે વળગી.

પ્રકરણ ૨ જી.

વીલાસનગરની રાજસભા.

અમરસિંહ દરરોજ રાત્રીની પાછલી ચાર ઘડી રહે તે વખતે ઉઠીને શંકરની પુજનામાં રોકાતો હતો. ન્યારે સૂર્ય ઉદય થાય ત્યારે તે પોતાનું પુજન તથા ધ્યાન વીગેરેનું કામ અટોપાને નર્મદા નદીના ઉત્તમ તટ ઉપર હુંગરી પ્રદેશમાં ફરવા નીકળતો હતો. તે માત્ર ચાર ઘટિકા ફરીને પોતાના રાજ્ય મેહુલમાં પ્રવેશ કરી. રાજ્ય ચિન્હ અલંકાર ધારણ કરી, સન્નજન પુરોના સભામાં પ્રવેશ કરતો હતો. તે વખતે સભામાં પુરોહિત, મંત્રી, સેનાપતી, અને વીલાસ નગરના શાણા શેઠ શાહુકાર વીગેરે ભુપતીના આવવાની અગાઉ ઢાજર રહેતા હતા. ન્યારે અમરસિંહ તે સભામાં પ્રવેશ કરતો હતો તે વખતે તમામ માણસો પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે બેસી જતા હતા, તે પ્રમાણે આ પ્રસંગે અમરસિંહ મંત્રી તરફ દ્રષ્ટિ કરીને પ્રશ્ન કરવા લાગ્યા કે—હાલ નવા જુની સમાચાર સાંભળવામાં આવે છે કે ?

મંત્રી—(હાથ જોડી) ગરીબ પરવર, આપનું કંઈ અન્નપ્રયું નથી, તો પણ વિશેષ હું જાણું છું કે અલાહીદીન વીંધ્યાચળથી દક્ષિણ પ્રદેશમાં દેવગીરી ઉપર હલ્લો કરીને કેટલુંક ધન લુંટીને ચાલ્યો ગયો છે. તેના ગયા પછી નવિન હકીકત એવી સંભળાય છે કે અલાહીદીનનો કોકો જલાલુદીન દીલ્હીમાં બાદશાહી કરતા હતા. તેઓ અલાહીદીનનું પરાક્રમ જોઈ ખુશી થયા, તથા તે દક્ષિણ પ્રદેશ ઉપર હલ્લો કરીને કરા પ્રાંતમાં પોતાના હોદ્દા ઉપર લાગ્ન થયો છે, અર્થાત્ આરોગ્ય સ્થિતિમાં નિર્વિધને આવી પહોંચ્યો, એમ જાણી તે જલાલુદીન કરા તરફ અલાહીદીનને મળવાને માટે ગયા તે વખતે પોતાના કાકાને દગો કરી મારી નખાવ્યો,—પછી તે દીલ્હી તરફ બાદશાહની સત્તા મેળવીને બેઠો છે,—સેન્યાપતિને ભારે ધનામ આપીને શાંત કર્યો છે; હવે તે ફરીથી વીંધ્યાચળથી દક્ષિણ પ્રદેશમાં આવશે એવો સંભવ છે.

અમરસિંહ—આપણે સાવચેત રહેવું જોઈએ.

મંત્રી—ગરીબપરવર—નર્મદા જેવી ગહન અને ગંભીર તથા ઉઠી ગયેલી નદી વહન કરે છે તે આ નગરનું રક્ષણ કરનાર જળ દુર્ગ રૂપે છે. અમરકંટક જેવો ગાઢો અને વિકટ પર્વત કે જે મજબુત કિલ્લારૂપી છે, અને આપની સમશેર રૂપી ભયાનક શક્તિ આ નગરનું રક્ષણ કરનાર છે. આપણો ધર્મ તથા આપણો ટેક શંકર જાળવનાર છે.

અમરસિંહ—યશ આપવો શંકરના હાથમાં છે, પણ જીવો આ પત્ર હમણાં મને મળ્યો છે, જેમાં રણથંભોરના રાજાનું લખવું કેવું છે !

મંત્રી—[પત્ર વાંચીને] ગરીબ પરવર; હોંમત એજ રજપુતનું શુષ્ક છે, અને તલવાર એજ રજપુતનું પરાક્રમ છે. શૌર્ય એજ ધર્મનું રક્ષણ છે, અત્યાર સુધી મુસલમાનોના કાફલા જાહોજલાલી હદ ઉપરાંત થઈ ગઈ છે અને થવાનો સંભવ જારી છે તો પણ આ ત્રણ વિષયો રજપુત બહારમાંથી જ્યાં સુધી ખસ્યા નથી ત્યાં સુધી જાય છે.

પુરોહિત—અરે મને તો એટલો બધો ભય છે કે, અલાહીદીન વગર વિચારે સાદસ કામ કરીને ખુન કરે છે તે યોગ્ય નથી. જ્યારે રાજા અનીતિએ ચઢે ત્યારે તેનું લશ્કર નીતિવાળું ક્યાંથી હોય વિષ્ણુશર્માએ કહ્યું છે કે:—

**રાઙિ ધર્માણિ ધર્મિષ્ઠઃ પાપે પાપાઃ સમે સમા
રાજા ન મનુ વર્તેતે યથા રાજા તથા પ્રજા.**

રાજા સદાચરણી હોય તો પ્રજા સદાચરણવાળી હોય, પાપી હોય તો પાપ કરનારી હોય, પાપ પુન્ય બંનેમાં સમ હોય તો સમાન થાય છે. કેમકે પ્રજા રાજાનેજ અનુસરે છે. માટે જેવો રાજા તેવી પ્રજા.

આ પ્રમાણે સભામાં વાત થાય છે એટલામાં હાલો ઘઢવી સભામાં પ્રવેશ કરે છે, પુરત અમરસિંહ રાજાની સમીપ ઉભો રહી આશીર્વાદ કહીને, મુઝે મોઢે બંધ થયો.

અમરસિંહ—ઘઢવીના સન્મુખ દ્રષ્ટિ કરીને તમે ક્યાંથી આવો છો ! શું કંઈ ખબર લાવ્યા છો ?

ઘઢવી—નાજ હું તો આપનો દસુંદી-ઘઢવી છું.

અમરસિંહ—શું તમે અમારા દસુંદી છો ? ત્યારે તમે શું પરદેશ ગયા હતા ! અહીંયાં રહેતા નથી !

ઘઢવી—નારે આપજી ? હું તો ક્યાંયે ગયો નથી. અહીંયાનો અહીંયાંજ છું.

અમરસિંહ—ત્યારે હું તમને બીજકુત્ર કેમ જોતો નથી.

મંત્રી—(વચમાં) ગરીબ પરવર ! આ ઘઢવીને મ્હેં ઓળખ્યો. આપણા મુખ્ય દસુંદી હેમા ઘઢવીનો આ પુત્ર થાય. તે ઘઢવી શુજરી મધે ત્રીસ વરસ થયાં હશે તે વખતે આપની ઉંમર વીસ વરસની હતી.

અમરસિંહ—હા હા એ વાત ખરી છે. હેમા ઘઢવીને મ્હેં સારી રીતે જોયો છે. તે જ્યારે મર્ણુ પામ્યો ત્યારે તેની મર્ણુક્રિયા ઉપર આ રાજ્યના વહીવટ પ્રમાણે કંઠ રકમ મોકલી હતી. ત્યારે શું ? આ ઘઢવી હેમા ઘઢવીનો પુત્ર કે ? હીક હીક. પણ હેમા ઘઢવીના મર્ણુ પછી આ ઘઢવી તો બીજકુત્ર દેખાયાજ નથી.

મંત્રી—હેમો ઘઢવી વિદ્વાન હતો. તેણે એક બે ગ્રંથો રચ્યા છે.

અમરસિંહ—(ઘઢવી સામુ જોષને) ત્યારે તમે કંઈ ખનાવ્યું છે કે ?

હાલો ઘઢવી—(રાજ પ્રત્યે) અન્નદાતાર, હું તો કંઈ જાણ્યોજ નથી. હવે મારી ઉમ્મર પાછી થઈ ગઈ ને ઘરડો થયો છું. પાછી કેડીયે કાનાં ચડે નહી.

અમર—તો પણ વાંચતાં લખતાં તો આવડતું હશે. કદાચ તમે કાવ્ય કે સાહિત્ય જોયું નહી હોય પણ સામારણ વાંચન જાણો છો કે નહી.

હાલો—અરે રામ રામ કરો, કહ્યો પણ લણ્યો નથી.

અમર—(અફસોસ થઈને) ત્યારે શું અમારા દશુંદીના કુળ-
માંથી કાવ્ય કળાનો અંત આવી રહ્યો ?

હાલો—ના અન્નદાતાર, હું નથી લણ્યો. મારા ઘરની ખરી
કાવ્યશાસ્ત્રમા નીપુણ છે. તેમણે એક ચોપાઇ બનાવી છે. તે ચોપાઇ
આપના દરબારમાં તેની કીંમત કરીને ખરીદવાને મોકલી છે તે આ
કાગળમાં મારી પાસે છે. આપને સંભળાવવા લાગ્યો છું.

અમર—એમ છે કે ? ત્યારે કહો જોઈએ.

હાલો—કાવ્યનાં કાગળ રાખના કાચમાં આપે છે. પછી પોતે
બોલે છે:—

એકલડા માં બનશે પંથ; શેજ સંભાળી સુજ્ઞે કંથ;
જગતા નર જંગે નહી કોઈ, કાળ મારે સો કીમીયો હોય.

અમર—તમારા ઘરમાં સ્ત્રી ચતુર છે. મને ઘણો સંતોષ થાય
છે કે એવી વિચક્ષણ સ્ત્રીથી તમને સુખ સાર છે; આ ચોપાઈની
કીંમત તમારી સ્ત્રીએ કેટલી ઠરાવી છે ?

હાલો—સવા લાખ રૂપીયા.

અમર—એટલી બધી કીંમત હોય નહી. ભરતખંડમાં પૂર્વે
નામાંકીત રાજા ભોજ તથા વિક્રમ હતા તે એક શ્લોકની કીંમત
સવાલાખ આપતા હતા; ત્યાર પછી તેટલી કીંમત હર વખતે અ-
પાઇ નથી, પણ તમારી સ્ત્રીએ કવિતા કરી તેની કદર કરવામાં
આવશે એટલા માટે તમને પોશાક તથા બસે ત્રણસે રૂપીયા આપ-
વામાં આવશે.

હાલો—(માથું હલાવીને) એ વાત ખનવાની નથી. તેમણે કહ્યું છે કે સવા લાખમાંથી એક પાઈ પણ ઓછી લેવી નહીં. આ ચોપામના ગ્રાહક દરબાર ન થાય તો તે પાછું લઈ આવવાને મને કહ્યું છે.

અમર—એવી હક કામમાં આવતી નથી, ભલે કદાપી તમે પાછું લઈ જશો. તો પણ હવે ઉપરાંત કોંમત આપી શકાય નહીં. (એમ કહીને કાગળ પાછો ફેંક્યો.)

હાલો—(તુરત ઉપાડીને રોશબેર પાછો ગાલવા માંડ્યો.)

અમરસિંહ—ગઢવીની સ્ત્રીએ ધારેલી કોંમત પ્રમાણે ચોપામની ખરીદી કરી નહિ તેથી ગઢવી ક્રોધના આવેશમાં આવેલો ખડખડતો પોતાના ઘર તરફ પાછો જવા નીકળ્યો અને મોટા સ્વરે કરીને બોલવા લાગ્યો કે થઈ રહ્યું, હવે ક્ષત્રીના ધર્મને અંત આવી રહ્યો. હવે રાજા ક્યાં છે, બોજ રાજા ગયો ત્યારથી ખીજે બોજ થયોજ નહીં. વિક્રમ ગયો ત્યારથી ખીજે વિક્રમ ક્યાંથી થાય, બારેરે હે પરમેશ્વર ! શું દિવાની પાછળ અંધારૂં છે ? ધન્ય છે રાજા કરણને કે તેણે મરના સુધી પણ સુવર્ણનું દાન કર્યું હતું. ધન્ય છે ધર્મને કે તેણે પોતાનો ધર્મ અને વીવેક મુક્યો નહોતો. ધન્ય છે હરિશ્ચંદ્રને તેણે પોતાનું સત્ય ત્યાગ્યું નહીં, શિવ શિવ, હવેના રાજા કેવળ કૃપણ અને પાછ શ્યા છે કે જેને કવિનાની કદરજ નથી.—આમ બોલતો અકળાયલો ઘઢવી ચાલ્યો જતો હતો તે માત્ર અશીશની નિશામાં એક ધુતમાંજ ખડકાં કરતો હતો પણ પોતાની આગળ શું છે તે ખરાખર જોઈ શકતો નહોતો. બ્યારે તેણે આંખ્ય ઉઘાડીને ઉંચું જોયું ત્યારે તેને ખબર પડી કે ઘોડા ઉપર કોઈ સુવાન સ્વાર બેઠેલો છે. તે જોઈને ગઢવી બોલતો અંધ થયો.

યુવક સ્વાર—કેમ ધઢવી ! તમે આટલા બધા કેધે કેમ બરાયા છો ?

હાલો—ના ભાઈ ના, હું તો મારા કરમની કથની કર્યા કરું છું.

યુવક સ્વાર—એ વાત માનવા જેવી નથી, તમે અત્રેના દરબારની નિંદા કરી તે મહે જાતે સાંભળ્યા છે.

હાલો ધઢવી--મેં નિંદા નથી કરી પણ ખરેખરી વાત કહી દીધી છે, (એમ કહીને પોતે પોતાને ઘેરથી પોતાની સ્ત્રીએ બનાવેલી ચોપાઈ દરબારમાં ખરીદ કરવાને નીકળ્યો હતો તે વિષયમાં આખર સુધી જે વાતચીત થઈ હતી તે તમામ વાત યુવક સ્વારને કહી દીધી.)

યુવક સ્વાર—(શાત ચિત્તથી સવળું સાંભળીને, હાલો ધઢવીને કહેવા લાગ્યો કે) હાલો જોઈએ તમારી ચતુર સ્ત્રીને તે ગાહો કેવો બનાવ્યો છે, હું જોઉં તો ખરો !

હાલો—એમાં અમારો દહાડો શો વળવાનો હતો ! તમે જોઈને શું સમજવાના છો ! સવા લાખ રૂપિયા આપવાની શક્તિ છે ? જો હોયતો હું બતાવું નહીં તો નાલક બતાવવાથી કાયદો શો !

યુવક સ્વાર—તે વાચ્યા પછી તેની કદર થાય

હાલો--યથા રાજા તથા પ્રજા, એ કહેવન પ્રમાણે હોય જ. રાજા કદર કરી શક્યો નહીં તો તમે તેના તોડર દશો કે તેની પ્રજા દશો તેમ તમે પણ તેવીજ કદર કરશો.

યુવક સ્વાર—અરે ધઢવી ! તમે મને ઓળખ્યો નહીં કે !

હાલો—ના ભાઈ ના, ઓળખના હજીએ તો આમ બોલીયે શાંતા ?

યુવક સ્વાર—હું રાજપુત છું. મારું નામ પૃથુ છે, તમે તે ગાહો બતાવો. હું જોવા ઇચ્છું છું.

હાલો—કાંઈક(આશાના તરંગમાં ચઢેલો આનંદી થતો)
લ્યો સારે જીવો.

યુવક સ્વાર—હાથમાં કાગળ લઈ ને ગાહો વાંચી જીવે છે
પછી કેટલોક સ્તબ્ધ થઈ ગંભીર વિચાર કરીને ગઢવી પ્રત્યે.) ચાલો
ચાલો ચાલો. તમે મારી પાછળ આવો હું તમને આ ગાહાના રૂપીયા
તમારી માગણી પ્રમાણે આપું છું, તમારી સ્ત્રીને કહેજો કે આ ગાહો
રાજપુત્ર પૃથુસિંહે ખરીદ કર્યો છે, હાં કે !

હાલો—બહુસાર અન્નદાતાર ધન્ય છે આપની ક્ષત્રિયવટને, ધન્ય
છે આપના પરાક્રમેને—(એમ કહીને રાજકુમારની પાછળ પાછળ
ઘઢવી ચાલ્યો જાય છે.)

પાછળ હાલો ઘઢવી અને આગળ અશ્વ ઉપર આરૂઢ થયેલો
મૃગયા રમવા જઈને આવેલો યુવક રાજદ્વારમાં પ્રવેશ કરે છે. આ
વખતે અમરહિજ પોતાના ખાનગી મહેલમાં વિરાજેલા હતા.
મેહેતા મુસદ્દા વર્ગ પોતપોતાને ઘેર ગએલા હતા, મધ્યાહ્નકાલ
લગલગ હતો તે વખતે રાજકુમારે પોતાના પિતાની પરવાનગી લીધા
શિવાય અથવા મળ્યા વિના પરભાર્યા રાજ્યની તીજેરી તરફ પગલાં
કર્યા, તે જગોએ વિશ્વાસુ રાજપુતોની ચોકી હતી, તીજેરીના ઓરડામાં
રાજકુમારને જવાની મનાઈ નહોતી કેમકે તે પહેરમાં રાજકુમારનો
કેટલોક કીમતી સામાન રહેતો હતો તેથી તેમાંથી લેવાને અને મુક-
વાને રાજકુમારને છુટ હતી. હમેશના નિયમ પ્રમાણે આ વખતે પણ
રાજકુમાર તેમાં પ્રવેશ કરી તીજેરીની કુંચીઓ પેહેરામાં રહે છે
તેમાંથી કુંચી લઈને રોકડ તીજેરીની મોટી પેટી ખુલ્લી કરી સવા
લાખ રૂપીયાના બે હજારની કોથળી પ્રમાણે ૬૦ કોથળીઓ બહાર

કાલી ઘઢવીને સ્વાધીન કરી. ઘઢવી તુરત મોઢું ગાડું લાવીને તેમાં નાણાંની થેલીઓ મુકી પોતાને ઘેર ગયો.

ત્રીજેરીમાંથી સવા લાખ રૂપિયા લીધા તથા ઘઢવીને આખ્યાં અને તે ઉઠાવીને લઇ ગયો ત્યાં સુધી અમરસિંહ રાજના જાણુવા બહાર વાત કેમ રહી, એ પણ એક શંકા થશે, તથા પેરેગીર લોકોએ આટલી મોટી રકમ ત્રીજેરીમાંથી નીકળતા સુધીમાં રાજને ખબર કેમ આપી નહીં એ વીગેરે વાંચક વર્ગને શંકા પામ થશે.

પણ તે વખતે પેરેગીરોએ આ રાજકુમાર પુખ્ત ઉમ્મરનો હોવાથી તેના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી છેતર્યો હતો. રાજકુમારની ઉમર પાંત્રીસ વરસની હતી. તેને આ વરસમાં રાજ્યાભિષેક અમરસિંહ પોતાની હયાતીમાં આપવાના હતા. તે કુમાર રાજ્યના તમામ વહીવટ ઉપર ધ્યાન આપતો હતો. ઉપજ ખરચ વીગેરે ઉપર ધ્યાન આપીને ઉત્પન્નમાં કેટલોક વધારો કર્યો હતો તેથી રાજ્યકારભારની રીતે સંપૂર્ણ જાણુનાર છે એમ સર્વે જાણુતા હતા સર્વ કાર્યમાં ચાલાક, ચપલ, વિદ્વાન, તિમ્બ્રુદ્ધિ અને દીર્ઘ દષ્ટિવાળો શરો હોવાથી તે જે કામ કરે તે રાજના જાણુવા બહાર હોયજ નહીં એમ પેરેગીર વીગેરે તમામ જાણુતા હતા એટલું જ નહીં પણ થોડા દીવસમાં તે રાજ્યની લગામ હાથમાં લેવાની છે માટે તેમના કામમાં દખ્ખલ કરવાથી આપણને નુકશાન થશે એમ સ્વાભાવિક વિચાર તેમનામાં આવ્યો હતો. તો પણ તે ઘઢવી ગાડામાં રૂપિયા ભરી જેવો રાજ્યદારની દોહડી અટપીને બહાર જાય છે તેટલામાં રાજ્યતંત્રી દરબારમાં પ્રવેશ કરતો હતો તેણે ઘઢવીને દીઠો તેની સાથે ગાડામાં રૂપિયાનો અંખાર જોયો, તે જોતાંજ સંકલ્પના વિકલ્પ બ્રમણ ચક્રમાં પ્રવેશાયલો મંત્રી ઉતાવળો ઉતાવળો કચેરીમાં

હાથલ થયો. તુરત તીજેરીના બારણા આગળ આવી પહોંચ્યો. તે વખતે રાજકુમાર પોતાનું કામ અટપટીને તીજેરી બહાર આવ્યો હતો. મંત્રીએ રાજકુમારને તસલીમ કરી અને ઘઢવીને રૂપીયા બક્ષીસ કર્યાં તે વીશે હકીકત પુછવા લાગ્યો.

મંત્રી—કેમ હજુર ! આપ આ તીજેરીમાં વધારે વખત સુધી ટક્યા !

રાજકુમાર—પ્રધાનશ્રી ! આજે એક ગાહો ખરીદ કર્યો ! જુવો તેમાં ઘણી ચતુરાઇ વાપરી છે. એટલું જ નહીં પણ તે ગાહો મીએ બનાવ્યો છે.

મંત્રી—એમ કે ! એ વાત તો અમે આગળથી જાણીએ છીએ તે ઘઢવી આજ પ્રાતઃકાળમાં આવ્યો હતો, અન્નદાતાશ્રી દરબાર સાહેબની સમક્ષ તેણે કહ્યો હતો. તેણે કાગળાઓ હજુર સાહેબના હાથમાં આપ્યો હતો, અને તે ગાહાની કૌમત સવાલાખ રૂપીયાની છે એમ તે બોલ્યો હતો, પણ તે વાત શ્રી હજુર સાહેબે પસંદ કરી નોહોતી. કેમકે એક ચોપાઇ બનાવી છે જેમાં બે લીટીઓથી કંઠ વધારે નહોતી; માત્ર આપણો રાજ્યકુળનો જુનો દસુંદી છે એમ જાણીને ખાસ કરીને તેને સો બસેં રૂપીયા આપવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. એની વધારે એક પાઇ પણ આપવાની નહોતી, તેણે તે ગાહો તેટલી કૌમતમાં આપ્યો નહીં, અને પાછો ચાલ્યો ગયો. એ તમામ વાત મારી સમક્ષ ચઇ છે, છતાં તમે તેને આ તીજેરીમાંથી શ્રી હજુર સાહેબની પરવાનગી મેળવ્યા વિના પરબાર્યા એકદમ ઉતારવળ કરીને સવાલાખ રૂપીયા આપી દીધા એ ઠીક કર્યું નથી.

રાજકુમાર પૃથુ—(નેત્રમાં ક્રોધનો આવેશ થતાની સાથે ધૈર્ય-

તાથી અને સબ્યતાથી પ્રધાન પ્રત્યે; શું તમારું દીલ કચવાય છે ! તમે કવીને ઓળખો છો !

મંત્રી—હા ! તે ઘઢવીનો આપ હતો તે કવિતા કરતો હતો. તે ન્યારે સલામાં આવે ત્યારે ઘણી કવિતાઓ બોલતો હતો. મોટા મોટા ઘાંટા પાડીને માથુ હલાવીને ટીખલ કરતો હતો; અરીણુ આઘાલાર ખાતો હતો, આખો દિવસ હુકો ગગડાવતો હતો.

રાજકુમાર—એટલે તેને તમે કેવો ધારતા હતા ?

મંત્રી—પેટના માટે એ પણ એક ઉદ્યોગ છે. આડાદોહોડા ગપાટા મારીને રાંન્યમાંથી પૈસો લઇને પડ્યા પડ્યા ઉધ્યાં કરે, તેઓ રાંન્ય કાર્યમાં શું કામ કરે એવા છે ? એ તો રાજાનાં રમકડાં છે, તેઓનામાં કંઈ રાંન્ય કારકીર્દિનું કે રાંન્ય રક્ષણનું કે ઉત્પન્ન ખર્ચના પરીણામનું જ્ઞાન હોતું નથી. માત્ર તેમના ગાલ ભરાયા એટલે ખસ.

રાજકુમાર—હીક ત્યારે હું તમને એટલું કહું છું કે જેણે અષ્ટાદસ પૂરાણ રચ્યા તેવા સમર્થ વેદવ્યાસને તમ કેવા કવી ગણો છો ?

મંત્રી—અરરરર—તમે એ શું બોલો છો ! એ તો મહા સમર્થ ઈશ્વર જેવા હતા, તે તો સાક્ષાત ઓવીસમો અવતાર હતો.

રાજકુમાર—તમારા પુષ્ટિ માર્ગમાં અષ્ટ સખા થઇ ગયા તેમને તમે કેવા માનો છો ! તે કવી ખરા કે નહીં ?

મંત્રી—ના, એ તો પરમભક્ત થઇ ગયા.

રાજકુમાર—‘ ત્યારે તમે કવી કેને કહો છો. ’

મંત્રી—કવી એજ કે ઉભો ઉભો કવિતા બુમો પાડીને લલકારી બોલે એટલું જ ખીજું કંઈ નહીં.

રાજકુમાર—તમને જ્યારે કદર નથી ત્યારે તમે તેઓની પરીક્ષા કરવાને લાયક નથી. તમારા જેવાની પાસે કવી જ્યારે પ્રવેશ કરે ત્યારે તે કવી રૂપી ચંદ્ર ઉપર તમારા જેવા બેકદરી રાહુનો પડછાયો કેવળ કલંક આપનારો થઈ પડે છે.

મંત્રી—હાજ તો, આપના પીતાજીની પાસે નીમકહલાલીથી અત્યાર સુધી જે જે કામ કર્યા તેના પરીણામમાં ઇનામને બદલે આપના તરફથી રાહુની ઉપમા મને મળે એમાં કહેવું શું. એજ ઇનામ અને એજ બદલો પણ હવે હું લાંબી વાત કરવા માગતો નથી. હું તમારી સાથે તકરાર કરવા સમર્થ નથી પણ તમે પીતાજીની પરવાનગી વીના તથા મારા કાને વાત નાંખ્યા વીના પરભાર્યા સવાલાખ રૂપીઆ તીજેરીમાંથી આપ્યા એ કેવળ ગેરવ્યાજબી કર્યું છે.

રાજપુત્ર—આપણી તીજેરીમાં અઢી કરોડ રૂપીઆ સીલક છે તેમાંથી કદી સવાલાખ રૂપીઆ કદર કરીને તથા ઉત્તેજન માટે આપ્યા તેથી તમને કોવા રાજ્યને નુકશાન શું છે ?

મંત્રી—તમે એ શું બોલ્યા. રાજ્યને નુકશાન એજ મને નુકશાન છે. રાજ્યનાં દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરવો એ ખાસ મહારો ધર્મ છે. દ્રવ્યનું રક્ષણ કરવું, ગ્રજ આબાદ કરવી, વીગ્રહ મટાડવો. સંધી કરવી અને અન્નદાતાશ્રીની આરોગ્યતા જેમ જળવાય તેમ જળવવી. એ તમામ કર્તવ્ય મહાર્ છે. જે કામનો જીરમો છે; જે કામ હું આપ અખતારીથી કઈ છું તે કામમાં તમે પરભાર્યા હાથ શા માટે ખાલો છો—રાજ્યાધીપતી શ્રી હજુર સાહેબ પણ મને કહ્યા વિના તીજેરીમાંથી એક પાઠ પણ આપતા નથી, એ તેમનું ભુષણ છે અને એવો નીયમ રાખે તોજ દ્રવ્યનો વધારો તથા તેનું રક્ષણ થઈ શકે છે, તમે જીવાન છો, હજી ઉન્નત છો, માટે જરાક વિચાર કરશો

તો માઈ કહેવું યોગ્ય છે કે કેમ તેનો સાર જણાઇ આવશે.

રાજપુત્ર—જ્યારે અનાયાસે વિદ્ન આવે છે ત્યારે તમાઈ સાચવ્યું શું સચવાશે.

મંત્રી—અરે મારા મહેરબાન ! જરાક વિચાર કરો. હાલ દીલ્હી ઉપર અઘ્તાઉદીન છે તે કદાપી ઘેરો ધાલીને આવે ત્યારે તેમનું મન શાંત કરવા કેટલીક લાંબી રકમ આપવી પડે. જ્યારે તમે આ પ્રમાણે દ્રવ્ય ઉડાવો ત્યારે વિપત્તી સમયે શું કરશે.

રાજપુત્ર—તે વખતે તમે તલવાર લઇને યુદ્ધ નહીં કરી શકો કે ? શું પૈસા આપીને તેમને પાછા વળશો ? કદાપી પૈસાની લાલચ નહીં રાખતા તેઓ ભારે લશ્કરની સાથે હલ્લો કરે તે વખતે તમે તીજોરીની થેલી ઉપર આડા પડીને સુઈ રહેશો કે નાશી જશો તેનો ઉત્તર આપો. જો કદાપી નાસી જ્યાં તો તે નાણાં તમામ ઉઠાવીને લઈ જશે. જો કદાપી મરાયા તો પણ લેખ જશે. જ્યારે તમારા દેખત તે નાણાં તમામ જીયકી જશે ત્યારે તમે જીવતા રહેશો કે મરી જશો ?

મંત્રી—લડવાનું કામ અમારું નથી. પણ ચાત્રતા સુધી જેમ જ્યાવ થાય તેમ કરવામાં તથા વિશેષ લડવૈયા રાખવામાં તથા દેશની આબાદીમાં, તથા સર્વ કાર્યમાં દ્રવ્યની મુખ્ય જરૂર છે. આવાન શ્રી હજુર સાહેબને કાને નાખવી પડશે.

આ પ્રમાણે મંત્રી રાજકુમાર પ્રત્યે લાપણુ કરીને તથા ક્રોધથી વ્યાકુળ થયેલો લખવાના ઓરડામાં ગયો. તુરત એક ખાનગી ચીઠી શ્રી હજુર અમરસિંહજી ઉપર લખી એક જાસુસને મહેલમાં મોકલ્યો. તે જાસુસને રાજદ્વારની દોહોડીમાં રવાને કર્યો ત્યાંથી અમરસિંહજીથી

પાસે છેક રાજ્ય મંદીરમાં રાણીવાસમાં પત્ર પ્રવિષ્ટ થયો—પત્ર આવતાં તે પત્ર દરબારે વાંચ્યો—ભોજન કરી નોંદ્રા લેવાની તૈયારીમાં હતા, તેમાં મંત્રીના હાથથી લખેલી ચીઢી વાંચવામાં આવી. ચીઢી વાંચતાંજ નેત્ર લાલ લાલ થયાં. બ્રહ્મટી વારે વારે ફરકવા લાગી. નાશીકાનો અગ્ર ભાગ તથા ઓષ્ટ ફરફરવા લાગ્યા. મોટા વીચારના આવેશમાં સ્તબ્ધ થયા. તે વખતે મુખ્ય ચાંદાદેવી રાણી નજીકમાંજ હતાં. અમરસિંહની મુખમુદ્રા તથા નેત્ર વીગેરે ભાવ જોતાં રાણીના અંતઃકરણમાં ક્રાંતિ પડવા લાગી, ચિત્ર વિચિત્ર ભિન્ન ભિન્ન વિચાર થવા લાગ્યા તે વખત પણ તેવોજ હતો. મુગ્ધ અને પહાણ સત્તાધીશોના હુમલા ધણા થતા, એટલે રણ સંગ્રામ રચનાને માટે કોણ જાણે ભુપતિ વિચારમાં તો નહિ હોય! કોંવા અનાયાસ આકત તો આવતી નહી હોય? એ વીગેરે તાત્કાળીક સમયાનુસાર વિચારમાં ગુથાયલી ચંદા દેવી રાજ પ્રત્યે મૃદુ શબ્દથી બોલવા લાગી.

ચંદા—પ્રાણપતિ! અત્યારે એકાએક શા વિચારમાં ગુથાયા છો.

અમરસિંહ—પૃથુ જોવો મુર્ખ અને ઉદ્ધત બીજો કોઈ જગોએ મ્હં જોયો નહી; તેના કેટલા અપરાધ મ્હં ક્ષમા કર્યા છે. જો કે હજુ તેમના હાથમાં રાજ્યની લગામ આવી નથી તો પણ અત્યારથી પોતાની શક્તિ ઉપરાંત ઉદારતા કરે છે તેથી એ રાજ્ય શી રીતે સાચવશે? એ વીશે મને મોટી ચિંતા રહે છે.

ચંદા—એવું ફરીથી શું થયું છે?

અમરસિંહ—તીજેરીમાંથી કોઇને પણ કહ્યા વિના સવાલાખ રૂપીઆ એક ચોપાઈ કે જેની ચારજ લીટીઓ હતી તે ખરીદ કરીને આપણા જીના દસુંદીને આપી દીધા—જુઓ આ ચીઢી. મારા વિશ્વાસુ

મંત્રીએ લખી છે. મંત્રી કેવળ માહરં જમાણું અંગ છે, તે તીજો-રીનો રક્ષક છે, તે રાજ્યનું મથક છે. રાજ્યમાં રોકડ રકમ જો હોય તો તે રાજ્યની શોભા છે એટલું જ નહીં, પણ રાજ્યને મજબુત ટેકા રૂપ દ્રવ્યજ છે. તેમાં જ્યારે ઉધાધ વગાડનાર પૃથુ જેવા મુર્ખ પુત્ર હોય તો જરૂર નિર્બળ સ્થિતિમાં લાવ્યા વિના રહેજ નહીં. ખસ ખસ હવે થઇ રહ્યું, તેને મારી સમક્ષ તે રાજ્યાભિષેક કરવાનો મારો વિચાર હતો તે હાલ માંડી વાળું છું. અને તે ખાખત ભરાયેલી સભામાં તેને તિરસ્કાર આપવો એજ હવે છેલ્લો ઇલાજ છે.

અંદ—(રાજા પ્રત્યે) હવે હું શું કરું. તેને જેમ યોગ્ય શાખામણુ દેવી ઘટે તેમ કહેજો. હવે તે ઉમ્મરે લાયક થયો છે માટે ભરેલી કચેરીમાં તેના ઉપર અત્યંત ક્રોધ દર્શાવશો નહીં એવી મારી પ્રાર્થના છે. આપ શાંત થાઓ—

એ પ્રકારે રાણીએ અનેક પ્રકારનાં મિષ્ટ વચનોએ કરીને રાજાને શાંત કર્યો તોપણ પોતે નિંદ્રા લેવાનો ક્રમ ત્યાગ કરીને તુરત ઉઠીને કચેરીમાં આવ્યા. તે વખતે મંત્રી, દરબારી કારકુનો, સેનાપતી તથા ગામના શાણા માણસો કાર્ય પ્રસંગે આવ્યા હતા, રાજ્ય પદ્ધતિ પ્રમાણે સભા ગોઠવાઇ હતી. તે વખતે અમરસિંહે પૃથુને બોલાવ્યો. એટલે પોતે તુરત રાજ્ય સભામાં આવી પહોંચ્યો—દરરોજ પૃથુને બેસવાને યોગ્ય આસન અમરસિંહની જમણી બાજુએ હતું તે આજે આસન ગોઠવવામાં આવ્યું નહોતું તેથી રાજાની સન્મુખ પૃથુ ઉભો રહ્યો. પૃથુએ પોતાના પિતાજીની મુખમુદ્રા ક્રોધાવેશમાં ભયંકર થયેલી જોઇ લીધી છતાં તે પૃથુને કંઇ ભય કે ચિંતા નહોતી, પોતાના પિતાજી સન્મુખ ધૈર્યતાથી ઉભો રહી બોલવા લાગ્યો કે, હજુર સાહેબ! સેવકને શી આજ્ઞા છે ?

અમરસિંહ—(પૃથુ પ્રત્યે) તમે રાજ્ય મુદ્રાધિકારને લાયક નથી. તમારી હીલચાલથી તથા તમારી અત્યાર સુધીની વર્તણૂકથી મને એવી ખાત્રી થઇ કે તમે કેવળ ઉદ્ધત છો. રાજ્યને પાયમલ કરી નાંખો તેવી તમારી સાહસ બુદ્ધિ છે—તમારા અધિકારમાં નથી છતાં મારી આજ્ઞા વીના શા માટે તિજેરીમાંથી ચોરની માફક પ્રવેશ કરીને સવાલાખ રૂપીઆ લીધા ?

પૃથુ—આ જગતમાં વર્ણન થઇ શકે નહીં એવી શક્તિવાળા કુદરતી બક્ષીસવાળા કવિને ઉત્તેજન આપવાને માટે એ કાર્ય કર્યું છે. આપ મારા શિરછત્ર છો. આપના આગળ હું નિરંતર નાલાયક છું—કદાપી હું રાજ્યમુદ્રાધિકારને લાયક ન હોઉં તો ભલે મને રાજ્ય સુખનો શોખ નથી.

અમરસિંહ—પોપટની પેડે મારા સન્મુખ તું જવાબ આપનાર કાણ ? ચાલ અહીંથી નિકળા જા. મહારે તમારો ખપ નથી.

પૃથુ—બસ, એજ કે, એમાં શું આશ્ચર્ય એતો મારોજ ધર્મજ છે.

મંત્રી—(રાજા પ્રત્યે) ગરીબપરવર ! હોય, ક્ષમા કરો. હવે એમ નહીં થાય, (પૃથુ સન્મુખ મંત્રીએ દષ્ટી કરીને) કુંવરજ સાહેબ તમે ખોટું લગાડશો નહીં. કેમકે પીતાજીનો ધર્મ છે કે શિખામણ દેવી જોઇએ—માટે શાંત થાઓ.

પૃથુ—હું તો શાંત જ છું.

અમરસિંહ—શા માટે નહીં ! તું તો શાંતજ હોય, અમારી શીખામણનો રંગ જ્યાં સુધી નહીં લાગે ત્યાં સુધી તું શાંત રહે એમાં આશ્ચર્ય શું.

પૃથુ—(પિતા પ્રત્યે) તમે શા માટે અંતઃકરણને દુઃખી કરોછો

સવાલાખ રૂપીયા મારે ખાતે ઉધારજો, જ્યારે હું તેટલી રકમ તમને આપું ત્યારે આ રાજ્યમાં પગ મુકીશ, પણ અત્યારથી મેં નિયમ કર્યો છે કે હું કદી પણ કદર કરવાની શક્તિ ત્યાગ કરવાનો નથી. હું મહારી તલવારનેજ ધર્મ રક્ષણ માનું છું. માફ સત્ય, તેજ માફ ખડગ છે; મારી દ્રઢતા તેજ માફ ક્ષત્રિવટ ભૂષણ છે, આ શરીર રાજ્યનો વેળોગ ભોગવવાને ઉપયોગમાં લેવા કરતાં ધર્મ અર્થે પરોપકાર કરવામાં વ્યતિત કરવા ધાઈ છું, આપની સેવા કરતી એ માહારો ધર્મ છે, પણ આપ પ્રગતું રક્ષણ કરવામાં હાલ ગુંથાઓ. હું હવે આપની આજ્ઞા પ્રમાણે અહિંથી ખસવા માગું છું—

ઉપર પ્રમાણે કહી પોતાન ઘોડા ઉપર બેસી ઘણા વેગથી પૃથુ નગર બહાર નીકળી ડુંગરોની ખીણમાં અસોપ થઇ ગયો.

અમરસિંહે પૃથુ પ્રત્યે સજામાં સર્વ ક્રોધના દેખતાં કરીને જે કંઇ કહ્યું હતું તેમાં તેનો ધરાદો માત્ર તેને શિક્ષણ આપવાનો હતો. પૃથુ સાહસ કૃત્ય કરીને વિલાસનગરને ત્યાગ કરી જતો રહેશે તથા પોતાના માત પિતાને ત્યાગ કરીને ચાલવા માંડશે એવું અમરસિંહના જાણવામાં નહોતું, પણ જ્યારે આનાયાસે આ પ્રમાણે ખનાવ ખન્યો ત્યારે તો અમરસિંહના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા માંડી, પ્રથુ એકદમ નીકળી ગયો તેવા સમાચાર રાણીવાસમાં પહોંચવાથી રાણીજી અર્થાત્ પ્રથુની માતૃશ્રી પુત્ર વિયોગની વેદનાએ કરીને કેવળ અવાચક જેવી મતિથી શુન્ય થઇ ગઇ. અમરસિંહને એકજ પુત્ર હતો. છતાં જ્યારે વયમાં વિગ્રહ રૂપી દુખનો અંકોડો ઉત્પન્ન થયો ત્યારે કેવળ અજંપો અને વેદના અંતઃકરણમાં વારંવાર વધવા લાગી, અમરસિંહે તુરત તે પ્રથુની પાછળ શોધ કરવાને માટે ધૈર્યવાન ચતુર અને બાહોશ રજપુતને મોકલી દીધા હતા. ચંદાના મનનું આશ્વાસન

રાણીવાસમાં જન્મને અમરસિંહે કરવા માંડ્યું. વિનાસનગરમાં તમામ પ્રજા સમુદાયમાં પ્રથુએ નગર ત્યાગ કર્યાની વાયકાનો અફવા મેળો ફેલાઈ ગયો; એ ત્રણ દીવસ વીતી ગયા બાદ શોધ કરવા સાર મે-
કલેલા સ્વાર પાછા આવ્યા. તેમણે પ્રથુનો મેળાપ ન થયાના સમા-
ચાર અમરસિંહને આપ્યા, તેથી અમરસિંહ વિશેષ નિરાશ થયો.
અને પશ્ચાતાપના બ્રમણ ચક્રમાં ભમવા લાગ્યો. વખતો વખત રાજ્યનો
પુરોહિત (રાજ્ય ગુરુ) અમરસિંહને ઉત્તમ પ્રકારની ધીરજ આપતો
રહેતો હતો, આ પ્રમાણે દિવસો પુત્ર વિયોગથી વિકળ ચિત્ત, અને
અજંપા સાથે વ્યતિત થવા લાગ્યા—

પ્રકરણ ૩ જી

પવોત્ર મેનાનો પશ્ચાતાપ.

॥ શ્લોક ॥

ગુણી તણો ગુણ ગુણી પિછાને,
કૃતરા તો બેદ કહી ન જાણે,
ભલા જનો શ્રેષ્ઠ કરે ભલાઈ,
વડા ન ચુકે કદિએ વડાઈ

હાલો ધઢવી સવાલાખ રૂપાઆ લખને પોતાને ઘેર ગયો અને
તમામ નાણાં મેનાને સ્વાધીન કરી દીધાં, જે હકીકત દરબારમાં
ગાહાની ખરીદી તથા તેની કદરને માટે ચર્ચા હતી તે તમામ આર-
ભથી અંત સુધી ગડવીએ પોતાની સ્ત્રી મેનાને કહી દીધી; ત્યારે મેના
બોલી કે:—

પ્રાણપતિ ! રાજકુમાર પૃથુસૌંદ પોતાની ઉમ્મરના પ્રમાણમાં ઘણો ઉદાર પુરૂષ છે, મ્હેં તેમને સારી રીતે જોયા છે. જ્યારે હું ચામુંડા દેવીનાં દર્શન કરવા સાર જતી હતી તે વખતે યુવક ઘોડે-સ્વાર થએલો વિશાળ બાહુવાળો તથા જેનું કપાળ ભવ્ય અને તેજ-યુક્ત છે એવો તે વખતે મૃગયા શિકારથી પરિશ્રમ પામેલો અનાયાસ આવી પહોંચ્યો હતો. તે દેવીના દરબારમાં એકાગ્ર ધ્યાનથી ચામુંડાના ધ્યાન તરફ ચેતો હતો, જેની નજર બીજે કંઈ પણ જતી નહોતી, તેનાં ચાતુર્યતાનાં લક્ષણ તથા તે યુવકનો સ્વાભાવીક દેખાવ થોડીકજ વારમાં હું જોતી હતી, ત્યારે મને એવી ખાત્રી થતી હતી કે આ યુવક પ્રતાપશીલ અને ઉગ્ર કાર્ય કરનારો થશે. હે પ્રાણપતિ ! પછી શું થયું ? જ્યારે પિતાશ્રીની પરવાનગી સિવાય તે નાણાં યુવક રાજકુમારે આપ્યાં ત્યારે કંઈ પણ વિખ્યાદ થયોજ હશે.

હાલો—તે તો હું જોવા રહ્યો નથી મને તો જેવાં નાણાં મળ્યાં કે તુરત હું તો બાણગાદી આવ્યો છું.

મેનાં—અમરસૌંદ મહારાજનો સ્વભાવ ક્રોધી છે, કદાપી બક્ષીસ કરે તો તે જુનજુન બક્ષીસી ઉપર ધ્યાન આપનાર છે, છતાં આજનો બનાવ કેવળ હદ બહારનો તેમના સમજવામાં આવશે માટે સંતે લાગે છે કે પીતા પુત્ર વચ્ચે કંઈ પણ પ્રકારનો કલહ ઉત્પન્ન થયોજ નેમ્મએ.

હાલો—એ વાત તો હું કંઈ પણ જાણું નહિ.

આ પ્રમાણે બન્ને વાતો કરે છે એટલામાં હાલો ઘઢવીના ઘરમાં કામ કરનાર દાસી એકદમ દોડી દોડી શ્વાસ ચઢેલો અને ઉતાવળી આવીને મેનાં પાસે ઉભી રહી, -મેનાંએ તે દાસી તરફ નજર કરીને

મેનાં—કેમ લવિંગી, આજ તું શ્વાસ ખાતી, દોડતી દોડતી કેમ આવી પહોંચી.

લવિંગી—માણ ! તમે કાંઈ નવાબુની વાત જાણો છો ?

મેનાં—ના.

લવિંગી—દરબાર સાહેબના કુંવર રીસાધને ચાલ્યા ગયા, કુંવરજીને અને દરબારશ્રીને ઘણી તકશર થઈ, તેમાં છેવટે એવુંજ સંભળાય છે કે કુંવરજી રાજનો હક્ક છોડી દધને ફરીથી આ તરફ નહીં આવવાની સરતે ગયા છે. તેમને મનાવીને લાવવાને પાછળ સ્વાર પણ મોકલ્યા છે.

મેના—એમ કે ! (પોતાના પતિ તરફ દ્રષ્ટિ કરીને) સાંભળો પ્રાણનાથ ! જોયું કે કુંવરજી ક્રોધાવેશમાં ગયા. એટલે બધું અધરીત આ સઘળો બનાવ થવાનું કારણ આપણેજ નીકળીએ છીએ; તેમણે ગાહો ખરીદ કર્યો ન હોત અથવા તમે ગયા ન હોત કિંવા મહે ગાહો બતાવ્યો હોત અથવા કુંવરજીએ સવાલાખ રૂપીઆ આપ્યા નહોત તેા આવું પરીણામ આવત નહી.

હાલો—એ વાત તો ખરી છે. આ પરીણામનું કારણ ન્યારે આપણે થઈએ ત્યારે હજુરશ્રી અમરસીંહજી દરબાર સાહેબ પણ આપણા ઉપર ક્રોધાતુર રહેશે, વળી બીજો ભય એવો રહે છે કે તીજે-રીમાંથી હજુરની પરવાનગી લીધા વીના રકમ ઉઠાવવાને કુંવરજીને હક્ક નથી છતાં તેમણે આપને રૂપીઆ આપ્યા અને લીધા. જુવો કે જોવી રીતે આપનાં ઠપકાને પાત્ર થયો. ત્યારે આપણે લેનાર ઠપકાને પાત્ર કેમ ન ગણાઈએ ! કદાપી એમ વિચાર કરીને હજુર સાહેબ આપણે ઘેર આજેલા રૂપીઆ પાછા લેઈ તો પછી આપણું જોર શું ?

મેનાં—ભલે કદી પાછા લે તો પણ કંઇજ ચિંતા નથી: આપણે ટપકાને પાત્ર નથી, એ ઉદ્દેગ આપણે કરવો વૃથા છે ! દ્રવ્ય અક્ષિસ કરનાર વિદ્વાન અને ચતુર હતો, તે કુમારની શુદ્ધિ પુખ્ત હતી તેના વિચાર મુસદ્દી વર્ગને અલભ્ય જેવા હતા, તેની રચના રાજ્યને મજાશુતી આપે તેવી હતી માટે તેવું બનવાનું જ નથી. પણ તે કદરદાન યુવક રાજકુમાર રાજ્ય વૈભોગનો ત્યાગ કરીને નીકળી ગયો તે માત્ર આપણા કાર્યની કદરનો પરીણામ છે, તેના માટે માફ અંતઃકરણ ધણુંજ દુ:ખ પામે છે. એમ કેહેતાં કેહેતામાં મેનાના નેત્ર-માંથી આંસુ ચાલવા માંડ્યાં,—વળી બોલી ઉઠી કે આમુંડા તેનું દરેક જગોએ રક્ષણ કરો, વિશ્વંભર તેનાં પરાક્રમને મદદ આપો, અને સુખી રાખો.

હાલો—હાજ તો, અત્યારે તો આપણો અન્નદાતાર.

લવીંગીકા—(હાલા પ્રત્યે) હાલા આપ ! અત્યારે તો એ અન્નદાતારે થયા એને કદી બીજે કોઈ અન્નદાતાર જખરો થાય તો કેમ!

હાલો—ત્યારે એને પડયો મુકવો, અને જખરો હોય તેનો હાથ ઝાલવો.

મેનાં—વાહ વાહ પ્રાણનાથ ! એ તો ગરજ મનલગ્નિયા માણુ-સનું કામ છે. એવી શુદ્ધિવાળાનું કદી પણ શ્રેય થતું નથી.

હાલો—(સુકાયલા મુખમાંથી દાંતની પંક્તી બહાર નીકળેલી જાણે ખડખડાણે ભાગેલો ભાગ હોય તેવા દેખાવવાળો પાતળી ગરદન અને દોરડી જેવા હાથ ઉંચા કરીને અમલ કસુંબાના તારામાં આ-નંદથી બોલવા લાગ્યો)—અલી સાંભળ્યું કે ! અમે કંઈ એક રાજાને પકડીને બેસી રહીએ નહી. જો એમ કરીએ તો પછી અમારા પેટનું ખૂશ શી રીતે થાય ! જુવો આપણો મામો ઇડરઠમાં રહે છે તોપણ

ગામોગામ આથડે છે ત્યારે તેનું પુર થાય છે. માટે જે આલે તે અનદાતાર.

મેનાં—જે સાક્ષર વર્ગના વિદ્વાન પંડિત કવી કહેવાય છે.—

તેની કદર સાક્ષરજ કરે છે. જે રાજ સર્વ વિદ્યામાં નિપુણ છે તે વિદ્વાન પંડિતને ઓળખે છે. જેમ કે અપ્રતિમ હીરાને ઝવેરી ઓળખે છે તેમજ હીરો ઝવેરી પાસેજ કીમતવાન થઇ શોભે છે. જેઓ અધુરા છે, જેઓમાં કાવ્ય શક્તી રૂપી ઝવેરાત નથી તેઓ યાચક સ્વરૂપ ઠેર ઠેર ફર્યા કરે છે તેની કદર તેમની શક્તી રૂપી પ્રમાણેજ થાય છે. માટે અધુરા કવિયોની વિવેક શક્તિ તથા જ્ઞાન અને કાવ્ય શક્તિ અધુરીજ હોય છે, તો પછી તેમની કદર સાક્ષર વર્ગના ભૂપતીયો તેવા જ કરે છે.

હાલો—[લમણે હાથ મુકીને] હશે. ત્યારે આપણે હવે બીજાં એટલા વરસ કાઢવાનાં નથી, મરવાને માટે નોહોતરું ચમરાગનું આવી ગયું છે, પણ મારી મરજી જવાની નથી માટે હું જતો નથી. એટલુંજ બાકી છે.

મેનાં—તમને ખમા કરે, મારૂં હેવાતણ ચામુંડા ભવાની રાખનાર છે માટે તમે એવી વાત કરતા મા-પણ હવે તમને એટલું કહુંછું કે તે રાજપુત્ર આપણને મોટો ઉપકાર કર્યો છે. આપણા ઉપર દુઃખરૂપી વૃક્ષનો નાશ કર્યો છે. આપણી જીંદગી કેવળ હવે ધણા કાળ સુધી સુખમાં જવાની છે, તેમણે જે દ્રવ્ય આપ્યું છે તેનો વધારો થાય એવો રસ્તો હવે હું કરવા ધારું છું. કેટલીક જમીન બાગીચ, વાડી, વજીરો નકરાં ખેતર વીગેરે ખરીદ કરવાં જોઈએ તેટલી માટે વખતો વખત હું પોતે નજીકના ગામડાઓમાં તેની તલાશને માટે નીકળી પડીશ, તેમાં કદાપી મને આવતાં વિલંબ થાય તો તમે

મારી કાળજી કરશે નહીં; આજે આપણા ઘર ઘંઘામાં ઉપયોગમાં આવે તેવી બે વિશ્વાસુ સ્ત્રીઓ વૃદ્ધ અને પુખ્ત ઉમરની મહેં રાખી છે તે પૈકી આખો દીવસ એક બાઇ તમારી સારવારમાં હાજર રહેશે અને એક બાઇ રસોઇ વિગેરે ઘર કામનો તમામ બોજો ઉપાડી લેશે. માહારી મોટી બેહેન આજેજી આવી છે તે પોતાનો આયુષ તથા પોતાની તમામ જીંદગી મારી પાસે ગાળવાની છે. તેને મારા અધીકારનું કામ તમામ દેખરેખનું મહેં સોંપી દીધું છે જેથી હું હવે કેવળ નિવૃત્ત થઇ છું. સવાલાખ રૂપીયામાંથી પચીશ હજાર રૂપીયા જમીન જગીર ખરીદ કરી તે ઉપર તેને લગતા સાધનો તૈયાર કરવાને રાખ્યા છે અને આકીના એક લાખ રૂપીયા અત્રેના નગરશેઠ ધનપાલને ત્યાં જઈ કરાવીને તેનું વ્યાજ બારે મહીને રૂ. ૪૦૦૦) ચાર હજાર રૂપીયા આવશે. તે શિવાય બીજું ઉત્પન્ન પણ ખટપટ કરી જમીન ખરીદ કર્યા પછી થશે. માટે પ્રભુ ઇચ્છે તો સર્વ કાર્યનો સુધારો થવાનો સમય ઇશ્વરે બક્ષીસ કર્યો છે તેથી હવે આપણ બરા અંતઃકરણથી તે રાજકુમારનો જય ઇચ્છવો જોઈએ.

હાલો—ખરી વાત છે—આપણાથી તો તેમાનું કંઈ થવાનું નથી. આવેલાં નાણાંનો જે ઉપયોગ કરવો ઘટે તેવો કરવાને હવે તમે તમારી મેજે ગમે તેમ કરજો, એમ કહીને હાલો માંચામાં આડો પડીને ઘોરવા લાગ્યો.

હાલો નિદ્રાવશ થયો એટલે મેનાં તેની પાસેથી ચપળતાથી ઉઠીને પોતાના ઘરકામમાં ગુંથાઈ.

પ્રકરણ ૪ થું.

વસંતતિલકા.

મોહાન્ધિનાં હૃદયમાં નહિ નીતિ ભાસે,
લોભે કરી વિકળતા સહસા પ્રકાશે;
વાધે ધણી અરિ સમૂહ સુકીર્તિ નાસે,
વાસે નહિ ભુવનમાં ક્ષણ તે વિલાસે—

દિલ્હિમાં અલ્લાઉદ્દીન.

વિક્રમ સંવત ૧૩૫૧ નાં સુમારના દિલ્હીના પાયતખ્ત ઉપર પોતાના વૃદ્ધ જમાલુદ્દીનને મારી નંખાવીને અલ્લાઉદ્દીન ગાદી ઉપર તરસાઇનો હક્ક ધરાવનાર પાદશાહી કુટુંબનો તેણે યુક્તિ થી અને ધણી નિર્દયતાની સાથે ધાત કરાવ્યો હતો તેજ વખતમાં તેણે કેકુ-આદને પણ મારી નંખાવ્યો હતો. અલ્લાઉદ્દીને ગાદીએ બેસનાંજ અનીતિ અને નિર્દયતા વાપરી હતી. તે શરીરે ઉંચો હતો. તેનાં નેત્ર લંબગોળ, સ્વચ્છ અને મોટાં હતાં. પણ તેમાં ચળકતો લાલ રંગ પથરાઇ રહ્યો હતો. તેનું મુખ લંબગોળ હતું. તેના શરીરનો આધો મજબુત હતો તેનો સ્વભાવ સાહસ કૃત્ય કરવા ઉપર ઉતાવળો હતો. તે કેવળ દ્રવ્ય તથા રાજ્ય સત્તાનો લોભી હતો. તે પોતાના ધર્મ ઉપર ચુસ્ત હતો. હિંદુ ધર્મ ઉપર તેનો દ્વેષ હતો: તેઓને બ્રહ્મ કરી પોતાના ધર્મમાં ફસાવવાને તે પ્રયત્ન કરતો હતો. તે કેવળ નિર્દય હતો. હરકોઇનો નાશ કરવો તેમાં તેને કાંઈ પણ ડર નહોતો; સ્વાર્થને માટે તે પ્રપંચી હતો; લઢવામાં શુરો તથા એક્કો હતો. તે શરને બહુ ચાહતો હતો. સમયસુચકતા ઉપર ધણી

અપણ હતો; તેના વખતમાં તેની દેખરેખ નીચે ખીલજી વંશના પઠાણુ અમલદારો હતા. તે કેવળ કુર અને નિર્દય હતા, તેની કારકીર્દીમાં પ્રગ્ળને રાત્રિ દીવસ બય વડે કરીને ઉગ્ગરો વેઠવો પડતો હતો. ઠેર ઠેર બખેડા ઉભા થતા હતા. અને તે શમાવવાને લશ્કર આમ તેમ જતું હતું. તે વખતમાં ઉત્તર ભાગમાં તથા મધ્ય ભાગમાં તુર્ક, મુસલમાન, પઠાણુ અને મોગલ વીગેરેના ઘણો લાભ હતો. તેમાં પરસ્પર છુપા કાવાદવા ચાલતા હતા. છુપી રીતે તેઓનાં ટોળાં ભેગાં થઇ જુદા જુદા પ્રકારના પ્રપંચી તરંગ રચના કરતા હતા. સંપૂર્ણ ઐક્યતા નહોતી તેથી ઘણા હુમલા થતા હતા. જેનું વિશેષ બળ હોય તે સામ્રાજ્યને મારીને પાદશાહ થઇ જતા હતા. કેટલાક ખંડીયા રજપુત રાજાઓ, અલ્લાઉદ્દીન તરફથી નિમાયલા મુસલમાન સુબા હતા તેઓની સાથે વારંવાર બળવા કરતા હતા. વાવ્ય કોણમાં ઘાટેના માર્ગે મોગલોની સ્વારીયો ચઢ્યા કરતી હતી. આ પ્રકારે બધા બનાવોમાં મારામારી અને કાપાકાપી ઘણી થતી હતી, રહ્યતમાં હુંદકાટ ચવાથી પાયમાલ રિથતી થઇ હતી.

આ વખતમાં ગુજરાતમાંથી પ્રવાસ કરતો શોકથી શુષ્ક થએલો ક્રોધથી તૂટ થએલો અને વંકળતાના સપાટામાં વીંધાએલો એક બ્રાહ્મણુ વૈર વાળવા માટે તથા ગુજરાતના સપાટામાં વીંધાએલો ઘેહલાના રાજ્યના મુળનું નિકંદન કરવાને માટે માધવ નામનો મંત્રી દીલ્હીમાં આવીને રહ્યો હતો. તે અલ્લાઉદ્દીનને મળવા માટે પ્રયત્ન કરતો હતો. તે પણ દીલ્હી દરબારમાં અલ્લાઉદ્દીનની સભામાં આવીને બાબુએ ખેઠો હતો. આ વખતે સભામાં હિંદમાં થતા બળવાને માટે વાતચિત ચાલતી હતી. સભામાં સંપૂર્ણ શાંતતા પ્રસરાઇ હતી. તપ્ત ઉપર બાદશાહી લેખાશથી અલંકીત થએલો અલ્લાઉદ્દીન બિરાજમાન

થયો હતો. જમણી બાજુએ મુસદ્દી વર્ગ તથા દિલ્હીમાં રહેનારા અમિર ઉમરાવોની બેઠક થએલી હતી.

અહલાઉદ્દીન—(પોતાના વજીરો પૈકી મલેકજેખ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો) શીરોઝપુર અને ફરીદકોટ તરફ બંડ થયું હતું તેનો પરીણામ કંઈ જાણ્યો કે !

મલેકજેખ—હાહ ! ખુદાતાલા મહેરથી તે બંડ સમી ગયું છે.

અહલાઉદ્દીન—ખીજ કંઈ ખબર મળી છે ?

મલેકજેખ—હાહ ! એ વાત ઘણી ફતેહમંદ છે, આપનો હુકમ હોય તેમ કરવામાં આવે—મધ્ય હિંદુસ્થાનમાં સિંહાદ્રી પર્વતની તળેટીમાં સીદી મૌલા નામનો એકે ફકીર છે તે દરરોજ હજાર ફકીરને અચ્છી તરેહથી ખાવાનું આપે છે. તેની ઝુંપડીમાં જ્યારે તપાસ કરનાર કયો ત્યારે તેમાં તેને પહેરવાનો ખત્રકો હતો તે શિવાય બીજું કંઈજ જોવામાં આવતું નથી,—તે જોટલો દરરોજ ખરચ કરે છે તેનો કંઈપણ હીસાબ કે પત્તો નથી, ઘણા વરસથી સીદી ‘મૌલાની જેએ’ એવો ઉચ્ચાર ઘણા ફકીરો કર્યા કરે છે, એક વખત મુગલોનું ટોળું આ તરફથી મોકલેલું હતું તેઓ હુમલો સમાવીને પાછા વળતી વખત તેમને એ ફકીરે ખરદાસ્ત ખાતર રોક્યા હતા તેમણે તે મુગલોના લશ્કરને જે જોઈએ તે ખોરાક તથા ઘોડાને ચંદી વગેરે તમામ પુરો પાડ્યો હતો. તે મુગલોના સરદાર આ ફકીરની પાસે કંઈ કરામત છે એમ જાણી જોવાને ગયો હતો છતાં તેની ઝુંપડીમાં કંઈ પણ જોવામાં આવ્યું નહી, તેથી તેને અચ્છો લાગ્યો. તેણે ખારીક નજરથી જ્યારે તપાસ કર્યો ત્યારે આજુબાજુના લોકોથી જાણાઈ આવ્યું કે, તેની પાસે પારસમણી છે.

અલ્લાઉદ્દીન—(એકી ટસે કેટલીકવાર મલેકજીય તરફ જોઇને) અલગત, એમજ કંઇ હોવું જોઇએ. તે ફકીર પાસે કાંઈ પણ કરામત હોવીજ જોઇએ.

મલેકજીય—ગરીબપરવર ! એક બીજી ખાતમી એવી મળે છે કે તે ફકીરોનો ખોરાક પુરો શી રીતે પાડે છે તે જોતાં જણાઇ આવ્યું છે કે ઇંદોર અને ઉર્જૂન તરફથી તમામ અનાજ, ઘી, સાકર, ખાંડ વિગેરે મંગાવે છે. તેના તાબામાં જસે ફકીરો રાત્રી દીવસ રહે છે તે તમામ હથિયારબંધ અને સાવચેતીવાળા છે. તેઓ સોનાનાં ગચ્ચાં તૈયાર કરેલાં લઇ જાય છે, તેને વેચે છે અને સામાન લાવે છે.

અલ્લાઉદ્દીન—એમ છે કે ! ત્યારે તો જરૂર તેની પાસે પારસમણી હોવી જોઇએ.

કાઠુર—(એટલામાં નજીક બેઠેલો કાઠર બોલી ઉઠે છે) ગરીબ પરવર ! એવા ફકીર પાસે પારસમણી શોભેજ નહી. એ તો દીલ્હીની ગાદી ઉપર હોય તો ખુદાની મહેરબાનીથી સધળાં કામ સુધરી જાય.

અલ્લાઉદ્દીન—આપણા જેટલા એકકા છે તે તમામ એકકાની સાથે આપણે તે તરફ જવું.

મલેકજીય—ગરીબપરવર ! એવા ફકીરની પાસેથી પારસમણી લેવામાં બહુ મહેનત નથી માટે આપને તે તરફ પધારવાની નસી લેવા જરૂર નથી.

અલ્લાઉદ્દીન—(મનમાં—કદાપી મલેકજીય અગર કાઠુર તે ફકીર પાસેથી પારસમણી છીનવી લેવાને જાય. અને તે પારસમણી તેઓ પોતાની પાસે છુપો રાખી મુકીને અહીંયાં આવીને એમ જણાવે છે કે વાત ખોટી છે, તેની પાસે પારસમણી નહોતી અથવા તો તેની પાસેથી કંઇ પણ જણાયું નહી. એમ જુઠું સમજાવે તો તે

અમૂલ્ય તક આપણે શુભાવી બેસીએ માટે સાથે જઇને અવશ્ય ખાત્રી કરવી જોઇએ એમ મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પ દ્વારાએ નિશ્ચય કરીને રિથર થઇને) અલખન જો કે તેમાં મ્હારી જરૂર નથી પણ એ કરામતી ક્રિયા જોવાની મને ઘણી ઇચ્છા થઇ માટે હું પણ ત્યાં આવું એમ વિચાર થાય છે. માટે આવતી કાલે અલ્હિથી નીકળી પડવું. મારી સાથે કાપુર આવવું જોઇએ. મલેકજી આ તરફ મારા આવતાસુધી દેખરેખ રાખે. આપણી સાથે એક હજાર અચ્છા શુરા માણસો રાખી લેવા.

કાકુર—અહુ સાહે, હું એજ વ્યવસ્થા આજરોજ કરે છું.

ઉપર પ્રમાણે વાતચીત ચાલી રહ્યા પછી દરબારમાંથી બાદશાહ જનનાખાનામાં ચાલ્યો ગયો. સર્વે પોતપોતાના મુકામે ચાલ્યા ગયા. પ્રાતઃકાળ થયો એટલે ઘોડેસ્વાર થઇ બાદશાહ ઉત્તમ પ્રકારની સેન્યા લઇને રસ્તો કાપવા માંડ્યો. કેટલેક દીવસે સિંહાદ્રી પર્વતની તળેટી તરફ આવી પહોંચ્યા. સાથેનું લશ્કર ભયંકર ડુંગરાઓની ખીણમાં છુપુ રાખીને વેશ બદલીને છુપા હથિયારથી ફકીરી ડોળથી બાદશાહ અને કાપુર તથા ખીજ એકા પંદર વીશ માણસોના જથ્થાથી સીદી મોલાની ઝુંપડી તરફ પ્રવેશ કરવા માંડ્યો. આ વખતે સાયંકાળ લગભગ થવા આવ્યો હતો, કૃષ્ણપક્ષની અગાસનો દિવસ હતો, વટે-માર્ગે ફકીરો બપોરની વખતે ખાઇને રસ્તે પડ્યા હતા. બાકીના રાત રહેનારા ફકીરો સુમારે બસા માણસો મોટાં મોટાં વૃક્ષની નીચે ઝુંપડીઓમાં રહેતા હતા, સીદીમોલા એક મોટી શીલા ઉપર મૃગચર્મ ઉપર પડી રહ્યો હતો. તેની ચામડીનો રંગ જંબુના રંગન પણ મન કરે તેવો હતા. તેની ઉમ્મર સુમારે પંચાણું વરસની હતી. પણ દેખાવમાં ચાળીશ વરસની ઉમરનો હોય તેવો જણાતો હતો, તેનું માથું

ઘણું મોટું હતું. તેનું કપાળ વિશાળ હતું, તેનું નાક ચપટું અને હોઠ જાડા હતા, શરીરે દીંગણો અને રૂઝપુટ હતો. તેના પગને પેંડીથો ઘણી મજબુત હતી. તેના હાથના બાહુ ડંડ ઘણા મજબુત અને જાડા હતા. તેની ગરદન પાડાની કાંધ જેવી જાડી હતી. તેન નેત્ર સફેદ તથા નેત્રની કીકી રયામ વર્ણુની હતી, તેના માથા ઉપર ટુંકા ટુંકા વાળનાં અમળાષ્ટ ગચ્છેલા ગુંછળાં વળેલા હતા. તેને પાસે બે ફકીરો તેના જેવાજ મજબુત હતા. તે બન્ને સીદીમૌલાને પગની આગળ નીચાણમાં બેઠેલા હતા. આજુબાજુ સુગંધી પુષ્પને ખાગ હતો અને આજુબાજુ અત્યંત ઘટ્ટ વૃક્ષથી સુશોભિત ટુંગરની ટેકરી હતી, નીચાણમાં નદી વહેતી હતી, તેના કીનારા ઉપર અનેક પ્રકારનાં ઝાડનાં જીથ શોભી રહ્યાં હતાં. તે સમ્રાજું ઓળંગીને દીલ્હીથી નીકળેલા સીદીમૌલાના દર્શનના ઉમેદવારો અનાયાસ ઝુંપડીમાં દાખલ થયા.

ઝુંપડીમાં નવા આવનાર પ્રવાસીયોને સિદીમૌલાએ જોતાં જ તેમને બેસવાને સાન કરી. આ મુસાફરોમાં આગેવાન અલ્લાઉદ્દીન હતો તેણે પણ પોતાનો વેશ બદલ્યો હતો; તેથી ઓળખાય તે નોહોતું. સીદીમૌલાએ તેમને ખાનપાનની ખાતર માટે પોતાના પારં બે ફકીર સેવકો હતા તેમને સાન કરી એટલે તેમાંથી એક ઉઠી બહાર ગયો, પછી તુરત થોડીવારમાં પાછો આવ્યો. તેણે પોતાના બન્ને હાથમાં મોટો ટાટ પકડ્યો હતો તેમાં દ્રાક્ષ, પીસ્તાં, ચારોળાં મીઠાષ્ટ અને બાજરીના રોટલા તથા ખીચડી બાફેલી હતી. શા હતું. તે સાથે પાણીનું મોટું વાસણ ઉચ્ચકનારો બીજો કોઈ સીદ હતો, તે સમ્રાજું આવેલા મિજમાનોના આગળ મુકી દીધું, મુસફરમાં આગેવાન મુસાફરે આ સવળું જોઈને તે વસ્તુ ખાવામાં વાપ

રવાને મરજી બતાવી નહી. સીદીમૌલાએ પરોણાગતની સરભરા કરી હતી તે નહી સ્વિકારવાનું કારણ ધણું ઉંડું હતું, સીદીમૌલાનું અન્ન ખાધા પછી તેને મોટી નુકશાનીમાં નાંખવો એ બની શકે નહી તેમજ જે વસ્તુ તેની પાસે પ્રાપ્ત કરવાની છે, તેમાં કદાપી બળાત્કાર કરવામાં અપાઝખી થાય તો સ્વીકાર કરેલા અન્ન ઉપકારને લાંચન વાગે એવો વીચાર મુસાફર આગેવાનને આવવા લાગ્યો તેથી તે તમામ સરભરાનો ઘાટ જોઈ આગેવાને માથુ હલાવીને તે લેવાની ના બતાવી તે વખતે સીદીમૌલા બોલ્યો; જુઓ ભાઈ ! આ મુકામમાં આવનાર કોઈ પણ મુસાફર અન્ન પાણી લીધા વગર જતો નથી, તમે શા માટે લેતા નથી, તમે કોણ છો, ક્યાંના રહેનાર છો અને કયા જાતો છો ?

આગેવાન મુસાફર—અમે મુસાફર છીએ, ખાસ તમારા દરશનનો લાભ લેવા સાર આવ્યા છીએ. તમે ફકીર છો. ખુદાના વલી છો, તમે એકલા જંગલમાં પડ્યા રહો છો. તમે કોઈ જગોએ પૈસા ઉઘરાવવા જતા નથી છતાં સેંકડો મુસાફરોને અન્ન આપી તેમનો જીવ શાંત કરો છો, પરોપકાર કરો છો એ તમારી કરામત સાંભળીને તમને જોવાને સાર આવ્યા છીએ.

સીદીમૌલા—દેખો ભાઈ ! કરામત ખુદાના નામનીજ; પરમેશ્વરે જે રચના કરી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર કરી શકતો નથી.

મુસાફર—વાર હીક છે ! ત્યારે તમે આટલો બધો ખરચ ક્યાંથી પુરો પાડો છો ! કરામત શિવાય એમ બને કેમ ?

સીદીમૌલા—દેખો ભાઈ ! આપવાવાળો એજ ખુદા છે. અને લેવાવાળો પણ એજ છે.

મુસાફર—આપવાવાળો ખુદા છે એ વાત ખરી પણ તે તમને દરરોજ આપે છે કે કેમ અને આપે છે તો તે શું આપે છે ?

સીદીમૌલા—અરે ભાઈ ! તમે તમારું કામ કર્યો કરો. ફકીરના કામનો પાર લેવાથી તમને શું હાંસલ છે ?

મુસાફર—મને તમારા જેવા ઉપર દયા આવે છે એટલા માટે ખરી ખબર પુછું છું એમાં કંઈ ગરજ નથી.

સીદીમૌલા—(જરાક વિચારમાં પડીને) અરે ! દયા શી બાબતની ?

મુસાફર—તમારે માથે એક મોટી આફત ગુજરવાની જેમાં તમારી જાતની ખુવારી છે.

સીદીમૌલા—(એકદમ ચમકીને ચકકડ બેઠો થયો) કહો ભાઈઓ માદારી જાન લેનારને શું ફળ હશે ?

મુસાફર—કંઈ પણ ખરી જાતની લાગવાથી તે લાલ ઉપર ફસાયલા માણસો ગમે તેમ કરી બેસે છે.

સીદીમૌલા—એવી કંઈ પ્રકારની મારે માટે જાતની કામને પણ મળી હશે.

મુસાફર—જા તમે સાચું બોલો તો તે વાત કહું અગર નહી કહો તો અમે અમારા રસ્તે ચાલ્યા જઈશું પછી તમે તમારો જાન બચાવવાને શક્તિવાન નહી થાઓ એ વાત તમે નક્કી સમજજો.

સીદીમૌલા—મ્હે કોઈનું બગાડ્યું નથી. છતાં દરરોજ ધર-માદા ખાતે ફકીરાની સેવા કરે છું ખુદાની બંદગીમાં મસ્ત રહું છું હું વસ્તીમાં પણ રહેતો નથી. મને કોઈની સામે રાગ દ્રેષ નથી. મારી પાસે કોઈ પણ ઠેકાણે છુપું ધન નથી, ફક્ત એક કપડું છે. પાણીને માટે આ તુંબડી છે. પાથરવાને મૃગ તથા વાંધનું ચામડું

છે, ખાવાને માટે બાજરીનો સુકો ટુકડો છે, પાણી પીવાને માટે ખુદાની મહેરબાની વજા કરે છે. વાસણમાં ખાખરાનાં મોટાં પાદડાં છે. એકાંત જંગલનો અવાસ છે. તમારા જેવા મુસાફરોની ચાકરી કરે ધ્રુ છતાં મારા ઉપર આફત લાવનાર ઘાતકી અને તથા ખુદાનો ગુનેગાર એવો કાણુ હોવો જોઈએ.

મુસાફર—(ફકીરનું આ પ્રમાણે વાક્ય સાંભળી મુસાફર શર-મિદો થઈ જરાક નિચી નજરે જોઈને વિચાર કરીને ફરીથી બો-લવા લાગ્યો.) અરે સીદીમૌલા ! તમે જંગલમાં રહીને આટલું બધું કરી શકો છો તેના માટે કાષ્ટને પણ અગ્નયબીથી શક આવવોજ જોઈએ એવો વિચાર તમે કેમ કરતા નથી ?

સીદીમૌલા—ઓ મુસાફર ! તમે જે કહેતા હશો તે વાત બ્યાજબી છે પણ હું ખુદાસો માણું છું કે તે વાત ખરેખરી મને કહી દો.

મુસાફર—તમારી પાસે પારસમણી છે તેથી કરીને તમે સેંકડો મણસોનું બનાવીને ફકીરોની સેવા કરો છો એ તો તમે ઠીક કરો છો પણ તે વાતની દિલ્હીના પાદશાહ અલ્લાઉદ્દીનને ખબર પડી છે તે અત્યારે તમારા ઉપર છાપો મારીને તમારો નાશ કરી તે પારસ-મણી લઈ જવાના છે માટે તમારી મદદે અમે આવ્યા છીએ. જો તે પારસમણી હોય તો તમે અમને બતાવો—જો કે તે મણીનો અમારે કંઈ પણ ઉપયોગ નથી. પણ તે અમને બતાવીને તમે તમારી પાસે રાખો પછી તેની અમને ખાત્રી થાય તો અમે તમને તમારા બચાવ માટે મદદ આપીએ.

સીદીમૌલા—(જરાક હસીને) અરે ભાઈ ! એ બધી વાત ગલત છે; વાત કહેનાર અને સાંભળનાર ઝૂપ મારે છે. અમને

મરવાનો ડર નથી. જન્મ થયો છે ત્યારથી નિશ્ચય છે કે વહેલું મોડું મરવું છે, તે નિર્દય અને લોભી તથા ખુની અદ્વાઉદીનને હું ખીલકૂલ ગાંઠતો નથી. એમ કહીને તેને આંખો કોધથી લાલ થવા આવી અને ત્વરાથી ઉભો થઈ એક કમાન પચાથ તીરનો ભાથો લીધો. ભાથો પીઠ ઉપર ચઢાવી દીધો. અને કમાન હાથમાં પકડી. તે વખતે તેના અન્યો સાથી સીદી ફકીરો પણ તેજ પ્રમાણે હથિયાર સજ્જ થઈને બેઠા. તેમાંનો એક ફકીર બહાર નીકળીને એક ઢોલ હાતું તે તેણે ઘણા વેગથી તથા જોરથી વગાડવા માંડ્યું-ઢોલ વાગતાજ આજીઆજીની ઝુંપડીઓમાંથી ખસે ફકીરનો કાફલો, ઢાલ તર વારંની સાથે તથા તીર અને કમાનની સાથે સજ થઈ આવવા લાગ્યા, મુસાફર આગેવાન પોતાની સાથેના કાફુરને નેત્ર પલ્લવીથી ઇસારત કરી એટલે તુરંત ઉભો થયો. એટલે મુસાફરને આગેવાન ઉભો થયો, સીદીમૌલાએ ઉભા થવાનું કારણ પુછ્યું તે વખતે જવાબ આપ્યો કે, અમે અમારે માર્ગે ચાલ્યા જઈશું. અમે સાંભળેલી વાત તમને વિદિત કરી છે. હે સીદીમૌલા ! તમે ધર્માત્મા છો તેથી તમારો જરૂર જય થશે. તમે ખુદાના વક્ષી છો. તમે ફકીરોનું પાલન કરનાર છો. માટે તમારા ઉપર ખુદા ખાસ મહેર કરશે: અમે તો તમારા ભલા માટે કહ્યું છે.

સીદીમૌલા—એ મુસાફરો ! તમે આ મકાન જોયું છે, કદી કોઈ વખત આવતા જતા આ રસ્તે થઈને જાઓ ત્યારે ઝુંપડી પવિત્ર કરજો.

મુસાફર અગેવાન—બહુ સારું. એમ કહીને તે મુસાફર પોતાના પાંચ સાત માણસો વેશધારી બનેલા હતા તે ઝડપથી વેગ સાથે ડુંગરની ખીણમાં અલોપ થઈ ગયા. થોડીવાર થઈ એટલે ઘોડો

ઉપર સ્વાર થઈ લશ્કર સાથે સીદીમૌલાની ઝુંપડી આગળ ધીરે ધા-
લેલો જાણ્યો જેમાં આગેવાન કાપ્તુર અને અદ્લાઉદ્દીન ખાદશાહ હતા.
આ વખત સૂર્ય અસ્ત થવાનો વખત નજીક હતો. સરાસરી ત્રણ
ઘડી દીવસ રહેલો હશે. ડુંગરના ઉંચાં શિખરોની પાછળ સૂર્ય નમ્યો
હતો તેથી સાંયકાળને સમય જલદી નજીક આવતો જાણતો હતો.
પક્ષિયો પોતાનો ખોરાક લેવાનું કામ અટપી ઉંચાં તથા વીસ્તાર-
વાળાં વૃક્ષ ઉપર નિવાસ કરવા લાગ્યાં હતાં. ચારે બાજુ સોંહાદ્રી
પર્વતના શીખરો આકાશને ભેદી ઉંચાં ગયેલાં હતાં તે વચમાં મોટું
મેદાન હતું, આ તરફ સીદીમૌલાના ફકીરો નવીન આવેલા મુસાફ-
રોએ આપેલી ચેતવણીથી હથીયાર સજી તૈયાર થયેલા હતા. તે
તમામ ફકીરોમાં જુદી જુદી જાતના મુસલમાન ફકીરો હતા. તેમાં
ધર્મચ્યુસ્ત અને અદ્લાહની ખાતર પોતાનો જાન બચાવનાર તથા
પોતાના ઉસ્તાદ માટે માથુ આપનાર કેવળ નિમકહલાલ પચાસ
ફકીરો સીદીજાતના સીદીમૌલાના ખાસ પ્યારા હતા તે સીદીમૌલાની
ઝુંપડી આગળ મેદાનમાં ઘણા ઉમંગની સાથે ઉભા રહેલા હતા.
સોંહાદ્રી પર્વતની તાજી હવા લેનારા બેફિકરા અને મસ્ત હસ્તા તેઓ
ઘણા મજાબુત હતા, તે સત્ત બોલનારા અને દયાળુ, ફકીર હતા,
ફકીરનો ધર્મ યુદ્ધ કરવાનો કે મારવા મરવાનો નથી એમ તેઓ
સમજતા હતા તોપણ તેઓ પોતાના ઉસ્તાદ ઉપર આવેલી આફતનું
નિવારણ કરવાને પોતાના જાન બચાવવા વાર લગાડે તેવા નહોતાં;
તેઓ નિશ્ચિતપણે પર્વત પ્રદેશમાં મસ્ત હાલતો પ્યાલો પીનારા હતા
તેથી તેમના અંગમાં ઘણી તાકાત હતી. તેની સાથે તેમને મળવાનો
બીલકુલ ભય નહોતો. તેઓ પોતાનો જાન બચાવવાને કોઈ પ્રકારે
પણ સંધી કરવી એમ સમજ્યાજ નહોતા, ખુદાને માટે તથા ઉસ્તા-

દને માટે માયુ આપવું એજ બોધ તેમના અંતઃકરણમાં ફેલાઈ રહેલો હતો. આવા પ્રકારના ફકીરો હથીયારથી સજ્જ થએલા પોતાની સન્મુખ શત્રુઓનું સૈન્ય જોઈને અડગ રહેલા ઉસ્તાદનું રક્ષણ કરવાને માટે તૈયાર થઈ રહેલા હતા. એટલામાં એક સ્વાર સામેના લશ્કર-માંથી સીદીમૌલાની ઝુંપડી આગળ આવ્યો અને તરત ઉતરીને સીદી-મૌલાના આગળ આવીને તેના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો જેમાં ફારશી લીપમાં લખેલું હતું.

સીદીમૌલાએ તે પત્રનું પરખીડીયું તોડીને કાગળ વાંચવા માંડ્યો તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

દીઢી તખ્તનશિન ખાદશાહ અદ્લાઉદ્દીન તરફથી સીદીમૌલાને આ ઉપરથી ખબર આપવામાં આવે છે કે તમારી પાસે પારસમણી છે તે તમે તમારી જન અચાવવાની આશા રાખતા હો તો તુરત અમારે સ્વાધીન કરો, તે પારસમણી અમને સ્વાધીન નહીં કરો તો તમને ખુદાનો રસ્તો ખતાવી પડાવી લેવામાં આવશે.

આ પ્રમાણે મતઝબ વાંચી સીદીમૌલાએ આવેલો સ્વાર કે જે ખાદશાહનો એકલો હતો. તેને ક્રોધથી તુમ થયેલો ફકીર કહેતા લાગ્યો કે અમારી પાસે તો ખુદાના નામરૂપી પારસમણી અમારા અંતઃકરણમાં છે તે બહાર નીકળી શકે તેવું નથી. જાઓ અને તમારા ખાદશાહને કહો કે તમારા જેવો સાદસ કામ કરનારનું કદી પણ બલુ થવાનું નથી. અમે કહીએ છીએ કે અમારી પાસે પારસમણી નથી તેમ છતાં તમે વહેમ લાવીને જ્યારે તે વાત નહિ માનો તો તેનો ઇલાજ નથી. અમે લઢવાની ઇચ્છા રાખતા નથી. તમે ખુદાને વારસે જેવા આવ્યા છો તેવા હુજ્જત કર્યા વીના પાછા ચાલ્યા જાઓ. મારી પાસે તેમાંનું કાંઈજ નથી, એ વાત સત્ય માનજો.

એકકો સ્વાર—તમારું કહેવું બાદશાહ માનશે નહીં માટે જો તમારું બહુ ઇચ્છો તો તમે પારસમણી આપો—શા માટે તમે તમારા જાતનો નાશ કરવા ઇચ્છો છો.

સીદીમૌલા—અરે બાઈ ! ખુદાને માટે સાચે સાચુ કહીએ છીએ.

એકકો સ્વાર—હું તમને કહું છે કે તે વાત બાદશાહ કબુલ નહીં કરે જરૂર તમારી સાથે લડાઈ કરશે.

સીદીમૌલા—મરના હક્ક કે જીના જૂઠું છે.

એકકો સ્વાર—જહુ સાહેબ જો તમારી મરજી એમ કહીને સામેના લશ્કરને કુરનશ બજાવીને બાદશાહને તમામ હકીકત વિદિત કરી કે તરત રણતુર વાજાંત્ર વાગવાની શરૂઆત થઈ અને લશ્કર ઝુંપડી તરફ આવવા લાગ્યું—આ તરફ યા અમ્માદ હજરતપીર એવો એકવારે ફકીરોના ટોળામાંથી શબ્દ નીકળવા લાગ્યો અને મ્યાનમાંથી તલવાર ખેંચીને ફકીરોનું ટોળું આવેલા લશ્કર સામે તૈયાર થઈ ગયું. બાદશાહનું લશ્કર પાયદલ શુરા સીપાઈઓ દ્વારા તલવાર લઈ સામે થઈ ગયા એકદમ સામસામે લયબદ્ધ અડોઅડી બેડમબેટ થવા લાગી યા અમ્માદ એવા શબ્દની સાથે વીણત જેવી ચળકતી તલવારના ધાવ એક બીજાની કાંધ ઉપર પડવા લાગ્યા. તલવારના એકજ ઝટકાની સાથે એકેક એકકો જમીન ઉપર પડવા લાગ્યા. સરાસરી ત્રણ કલાક સુધી લડાઈ અંધારામાં સંપૂર્ણ થઈ તમામ ફકીરો તલવાર નીચે નીકળી ગયા અને મરણ પામ્યા, બાદશાહના લશ્કરમાંથી ખસે ફકીરો તલવારના બળ વડે કરીને પાંચસે પાયદલ કપાઈ ગયું. એવામાં એક તીર પડખામાં સીદીમૌલાને વાગવાથી તે પણ અવાચક થઈ જમીન

ઉપર પડ્યો. એ સમયે ફકીરોમાંનું કાષ્ઠપણુ રહ્યું નહીં-યા અક્ષાહ શબ્દની સાથે પાદશાહી લસકર જે શેષ રહ્યું હતું તે તથા બાદશાહ અક્ષાહિદીન અને કાષ્ઠર તથા સીદીમૌલાના શબ્દ આગળ ઉભા રહ્યા. રાત્રિનો વખત હોવાથી ફાનસોમાં અજવાળુ કર્યું હતું તે અજવાળાની સીદીમૌલાની ઝુંપડીમાં તમામ જગોએ તપામ કર્યો તથા આળુઆળુ બારીક નજરથી જોયું પણ પારસમણીનો પત્તો લાગ્યો નહી. સીદીમૌલા જ્યાં પડ્યો હતો ત્યાં તેને તપાસ્યો તે વખતે તે જાણે મરી ગયો હોય તેવો શબ્દવત થઈ ગયેલો હતો તેનાં તમામ કપડાં વીગેરે તપાસ્યાં છતાં તેમાંથી પણ કાંઈ નીકળ્યું નહી. તેની ઝુંપડીની અંદરની તમામ જમીન ખોદી નખાવીને તપાસ કર્યો તો પણ તેથી કંઈ વળ્યું નહિ. છેવટે નિરાશ થઈને ત્યાંથી રાતોરાત કુચ કરીને આલવાં માંડ્યું: પારસમણીનો પત્તો નહી લાગવાથી તથા સીદીમૌલા જેવા ફકીરનો નાશ તેમાં પોતાના કેટલાંક માણસો કપાયાં તેથી કરીને અક્ષાહિદીન પસ્તાવા લાગ્યો-સીદીમૌલા જેવા ધર્માત્માને માર્યો તેથી તે કામ અધરીત કર્યું છે તથા તે દયાજનક છે એવો વિચાર અક્ષાહિદીનમાં કદી પણ આવ્યો નહોતો. પણ તે માત્ર પારસમણી પામ્યો નહી તેટલાજ માટે નિરાશ થયો હતો. છેવટે આ પ્રમાણે રમણ ભમણ કરીને દિલ્લી તરફ વળ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

ભયંકર રાત્રીમાં એક અજાણ્યો મુસાફર.

શિખરીણી.

અનાયાસે લાસે, વિકસિત પ્રકાશે વળિ ખસે,
વિકાસે ને નાસે ક્રમ વાસે વળિ ફસે.

ફના દીસે જ્યારે, ગુણીજનન વિચારે ઉર મહી,
દિસે મિથ્યા સર્વે, સત ચિત વિના કાંઇજ નહી.

સીદ્ધીમૌઝાનાં તમામ માણસો મરાયા; સીદ્ધીમૌઝા પણ મર્ણુ પામ્યો છે એમ સમજીને લશ્કરની ટુકડી ચાલી ગઈ હતી, આ વખતે રાત્રીના દશ વાગ્યાનો મુમાર હતો: આજની રાત્રી મહા ધોર અને ભયંકર જણાતી હતી. રાત્રીએ કરનારા પક્ષીઓ ધ્રુડ, ચીખરીઓ શીયાળ વીગેરે જમીન ઉપર પડેલાં મડદાંને સુથતાં હતાં, કેવળ અંધારું હતું. ચારે બાજુ સિંહાદ્રી પર્વતની ઉંચી શીરાઓના મધ્ય ભાગમાં ઝડપથી લથપથ થએલું ઘાટું જંગલ હતું તેમાં ઘણી જગોએ ટેકરા ટેકરી અને ઉંડી ખીણો હતી. તે ખીણમાં કુર પ્રાણિયોનો નિવાસ હતો. પવનનો સપાટો ઘાટું જંગલની વનસ્પતિયોનો સ્પર્શ કરીને મંદમંદ ચાલતો હતો, સાગનાં વૃક્ષનાં પાંદડાંનો ખડખડાટ સંભળાતો હતો. કેટલાક ન્હાના પ્રાણિયોની આવજ સંહાર થએલાં મડદાં ઉપર થતી હતી, માંસહારી પશુ પક્ષી વીગેરેનો કાલાહાલ રણસંગ્રામમાં પડેલા મડદા ઉપર થઈ રહેલો હતો. તે જગાએ ચીત્તા તથા દીપડાઓ અકેક મડદુ તાણી તાણીને નીચેની ખીણમાં લઈ જતાં હતા. આ વખતે દિસક પ્રાણીને દીવાળીનો દિવસ હતો. કેવળ નિર્જન

વન હતું. કોઈપણ ફકીર ખચ્ચો સીદીમૌલાની મરતી વખતે સાર-
વાર કરવાને રહ્યો ન હતો. તે સીદીમૌલાની ખાતર તમામ ફકીરોએ
પોતાનો પ્રાણ લડાઈમાં ખેલ્યો હતો. ફક્ત સીદીમૌલામાં થોડાક વખ-
તને માટે પ્રાણ રહ્યો હતો. તેને પડખામાંજ તીર વાગ્યું હતું તે
તીરથી તેનાં પાંસળા વીંધાઈ ગયાં હતા પણ તે ઘણો મજબુત
હોવાથી તેના શરીરનો આત્મા ખચ્ચો નહોતો. પણ તે કેવળ ખેલાન
હતો. હવે તે મરવાની અણી ઉપર હતો. તેના કંઠ પાણી વિના
મુકાઈ ગયા હતા. તેને પીવાની ઘણી ઇચ્છા હતી. કોણ પાય !
તેણે હજારો માણસોને અન્નદાન કરીને તૃપ્ત કર્યા હતા પણ આ
વખતે કોણ પાય ! તેનામાં નેત્રનું પોપચુ ઉચ્ચું કરવાની શક્તિ રહી
નહોતી તો પણ તેનામાં સ્મર્યુશક્તિની પ્રજ્ઞા રહી હતી. અનાયાસ
કુદરતી ક્રિયાએ કરીને નેત્ર ખુલ્લાં થયા તે વખતે પુણ્ય અંધ-
કાર જણાયો. પોતે પથ્થર કાંકરા મિશ્રિત ખરબચડી જમીન ઉપર
પોતાની ઝુંપડીથી થોડે દુર પડ્યો છે એમ તેને જણાયું. જ્યારે
તેણે ધારીને જોયું તે વખતે એક ઘોડા ઉપર યુવક સ્વાર દીઠો.
તે વખતે સીદીમૌલાએ યા અબ્બાદ એવો ઉચ્ચાર કરીને સ્વાર પ્રત્યે
ખેલવા લાગ્યો.

સીદીમૌલા—(સ્વાર પ્રત્યે) તમે કોણ છો ? શું અલાઉદ્દી-
નનો સ્વાર છે કે ? જે તે તરફનો હોય તો હવે તારી તલવારથી
મારા શરીરમાંનો પ્રાણ દુર કરી દે, શા માટે વાર કરે છે. કેમકે
હું નાહક દુઃખી થાઉં છું.

યુવકસ્વાર—તમે અલાઉદ્દીનને કેમ યાદ કર્યો, શું તમને તેના
તરફથી ઇજ્જ થઈ છે કે ?

સીદીમૌલા—હા, તેણે તમામ ફકીરોનો નાશ કર્યો છે. તું પણ
તેનો જ સ્વાર છે એમ જણાય છે. તું શું જુવે છે, હવે હું બચવાનો

નથી, મારામાં ઉઠવાની શક્તી નથી, મ્હારામાં જોટલી શક્તી હતી તેટલી શક્તીથી ઘણા પાયદલોનો આ તલવારથી જન લીધો છે, હવે હું ખુદાની શેવામાં જાઉં છું.

યુવકસ્વાર—જો તમને મારા બોલવા ઉપર ભરોસો હોય તો હું તમને કહું. નહીં તો તેમાં સાર નથી. કેમકે તમે આ વખતે બહુ દુખી છો તમને તમારા છેવટના પરીણામમાં અજાઉદીન તરફથી થએલી ખુવારીનોજ બાસ દેખાય છે માટે તમે આ પ્રમાણે બોલો છો.

સીદીબોલા—હા એ વાત ખરી છે. હું છેતરાયો હતો. પ્રથમ મુસાફરના વેશથી જોએ મારા તરફ મારી મુઝાકાત લીધી હતી તેઓ અજાઉદીનની ટુકડીમાંના હતા. મારા મનનો પાર લઇને પ-છીથી તેઓએ એકાએક હલ્લો કર્યો છે પણ એટલું સાફ થયું કે તમેએ મને ચેતાવ્યો હતો.

યુવકસ્વાર—આટલો બધો ખુન અને મારામારીનો પરીણામ શાથી થયો ?

સીદીબોલા—તમે કાણુ છો તે જ્યારે કહેશો ત્યારે તમને મારી વાત કહીશ.

યુવકસ્વાર—વીલાસનગરના રાજા અમરસિંહનો પુત્ર હું પૃથુ નામનો રજપુત રાજકુંવર છું; મારા પિતાજી સાથે કોઈક વાતમાં તકરાર થવાથી હું તે હદ છોડીને પ્રદેશ ફરવા નીકળી પડ્યો છું. પ્રવાસી છું, મુસાફર છું, રસ્તો ચુકવાથી આ તરફ આવી પડ્યો છું. માટે તમે નિર્ભય રહો. હું તમને ઓળખી શકતો નથી તમે કાણુ છો ! અને મરવાની અણી ઉપર ધાવલ કેમ થયા છો !

સીદીબોલા—(શાંત થઇને) અરે બાપ ! આ બૂમિ તમારા રાજ્યથી બહુ દુર નથી. પણ સુમારે સો કોસ દુર છે તમારા પીના-

જીને ઓળખું છું તેઓ મારા ઉતારા ઉપર બે ત્રણ વખત આવી ગયા છે તેમની પરાણાગત સારી પેઠે મહેં કરી છે. માઈ નામ સીદીમૌલા છે.

પૃથુ—અહો ! તમે સીદીમૌલા ! (એમ કહીને ક્ષણવાર સ્તબ્ધ થયા.)

સીદીમૌલા—ભાઈ ! હવે આ શરીર ત્યાગ કરવાને થોડીજ વાર છે અને મારા અંતઃકરણ સુધી પાંસળાને કોરીને કારી ધાએ અસર કરી છે તેથી મારો બચાવ થવાનો નથી.

પૃથુ—સાંઘ મૌલા ! તમને મહેં કદી પણ જોયા નહોતા મારા પિતાજી મારી બાલ્યવસ્થામાં એટલે મારી ઉમ્મર સુમાર બાર તેર વરસની હશે તે વખતે વાત કરતા હતા કે સીદીમૌલા નામનો ફકીર દયાળુ અને સત્યવક્તા છે તે દરકોઈ જાતના ફકીર અને હીંદુ વર્ગના સાધુની રહેણી તથા કરણી જોઈને તેની આગતા સ્વાગતા કરે છે, તમારા ઉત્તમ ગુણનો માદમા ઘણો દુર દેશાવર સુધી ફેલાઈ ગયો છે, આ વાત હું પુર્વે સાબળતો હતો, મારા મનમાં તે ઉપરથી વીચાર થતો હતો કે તેમને જોવાને ક્યારે અવસર મળે ! અરે હું કેવો ભાગ્યહીન કે જ્યારે તમે મહને મળ્યા ત્યારે તમારી આખર સ્થિતિ ! શિવ શિવ શિવ—

સીદીમૌલા—કોઈ પણ નિમિત્તથી મૃત્યુ તો છેજ માટે તેનો શોક શો ! કહેવત છે કે મરના હક્ક હૈ.

પૃથુ—(નીચો પડીને) હવે હું “ આપની સારવાર ” શું કરું ! મને શી આશા છે ! આપને પાણીની તરસ લાગી છે, તેને માટે લ્યો આ પાણી (એમ કહીને આપે છે.)

સીદીમૌલા--(સુતો સુતો પાણી પીએ છે પછી) બાઇ તાર કહ્યાણુ થશે. આ વખતે તારા શીવાય મારી પાસે કોઈ નથી, પુર્વનો સંસ્કાર ભાવીબળ યોગે કાંઈક તારાથી જોડાયેલો હશે. એમ નક્કી થાય છે મને આ પથ્થરવાળી લડાઇના મેદાનની જગોમાંથી ઉચકીને મારી ઝુંપડીમાં તું મુકે તો ઠીક.

પૃથુ--મહારાજ ! જેવી આગા. આપનો સેવક તૈયાર છે. એમ કહીને તેણે પોતાનો ઘોડો એક ઝાડના મુળ સાથે બાંધીને સીદીમૌલાને હરકત પડે નહી તેવી રીતે ઉઠાવીને ઝુંપડીમાં મુક્યો.

સીદીમૌલા--(સંપૂર્ણ દુખથી ઘેરાયેલો અર્ધ નેત્ર મોંચાયલાં છતાં સ્મરણ શક્તીના બળથી ફરી બોલવા લાગ્યો) પૃથુસિંહજી ! આ વખતે તમને બહુ તસ્દી આપવી પડે છે, તો પણ હું એટલું તો સમજ્યો છું કે પુર્વનો કોઈ સંસ્કાર તમારા પ્રયે માફરો છે મારી મર્ણુશય્યા ઉપર જે લાગર હોય તેજ માફરો સુહૃદ સમજું છું. તેજ માફરો આત્માને આશ્રય સુખ આપનારા સમજ્યો છું. બાઇ તારા કરતાં આ વખતે હું કાંઈ પણ પ્રિય વસ્તુ સમજતો નથી. માટે હું તને છેવટે એક વાત કહું છું તે તું સાભળ.

મહારી ઝુંપડીથી દક્ષીણ દીશા તરફ એટલે ઝુંપડીથી પુણાબસે હાથ છેટે એક ઘોળો આકડો છે તે આકડો ફક્ત એકજ છે, તે આકડાના થડમાં ત્રણ ચર સોનાની અશરફીયોથી ભરેલા છે એકંદર પાંચ ચર દત્તા તેમાંથી અત્યાર સુધી બે ચર ફરીર લોડોને અત્તદાન કરવામાં વાપર્યા છે હવે ત્રણ ચર રહ્યા છે દરેક ચરમાં એકમાં એક એક લાખ અશરફી છે. દરેક અશરફી પંદર રૂપીયાની કીંમતની છે સરોસરી અડધા કરોડ રૂપીયા સુધીનો અવેજ તે ત્રણ ચરમાં છે-હું પ્રિય પૃથુ ! તે તમામ હું તને બક્ષિસ કહું છું; જ્યારે તને અનુકુળ આવે

તે વખતે ખતાવેલા નિશાન આગળથી તે દ્રવ્યનો સારો ઉપયોગ કરજો હવે માહારો આત્મા મુક્ત થશે હવે ઘણીવાર નથી તે પહેલા હું તને એટલું કહું છું કે-આ માહાર શરીર જ્યારે આત્મા રહિત નિર્જીવ હોય તે વખતે આ સન્મુખ જે ચાર લિંમડાના ઝાડ છે તે ચાર લિંમડાના ઝાડની મધ્ય ભાગમાં મ્હેં મારી કચ્છર ચણાવી મુકી છે. મારી કચ્છરના જોડે મારા ઉસ્તાદની કચ્છર છે; તે ઉપર લીલા રંગનું મોટું કપડું ઢાંક્યું છે તે તરફ નદી જતાં તેના નજીક જે કચ્છર ઉપર સફેત કપડું છે તે માહારી કચ્છર છે. તે કપડું ઉઠાવીને છેક ઉપરની એક સંગેમરમરના પથ્થરની છાટ છે તે પરીશ્રમ કરી ઉઠાવશો ત્યારે અંદર તમામ સફાઈદાર પોલાણ માલુમ પડશે તેમાં મને ગોઠવજો. માથુ કચ્છર ઉપર એક બાળુએ ગોળાકાર નીશાનનો એક પિંક્ષર બનાવ્યો છે તે તરફ ગોઠવજો. આ પ્રમાણે ઘણી દૃઢતા રાખી ને સીદીમૌલાએ પૃથુને ખુલાસો આપ્યો-થોડીક વાર થઈ એટલે સીદી-મૌલા બોલતો બંધ થઈ ગયો, થોડીકવાર સુધી જ્યારે તે બોલ્યો નહી ત્યારે પૃથુએ તેના શરીર આગળ દીવો લઈને તેને તપાસ્યો ત્યારે તેનાં નેત્ર ખુલ્લાં હતાં પછી તેનો આત્મા શરીરમાંથી ખસેલો જણાયો.

આ વખતે સુમારે અર્ધ રાત્રી વીતી ગઈ હતી કેવળ કાળ-રાત્રીએ જો પણ ચાલે, પૃથુ આમ તેમ જોવા લાગ્યો પણ શું દેખાય ! ચારે તરફ નિર્જન વન હતું, હિંસક પ્રાણીના પોકાર વિના બીજી કંઈ જણાતું નહોતું; પૃથુ હાથમાં દીવો પકડીને ઝુંપડીમાંથી ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. તે શું જોતો હતો ! આ વખતે તેને વિશેષ અજવાળાને માટે તેલની જરૂર હતી, તે તેણે જ્યારે જોયું ત્યારે એક ખુણમાં ત્રણ મોટાં ફાનસ નજરે પડ્યાં તે ફાનસમાં ગોળ વાડકીયોમાં

દીવેલ ભરી મુકેલું હતું તે તેણે યુક્તિથી ત્રણ જ્ઞાનસમાં દીવો પ્રગટાવી તૈયાર કર્યા. પ્રથમ તો તેણે વીચાર કર્યો કે હવે આ સીદીમૌલાના શયની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. એમ વીચાર કરીને જે દીવો હતો તે ઝુંપડીમાં સીદીમૌલાના શયન નજીક ગોઠવ્યો, પછી ત્રણ જ્ઞાનસ હાથમાં લઈ તે ઝુંપડીનાં કમાડ મજબુત વાસ્ચાં. પછી ખતાવેલી કબરની જગો નજીક હતી. તે ચાર લીમડી અને ઝુંપડીના મધ્ય ભાગમાં જેટલો અંતર હતો તે અંતરમાં અજવાળાને માટે બે જ્ઞાનસ રસ્તામાં ગોઠવ્યાં અને ત્રીજી જ્ઞાનસ લીમડીયોના જથામાં કબર પાસે મુક્યું. એટલું કામ કરી ફરીથી પાછો આવીને તે પૃથુએ ઝુંપડીમાં પ્રવેશ કર્યો, આ વખતે પૃથુએ પોતાનાં બીજાં હથિયાર તે ઝુંપડીમાં મુકી દીધાં. ફક્ત દાઝ અને કમરપટામાં પોતાની તલવાર ભરાવી દીધી. કમરમાં જમૈયો અને કટાર ગોઠવી દીધાં હતાં પોતે એકલો હતો. તોપણ તે ગભરાયો નહોતો તે શરીરે પ્રચંડ ઉંચો અને મજબુત હતો. તેણે બાલ્યાવસ્થામાંથી જ કસરતનો ઉત્તમ અભ્યાસ રાખ્યો હતો. તો શરીરમાં કેટલી શક્તિ હતી ! તેના માટે તેનું વખાણુ વીર પુરૂષો કરતા હતા તેના મનમાં સાહસ કૃતનો ભંડાર હતો તે કેવળ નીડર હતો. ભય પદાર્થ શો છે તે તો યાદજ નહોતું પણ તેનામાં વિવેક અને વિદ્વતા ઉત્તમ હતી, એવો પરોપકારી પૃથુ આ વખતે સીદીમૌલાના શયન આગળ ઉભો રહ્યો છે. અને તે બે શબ્દ સીદી-મૌલાના શયન પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

અહો સીદીમૌલા ! તમારા શરીરમાં જે તત્ત્વ હતું તે તત્ત્વને ધન્ય છે કે તમારા શરીર માફતે ધર્મ કૃત્ય કરાવ્યું છે. તમારા જેવા ઉદાર, અને પરોપકારીના શરીરને સ્પર્શ કરી સેવા બજાવવી એ પણ એક સાર્થક સમજી શકું એમ બોલીને પોતાના બન્ને બજાવના હાથથી

સીદીમૌલાના શખને અધર ઉચકી લીધું અને તુરન અતિ વેગથી ચાર લીંમડીયોના મધ્યમાં કબર પાસે જઈને મુક્યું.

કબર ઉપર જે સફેત કપડું હતું તે તેણે ઉપાડ્યું અને તે કબર ઉપરનો ગોઠવેલો સફાઈદાર પથ્થર જે સંગેમરમરનો હતો તે ખસેડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો તેટલામાં તેને બે ત્રણ માણસો જોતતા જોતતા આવતા હોય તેવો ગણગણાટ લાગ્યો. થોડીકવાર થઇ એટલામાં ત્રણ માણસો ખુફી તલવારથી તે કબર આગળ ધસી આવતા જાણાયા, અને કહેવા લાગ્યા કે અરે ચોર ! ઉભો રહે, શું કરે છે ! હતુ અમારે કેટલોક તપાસ કરવાનો છે, આ કબર તમામ ખોદીને અંદર જે કંઈ હોય તે જોવાનું છે. આ શખને અંદર દાખલ કરવાનો અધિકાર નથી—દુર રહે. નહીં તો આ તલવારથી તાડરો નાશ કરવામાં આવશે.

સીદીમૌલાના શખની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ પૃથુએ આ વખતે બાબુ ઉપર મુકી પોતાની હાલ હાથમાં લીધી અને તલવાર જમણા હાથમાં પકડી સન્મુખ ઉભો રહ્યો. પોતે એકલો હતો તો પણ હથિયારથી સજ્જ થએલા ત્રણ બળવાન અને કદાવર એકાએકાને જોઈને પૃથુ ડર્યો નહીં પણ ગર્જના કરીને બોલ્યો કે તમે કોણ છો ? તમારે આ કામમાં દખ્ખલ કરવાની જરૂર શી છે ! મરેલા માણસની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરનારને શાખાશી ઘટે છે છતાં તમે કેમ અટકાવો છો ? તમે મુસલમાન થઈને સીદીમૌલાના શખને દફન કરવા દેતા નથી એથી તમે ખુદાના ગુનેગાર થાઓ છો, તમારા જેવા અધમ અને પાપીષ્ટ કોણ !

આવેલા માણસો—ત્યારે તે બાબતની પંચાત શી છે ! તું અહીંથી બહાર નીકળ.

પૃથુ—સીદીમૌલાની સાથે હું વચનથી અંધાયો છું માટે તે કામ માહિરજ કરવાનું છે.

આવેલા માણસો—જે તું કબરને હાથ લગાવીશ તો આ તલવારથી તાર માથુ દુર થશે.

પૃથુ—હરકત નહી, હું રજપુત છું. વચન પાળવામાં જેટલી વિપત્તિ ભોગવવી પડે તેટલી વિપત્તિને જોઈને હું ડરતો નથી.

અવેલા માણસો—ચાલ તૈયાર થા. જે તારામાં બળ હોય તો તું પ્રથમ હથીઆરનો ધા કર.

પૃથુ—જો તમે તમારા બળનો અભિમાન ધરાવતા હો, અને એમજ ધારતા હો કે અમે લડવામાં કુશળ છીએ તો તમે એક એક વારાદરતી મારી સાથે યુદ્ધ કરો તો જાણું છું કે તમે શૂરા છો નહી તો કુતરાની માફક એક ઉપર વિશેષ પડીને હલો કરે એ કાંઈ શુરાનન કે યુદ્ધ કરવાનો સત્ય ધર્મ કહેવાતો નથી.

આવેલા માણસો—એવી રીતથી અમે અંધાયલા નથી જેવો દાવ પડે તેવો ખેલ કરવાને અમે અંધાયા છીએ એમ કહેતાની સાથે એક એકાએ તલવારનો ધા પૃથુ ઉપર કર્યો તે અચાવીને પૃથુએ તે એકા તરફ ધા કર્યો એમ દાવપેચ અંધારામાં ચાલે છે એટલામાં બાકીના બે માણસો એકદમ તુટી પડ્યા. બધા મળીને તલવારનો ધા પૃથુ ઉપર ચલાવવા લાગ્યા, આ વખતે પૃથુ ઘણો ચાલાક હતો. જેવો પૃથુ ચાલાક હતો તેવા આ ત્રણ એકા પણ બળવાન અને યુદ્ધમાં કુશળ હતા. તેથી આ વખતે પૃથુનો અચાવ થવો ઘણો મુશ્કેલ હતો, તેઓએ ત્રણે મળી એકી સંગાથે એકદમ હલો કર્યો. પૃથુને

વચ્ચોવચ્ચ ઘેરી લીધો. ઢાલના આધારથી પટાપેચ દાવની સાથે પૃથુએ ચારે તરફ તલવાર ફેરવવા માંડી, પૃથુની ઢાલ ઉપરા ઉપરી તલવારના ધાવ પડ્યા હતા, પણ હવે ખચવાની આશા થોડી રહી હતી, આ પ્રમાણે ખરેખરી લડાઈ જામી રહી છે તેટલામાં એક બહાદુર યોદ્ધા અનાયાસ તલવાર ખેંચીને વચમાં કોઈક નવિન માણસ આવ્યો તેણે ચાલાકીથી ખબરદાર ખબરદાર ! એક રજપુત શુરવીર ઉપર તમે ધાવ કરનાર અધર્મિયોનો નાશ કરું છું, એમ કહેતાની સાથે ચાલાકીથી પાછળ આવીને બે એકકાએને ઝખમ કર્યા જેવા તે બે એક્કા દુર ખસ્યા તેવોજ પૃથુ લાગ જોઈ એક એક્કા ઉપર ધસ્યો અને તેનું માથું ધડથી દુર કર્યું. બાકીના બે ધાયલ થએલામાં એકને નવિન મુસાફરે પોતાની વચમાં ઘેર્યો જે એક્કો ઘેરાયો છે તેનું બળ પ્રથમ વાગેલા ધાથી હડી ગયું છે તેથી તે પોતાનો ખચાવ માગતો હતો. તે વખતે પૃથુએ કહ્યું કે હું સાચેસાચું બોલ તું કાણ છે તે સાંભળી ધાયલ થએલા એક્કાએ જવાબ આપ્યો કે અદ્વાઉદ્દીન પાદશાહના ખાસ વિશ્વાસુ એક્કા છીએ. આ સીદીમૌલા ઉપર હલ્લો આગલી રાત્રે કર્યો હતો; પાદશાહ અને વજીર વીગેરે તમામ લોકર અહીંથી રવાને થયું. માત્ર અમે ત્રણ એક્કાને આ સામેના ટેકરા ઉપર રાખ્યા હતા, તેનું કારણ જુદું હતું. ન્યારે આ ઝુંપડીમાંથી નવિન હીલચાલ જણાઈ તથા ફાનસનું અજવાળું અમે જોયું ત્યારે તે વીગેરેનો તપાસ કરવા અમે આંહી આવ્યા હતા એ સીદીમૌલા પાસે અનગળ પૈસો તથા પારસમણી છે એ વાતની ખાતમી અદ્વા-ઉદ્દીનને મળેલી છે તે હસ્તગત કરવાને માટે આટલો પરીશ્રમ કરવો પડ્યો છે. એ સીદીમૌલાએ પોતાની કબર પોતાના જીવતા તૈયાર કરેલી છે કદાપી તેની કબર નીચે ધારેલી વસ્તુ હોય તો તેનો શોધ

કરવો બાકી રહ્યો હતો એટલા માટે અમે તમારા ઉપર હલ્લો કર્યો હતો:—

ધાયલ થએલો એકઠો ધીરજ રાખી એકજ ઉપર નજર રાખી પ્રથુ સાથે વાતમાં લીન થયો હતો તેટલામાં નવિન આવનાર મુસાફરે પાછળની તલવાર ચલાવી એટલે તેનું પણ માથુ ધડથી દુર થયું.

નવિન મુસાફરે પ્રથુને કહ્યું કે મિત્ર હવે નિશ્ચિત રહે જે કંઈ કામ કરવાનું હોય તે હવે નિર્વિધ્ને થશે—એમ કહી તેણે ખુદી તલવાર મ્યાન કરી.

પ્રથુએ નવિન મુસાફરને જોયો ત્યારે તેને ઉપર ઉપરથી એટલું જણાયું કે આ કોઈ રજપુત મુસાફર છે તેની સન્મુખ સ્નેહ પૂર્વક ઉભો રહી, પ્રથુ બોલ્યો કે તમારો મોહોટો ઉપકાર માનું છું. આ વખતે તમે મને ધણો સાચવ્યો છે તેનો બદલો વાળવા હું સમર્થ નથી. પણ એટલું પુછું છું કે આ નિર્જન વનમાં તમે એકલા અહિંયાં ક્યાંથી ?

નવિન મુસાફર—જેવી રીતે તમે ફરતા ફરતા અહિંયાં આવી પહોંચ્યા છો તેવી રીતે હું પણ કંઈ કારણસર આ તરફ આવી પહોંચ્યો છું, જ્યારે શોરબકાર તથા ઝપાઝપીનો શબ્દ મારા કાને પડ્યો તેવાજ હું એક જાડને ઓઠે ઉભો રહી જોયાં કરતો હતો. જ્યારે મને ખાત્રી થઈ કે આર્ય ક્ષત્રી વીર ઉપર અસહ્ય દુઃખદાયક બોજ અનાયાસ આવી પડ્યો છે એમ જાણી તત્કાળ આ તરફ હું આવી ધસ્યો હતો.

પ્રથુ—તમારી વિશેષ વાત ખાનગી હોય તે કદાપી હું જાણવાને લાયક ન હોઉં તો ખેર પણ તમોએ કરેલા ઉપકાર કદાપી હું વીસરવાનો નથી,—હવે આ સીદીમૌલાના શબ્દને આ કબરમાં મુકીને

મારે પણ જ્યાં જવાય ત્યાંજ નીકળી પડવું છે.

નવીન મુસાફર—હીક છે. તેમ હોય તો હું પણ તમને તેમાં મદદ આપું છું. એમ કહી બંને જણે કબર ઉપરનો પથર ફેરવીને સીદીમૌલાને ગોઠવ્યો. બાદ ઉપર પથર ગોઠવીને તે ઉપર તેની આજી બાજી ચીકણી મટોડીથી બંધ કરી. તે ઉપર સફેદ ચાદર પાથરી તેના ઉપર પુષ્પ વીગેરે ગુંદીને ગોઠવીને ત્યાંથી પાછલી રાત્રીએ સીદીમૌલાની ઝુંપડી આગળ આવી પહોંચ્યા.

રસ્તામાં ગોઠવેલા ત્રણ કાનસો તે વખતે લઇને ઝુંપડીમાં મુક્યા ત્યારે અજવાળાનો જેવો જોષએ તેવો પ્રકાશ થઇ રહ્યો હતો. આ વખતે નવિન મુસાફર કાણ છે તે પ્રથુએ ધારીધારીને જોવા માડ્યું બીજકુલ ઓળખી શક્યો નથી.

જેની નાશીકા અને નેત્ર કેવળ મોહ ઉત્પન્ન કરે તેવાં હતાં, જેનો આંધો નાજુક હતો, બીજકુલ મુઝા ડ્રેડી નહોતી. શરીર ઉપર લોઢાનું કવચ પહેર્યું હતું તથા મસ્તક ઉપર લોખંડી ટોપ હતો, ધુકાની લોખંડની સાંકળીના ગંઠન વાળા મજબુત હતી. કમરપટો વાઘના ચામડાનો પાતળી કમર ઉપર ચપસીને વળગાડેલો હતો જેનું કદ મધ્યમ નીચું હતું, કંઠસ્વર કોમળ હતો અને બોલવાની રીત કેવળ પ્રેમ વરસાવે તેવી હતી. આવા પ્રકારનો નવિન મુસાફર પ્રથુને સામે વારંવાર જોયાં કરતો હતો.

પ્રથુ જો કે તે નવિન સવારને ઓળખતો નહોતો પણ તેણે જે ઉપકાર કર્યો છે તેના માટે તેના આભાર નીચે જાણે દબાઇ ગયો હોય તેવો અને તેની થતી આજ્ઞા પ્રમાણે શેવકાર્થ કરવાને તત્પર હતો. હું કદાપી ગમે ત્યાં ચાલ્યો જઇશ પણ આ નાજુક શરીરના

બાંધાવાળો નવિન મુસાફર અહિંથી ક્યાં જશે તેના માટે મોટા સંકલ્પનાના શ્રમણ ચિંતામાં પૃથુ ફેરા માર્યા કરતો હતો.

નવિનસ્વાર પ્રત્વે પૃથુ બોલ્યો કે—હે વીર પુરૂષ ! અત્યારે પાછલી રાત્રી છે. સૂર્ય ઉદય થવાને હવે વીલંબ નથી. માટે તેટલી વખત સુધી આ ઝુંપડીમાં આરામ લઇને પ્રાતઃકાળે નીકળી પડવું એ ઠીક લાગે છે. કેમ તમારો શો વિચાર છે ?

નવિન સ્વાર—ઘણીજ સારી વાત છે; લલે તેમ કરો. તમે આરામ લ્યો. જરા નિદ્રાવશ થાઓ હું પ્રાતઃકાળ સુધી આ ઝુંપડીની બહાર પહેરો ભરીશ, કેમકે આપણા ઘોડાઓ બહાર બાંધ્યા છે તેને કોઇ દરી જાય કિંવા કોઈ ફર ગ્રાણી તેનો નાશ કરે માટે જાગ્રણ કરવાની જરૂર છે.

પૃથુ—અરરર, તમે એ શુ કહો છો ! તમે મને આટલો ઉપકાર કર્યો છતાં મારા રક્ષણ માટે તમે ઘેરો ભરો એ કેટલુંક અઘટિત !

નવિન સ્વાર—એ બાબત તમે લાંબો વિચાર કરશો નહી. જેટલો અત્યારે તમને પરિશ્રમ વેઠવો પડ્યો છે તેટલો મદદ વેઠવો નથી માટે જેમ હું કહું તેમ કરશો વળી એટલું કહું છું કે હવે તમે કોઇ પણ પ્રકારની શંકા રાખશો નહી.

પૃથુ—ઠીક, પણ મને તમે જલદીથી ઉઠાડજો હાં કે ? એમ કહી પૃથુ—એક બાળુએ સુઈ રહે છે. પરીશ્રમના કારણથી તુરત તેને નિદ્રા આવી જાય છે.

નવિન મુસાફર—(મનમાં વિચાર કરે છે) અહાહા ! પૃથુ જેવો ભોળો કોણ ! અરે તેના જેવો પરાંપકારી કોણ છે ! તે કેટલો બધો વિશ્વાસુ ! કે જેણે પોતાની અમુલ્ય જીંદગી અને નિદ્રા દેવી

જેવી ગફલત આપનારી કૃત્યને સ્વાધીન થઇ મારા જેવા અનુભવા મુસાફર ઉપર વિશ્વાસ લાવ્યો, પોતે પોતાની સર્વસ્વ જીંદગી સોંપી સુધ રહ્યો ! હે ઇશ્વર ! આ રાજપુતનું બહુ કરજે. હવે મ્હારે કેમ કરવું ? પ્રાતઃકાળ થાય એટલે તો મારાથી ટકાય તેમ નથી, પણ તે અહીંથી ક્યાં જવાનો છે તે વિષે મ્હારે ખરી ખાતમી રાખવી પડશે તે જ્યારે સહીસલામતથી પાછો પોતાને ઘેર વળે એવી તક આણવી જોઇએ પણ હાલ તેવી તક લાવવાને તાત્કાળીક અને તેમ નથી, તે કેવો શરવીર છે તેની પરીક્ષા તો મ્હેં જોઇ લીધી. પણ તેનું ભવાની દેવી રક્ષણ કરે એટલું જ માગું છું. આ પ્રમાણે વિચારના તરંગ ઉપર ચઢેલો મુસાફર પ્રાતઃકાળ થતાં સુધી ખુફી તલવાર હાથમાં લઇ રૂપાં કરતો હતો, એટલામાં પૂર્વ દીશામાં સૂર્ય ઉદય થવાનો ભાસ જણાયો, ધીરે ધીરે અજવાળું થવા લાગ્યું. આકાશમાં તારાઓ નિસ્તેજ થવા લાગ્યા, રાત્રીના ખગચર પ્રાણીઓ જ્યાં ત્યાં પોતાના માળામાં લપાઇ જવા લાગ્યા, કાગડાઓ વહેલા ઉડીને પૂર્વદીશા તરફના અજવાળા તરફ શોરખકોર કરતા ઉડવા લાગ્યા. અને હોંસક પ્રાણીઓ પોતપોતાની છુપી જગાઓમાં પેસી જવા લાગ્યા. આ વખતે નવિન મુસાફરની વૃત્તિ ચંચળ થવા લાગી, અને તુરત પ્રથમે હાંક મારીને જગાડ્યો, પ્રથુ તુરત બેઠો થયો. ઝુંપડી બહાર આવીને જુવે છે તો નવિન મુસાફર ખુફી તલવારથી આમ તેમ ફેરા માર્યા કરે છે. પ્રથુ પ્રેમના આવેશમાં તે નવિન મુસાફરનો જમણો હાથ હાથમાં પકડી પ્રેમાવેશથી ચુંબન કરે છે, અને મુસાફરીમાં પોતાની સાથે ગમત ખાતર આવવાની આજીજી કરે છે.

નવીન મુસાફરે કહ્યું કે—હું મારા ખાનગી કામને માટે હાલ નીકળી પડ્યો છું. માટે આપની સાથે આવવાને અશક્ત છું.

પણ તમે કયા ગામના રહેનાર અને કોણ છો તે કહો.

પૃથુ—વીલાસપુર મામનું સાતપુડા પર્વતના ગાઢા ડુંગરી પ્રદેશમાં નગર છે તે નગરના અમરસિંહ ભુપનો હું પુત્ર છું.

નવિન મુસાફર—હીક, ત્યારે તો હું તમને જરૂર મળીશ, પણ તમે અહીંથી પાધરા ઘેર જાઓ છો કે ખીજે કંઈ?

પૃથુ—ના, ઘર તરફ નહી, પણ અહીંથી ઉત્તર ગામમાં જઈ છું તથા બનશે તો પશ્ચિમ ભાગમાં પણ જઈશ, પછી જે થાય તે ખર.

નવિન મુસાફર—હીક છે અંજળપાણી હશે તો હું તમને કોઈ વખતે પણ મળીશ, હવે હું જઈ છું—એમ કહીને અશ્વ ઉપર સ્વાર થઈ ડુંગરાની ખીણને રસ્તે અલોપ થયો.

મકરણ ૬ ઠું.

સૂર્ય ઉદય થયો એટલે પ્રથુસિંહ અંગ ઉપર કવચ ટોપ ધારણ કરીને તે ઉપર વસ્ત્ર પહેરી લીધાં, માથા ઉપર જેવો પાદ્ર મુકવા જાય છે વખતે પાદ્રના પેચમાં જે કાગળ ભરાવી મુક્યો હતો તે કાગળ ઉપર દ્રષ્ટા મઠ. તે કાગળ પેચમાંથી બહાર ખેંચી વાંચવા લાગ્યો ત્યારે જણાયું કે હાલા ધઢવીની સ્ત્રીએ બનાવ્યો છે તેજ પત્ર છે. તે ઉપરથી વધારે પસ્તાવો થવા લાગ્યો, કે મ્હે કેટલીક બધી બૂલ કરી! હું કેવો સાહસ કૃત્ય કરનાર કે સવાલાખ રૂપીયાનો આ ગાહો ખરીદ કર્યા છતાં ગાહામાં લખેલો મચકુર બિલકુલ ધ્યાનમાં લેઈ શક્યો નહી. અરે! આ ગાહામાં શું લખ્યું છે. પ્રથમ ચરણમાં સાફ

જાણવું છે કે “ એકલડા માં જશો પંથ ” આ પ્રમાણે છે છતાં હું મુસાફરીમાં કેવળ એકલોજ નીકળી પડ્યો છું, વખત છે અને શરીરને ખિમારી થાય, વખત છે અને ફૂર પ્રાણીનો ભેટો થાય, અથવા વખત છે અને શત્રુનો સમુદાય માથે ચઢી આવે અથવા તો વખત છે ને અકાળ મૃત્યુ થાય ત્યારે મારી કીર્તિ પ્રમાણે મારા વિચારને કેટલું બધું લાંચન લાગે !

જો કે સીદીમૌલાની કબર આગળ ત્રણ માણસોમાં હું ઘેરાએલો હતો તેમાં તરણ મુસાફર આવી પહોંચ્યો ન હોત, અથવા મદદ કરી ન હોત તો આ વખતે હું જીવતો પણ હોત ક્યાંથી !

અવશ્ય સંગાથ તો જોઈએજ, હવે ચીજો કોઈ ઇલાજ નથી, ચાલ જીવ, સન્મુખ વસ્તિર્ણુ સરોવર દેખાય છે ત્યાં જઈ દાતણ વગેરે કરી લઉં, આ પ્રમાણે વિચારમાં લીન થએલો પ્રયુસિદ્ધ લોટો હાથમાં પકડી સરોવર કિનારે જઈ પહોંચ્યો. તે સરોવર ઘણું ઊંડું અને વિશાળ હતું. તેની આજુબાજુ ઊંચા શિખરોવાળા ટુંબરા હતા. તેથી તે નિચાણનો પ્રદેશ અત્યંત ઘટ્ટ ઝાડીથી દીપી ઉઠતો હતો; આ જગોએ ફૂર પ્રાણીનો વિશેષ લય હતો, આવા પ્રકારની લયાનક ભુમિ તથા નિર્જન્ય અરણ્ય જોઈને પ્રયુ અનેક પ્રકારના વિચારમાં ગુંથાયો હતો; તેમાં મુખ્યત્વે કરીને સંગાથ નૈવાર કરવા ઉપર તેનું લક્ષ દોરાયું હતું પણ નિર્જન વનમાં કોણ હોય ! તે સરોવરમાં ઢોંચણ સુધી ઊંડા પાણીમાં પ્રવેશ કરી મુખ સાફ કરવા લાગ્યો, પણ જ્યારે તે સરોવરના સપાટ પાણીના તરંગ ઉપર પ્રયુસિદ્ધને ધ્યાન ખેંચાયું ત્યારે તેની નજીકમાં એક કાચબો તરતો દેખાયો; એટલે તુરત એક કપડું ઢાંકી તે કાચબાને હાથમાં પકડી લીધો. પાણી બહાર પોતે નીકળીને કાચબાને એક રૂમાલમાં વીંટાળીને ઘોડાના કાઠડા ઉપર

રાખી દીધો. પોતે પોતાની હડગ્રીમાં થોડુંક ખાઈ લીધું, પછી કમર ખાંધીને તૈયાર થયો, ઘોડા ઉપર સ્વાર લઈને પંથ કાપવા લાગ્યો, આગળ જતાં બે રસ્તા મળુમ પડ્યા, એક જમણા હાથ ભણીનો અને એક ડાબા હાથ ભણીનો માર્ગ નજરે પડ્યો, એટલે પૃથુસિંહે બન્ને માર્ગની મધ્યમાં ઘોડો ઉભો રાખ્યો. ઘણીકવાર સુધી વિચાર કરીને ડાબા હાથ તરફના માર્ગ તરફ ઘોડાને ગતી આપી. આ માર્ગે થઈને પૃથુસિંહે પ્રવાસ કરવા માંડ્યો. તે પહેલાં વાયક વર્ગને આ માર્ગ વિશે વિશેષ હકીકત જણાવવાને આ વાત હાલ પડતી મુકીને આગળ પગલું ભરીએ.

ડાબી ખાણુના માર્ગ ઉપર બે રાજકુમાર પ્રથુ પ્રવાસ માટે નીકળ્યો. તે માર્ગ પ્રવાસ વરસથી ઉજડ થયેલો હતો. તે રસ્તે કોઈ પણ જતું નહોતું. અગર જો કોઈ તે રસ્તે થઈને અજાણ્યો માણસ જાય તો તેનો અચાવ થતો નહીં.

એમ થવાનું શું કારણ હશે ! તે કોઈના જાણવામાં આવ્યું નહોતું પણ જ્યારે કાળે કરીને જાણવામાં આવ્યું ત્યારે એટલું તો માત્રમ પડ્યું કે એ રસ્તે જનાર માણસ મૃત્યુ પામ છે. તેનું કારણ અજાણ્યો ભરેલું એ હતું કે-

આગળ જતા આઠ કોસ ઉપર એક વાવ આવેલ તે વાવ સિવાય પાણીનું સુખ કોઈ જગોએ નહોતું તેથી હરકોઈ મુસાફરને તે વાવમાંથી પાણી લેવાની જરૂર પડતી હતી, તે વાવમાં છેક નીચાણમાં એક ખાણુની ભોંતના સાધામાં ઘણા વરસનો જુનો સર્પ રહેતો હતો, તે સર્પની સાથે બુધાગમ નામના કાગડાની મિત્રતા હતી, કાગડાએ સર્પની સાથે મિત્રતા કરી હતી તેમા તેનો એક પક્ષો

સ્વાર્થ હતો, જેટલા મુસાફરો તે વાવમાં ઉતરીને પાણી પીવા સાર જાય તે મુસાફરને તે સર્પ પગે ડંશ કરતો હતો. સર્પ ડંસથી તે મુસાફર વાઘના પગથિયામાં અગર બહાર નીકળીને પણ થોડીવારમાંજ મરણ પામતો હતો. આ પ્રમાણે મુસાફરનું અચાનક મૃત્યુ થાય ત્યારે કાગડાબાઈનો ખોરાક સંપૂર્ણ રીતે ચાલતો હતો, આટલા કારણ માટે તે સર્પની સાથે મિત્રાચારી રાખતો હતો, પરસ્પર હવા ખાવા સાર તે બહાર નીકળે અને રાત્રી પડે એટલે પોત પોતાના સ્થાનકે જઈને ઠરતા હતા; આ પ્રમાણે કાગડાનો અને સર્પનો કોઈએ બેઠ જાણ્યો નહોતો પણ માણસો અનાયાસ આ રસ્તે વાવ આગળ મૃત્યુ પામે છે માટે કંઈ પણ વહેમ ભરેલું કૌનિક છે એવું આજુબાજુના ગામોવાળાને જણાયું હતું, તેથી આ રસ્તે થઈને જવાનો રીવાજ ઘણા વરસથી અંધ થયો હતો. જેથી કાગડાને ઘણા વરસથી ખોરાક મળી શકતો નહોતો યદ્યપિ કર્મયોગે અનાયાસ તે કાગડાને દુરથી એક સવાર આવતો નજરે પડ્યો, જેથી કાગડો ઘણો આનંદ પામ્યો, આ વખતે ખરા બપોરનો વખત હતો. ગ્રીષ્મ ઋતુનો તાપ અકળાવી નાંખે તેવો હતો. તે વખતે કાગડાએ પોતાના મિત્ર સર્પને બોલવાને શોરબકાર કર્યો. કાગડાનો અવાજ સાંભળી સર્પ સાવધ થઈ બહાર નીકળ્યો.

સર્પ બોલ્યો--(કાગડા પ્રત્યે) કેમ ભાઈ અત્યારે ખરા બપોરે મને બોલાવ્યો ? કંઈ કારણ છે કે !

કાગડો

(સર્પ પ્રત્યે) પ્રિયમિત્ર ! આજકાલ

અગમબુધ

} પચાસ વરસ થયાં મનુષ્યનું માંસ ભક્ષણ

કરવાને મને અતૃપ્ત રહેલો જાણી ઇશ્વરે કૃપા કરીને મારે માટે ભક્ષણ

મોકલ્યું છે તે સ્વાર છે ઘણું કરીને અડધી કલાકમાં આ તરફ આવી પહોંચશે, માટે કૃપા કરીને શેવકને સાટે તું સાધવ રહેજો હાકે !

સર્પ—બહુ સાવધ છું.

આ પ્રમાણે પરસ્પર આગમનથી ઠરાવ કરી બેસી રહેલા હતા— તેટલામાં પૃથુસિંહ આવાં પ્રકારના ઉજ્જડ રસ્તા ઉપર મુસાફરી કરવા વાવ નજીક થોડીકવાર થઇ એટલે આવી પહોંચ્યો. આ વખતે ખરા ખપોર થયા હતા, પાણી વિના જીવ આકુળ વ્યાકુળ થઈ રહ્યો હતો. આ વખતે હરી કૃપાથી તે પૃથુને વાવ નજરે પડી. એટલે અશ્વ ઉપરથી તુરત પડ્યો અને ઘોડાને વાવ નજીક એક ઝાડ હવું તેના થડમાં મુળ સાથે બાંધી દીધો. હડશીમાંથી લોટો કાઢીને વાવ તરફ જવાને ગતી કરી. તે સાથે યાદ આવવાથી કાચખાને પણ પાણીમાં પત્તાળવાને માટે સાથે લઇ લીધો.

ઘણા વરસથી આ ભયંકર વાવ અવાવરી થએલી હતી, તે વાવ ઉપરનાં કેટલાક ઝાડને લીધે ખરેલાં પાંદડાંને જથ્થો મલુમ પડતો હતો. વાવ ઘણી ઉંડી અને લાંબી હતી. વાવમાં પૃથુ અને તેવી તાકીદથી ઉતર્યો—તેમાં લોટો ભરીને પાણી પીધું, કાચખાને પણ પાણીમાં ભીંજવ્યો. તેના ઉપર રૂમાલ સાધારણ લપેટીને પોતાના હાથમાં લઇ લીધો, અને લોટો પણ ભરી લીધો. આ પ્રમાણે કામ આટોપીને જેવો બહાર નીકળવાને પગથીયાં ચઢવા માંડે છે કિંવા વાવની જે ઉંડાઇ હતી તે પ્રમાણમાં અરધો અરધ ભાગમાં જેવો આવે છે, તેવાજ લપીને બેસી દીધેલો સાપ ઝડપથી પગના અંગુઠા ઉપર ડંચ કરીને સત્વરથી વીવરમાં પેશી ગયો. આ સર્પ ઘણોજ ઝેરી હતો. સર્પે ડંસ કરતાંની સાથે પૃથુ તે વાવના પહેલા પગથીયા ઉપર ધુમરી હતી તેથી તે જાણે ચાક્યો હોય અને બેસી ગયો હોય તેવી

હપથી અનાયાસ ખેસાઈ જવાયું હતું. સર્પનું હળાહળ શરીરમાં અસર કરવા લાગ્યું, પૃથુ અચેતન થવા લાગ્યો, નેત્ર કેવળ ખુદ્ધાં રહેલાં હતાં. શરીરનું ભાન રહેલું નહોતું. હાથમાંથી કાચબો રૂમાલે વીંટયો હતો તે ખસીને પગ આગળ પડ્યો હતો. તેના ઉપર રૂમાલ ઢાંકેલો હતો. પાણીનો લોટો બાજુ ઉપર ગરબડી પડ્યો હતો. કેવળ શરીરની હીલચાલ બંધ થઈ હતી નાશીકામાંથી મંદમંદ પવન નિકળતો હતો, હાથની તથા પગની નાડીયોની ગતિ મંદમંદ ચાલતી હતી, એક ઘડીનો સુમાર થયો તે વખતે સર્પનો મિત્ર કાગડો તે પૃથુની નજીક આવીને તેના નેત્ર તરફ જોવા લાગ્યો, કેમકે તે કાગડાને માણસના નેત્ર કેટલી ખાવાને વધારે સ્વાદ લાગતો હતો. આ વખતે કાગડો ઘણું મદ્દકાયો હતો. ઘણા વરસે મનુષ્યની માટીનો સ્વાદ કાગડો મારવાને લાગ્યવાન થયો તેથી તે સાપના વીવ્વર આગળ આવીને વાતો કરવા લાગ્યો. કાગડો સાપને કહે છે કે, પ્રિય મિત્ર! હજુ આ માણસ જીવે છે માટે તેની પાસે હમણા નહી જઈ. એક બે ઘડીમાં તેના પ્રાણ જશે પણ આ માણસના પગ આગળ રૂમાલમાં કાંઈક ખાવાનું જણાય છે. તે રૂમાલમાં કાંઈક હાલે છે. માટે હું તેનો તપાસ પ્રથમ કરવા માંડું પછી આ લાઇ પડ્યા છે તેમનું ઠેકાણું નીરાંતે કરીશું. પ્રિય મિત્ર! મારે તમારી સાથે મિત્રતાનું જ્યારથી છે ત્યારથી તું પોતાનો હક જાળવ છે. મને તારા પ્રતાપથી જ માણસના માંસનો સ્વાદ મળે છે જો તેમ ન હોય તો એ વખત ક્યાંથી આવે! માટે હું તારો ઉપકાર માનું છું.

કાગડાનું વચન સાંભળી સર્પ બોલ્યો. હા લાઇ તું પણ માહારી મસ્કરી કરે છે, હોય! એમાં શું આશ્ચર્ય છે! મિત્ર મિત્રનું કામ કરે છે, જ્યારે લાગ આવે છે ત્યારે હું તારું કામ કરું છું, એમાં

ઉપકાર શાનો. આપણી પ્રીતિ હમેશાં પ્રભુ કાયમ રખાવે એટલું જ હું માગું છું. એમ પરસ્પર વાતો કરતો કરતો કુદકારા મારતો મારતો કાગડો વીંટેલા રૂમાલવાળા પદાર્થ તરફ ચાલવા માંડ્યો. તે પહેલાં કાગડાને અને સર્પને જે પરસ્પર લાપણુ થયું હતું તે તમામ કાયબો સમજી ગયો હતો. કાગડાના પ્રપંચને માટે સેંકડો માણસોની ખુવારી આ જગોએ થઈ છે તેમ તે કાયબાના મનમાં સમજવામાં આવ્યું, સરોવરમાંથી અને સાયવીને અહિં સુધી લાવનાર આ મહારા મિત્રને આ કાગડાની સંતલસથી સર્પે ડંશ કર્યો છે અને તેથી કરીને મારા રક્ષણહારને વિષે ચદ્ધયું છે તે વીગેરેથી કાયબો માહીતગર થઈ ગયો. કાયબાએ રૂમાલનો એક ભોગ ઉઘો કરી ચુપકીથી લાગ જોઈ બેસી રહ્યો હતો હવે શું થાય છે તે જોવાને માટે તત્પર થઈ રહ્યો હતો. એટલામાં કાગડો રૂમાલ પાસે આવી પહોંચ્યો. પ્રથમ તો તે છેક નજીક આવ્યો અને ચાંચથી રૂમાલને ખસેડવા લાગ્યો. તો પણ તે કાયબો બીજકુલ હાલ્યો ચાલ્યો નહીં; તેથી કાગડાને એમ જણાયું કે કંઈ ખાવાની વસ્તુ છે માટે છેક અડોઅડ નજીકમાં ઉભો રહ્યો એટલામાં કાયબો તે કાગડાનો પગ પકડીને ચમત્કાર ગોળાર્ધ બન્ધનમાં પેશી ગયો. કાગડો સારી પેઠે સપડાયો. ઘણી બુમો પાડવા લાગ્યો. અનહદ ચીસ ઉપર ચીસ પાડતા પાંખોનો ફફડાટ કરવા લાગ્યો. ચાંચથી પ્રહાર કરવા લાગ્યો પણ કાયબાની પીઠ વજૂ જેવી હોવાથી કંઈ પણ અસર થઈ નહીં તેટલામાં વીવ્વહરમાંથી સર્પ બહાર નીકળ્યો અને તેણે કાગડાના પ્રત્યે પુછવા માંડ્યું કે કેમ મિત્ર ! તમને શી હરકત પડી !

કાગડો, અરે તું જોતો ખરો, મારો પગ પકડીને આ પ્રાણી-અંદર પેસી ગયેલો છે તે છોડતો નથી, માટે તું મને છોડાવ નહીં તો

મારો પ્રાણ પછાડા ખાઈ ખાઈ રીખાઈને નીકળી જશે.

સર્પ—કાગડાની નમ્ર વાણી સાંભળીને તુરત તે કાચખાની પીઠ ઉપર પોતાની ફણાનો પ્રહાર તથા ડંસ કરવા લાગ્યો. પણ અસર શાની થાય ? તલવારનો ધાવ ખચાવ કરવાને કાચખાની પીઠ ઉપયોગમાં આવે છે. તેવી કાચખાની પીઠ ઉપર ખીચારા સર્પનું જોર શાનું ચાલે ! છેવટે સર્પ થાક્યો અને બાબુ ઉપર ગયો.

કાગડો બોલ્યો—કેમ ભાઈ ! હવે તો હું ખચવાનો નથી. તેણે મારા બન્ને પગ પકડ્યા છે, એમ કહી નિરાશ થઈ પહોળા ચાંચ કરીને નરમ થઈને કાગડો આડો સુતો.

સર્પ બોલ્યો—પ્રિય મિત્ર ! હું શું કરું ! હવે મારો ઇલાજ કોઈ પ્રકારે ચાલતો નથી.

કાગડો—(સર્પ પ્રત્યે) ભાઈ ! એક ઇલાજ છે. આ માણસને તહેં ડંસ કર્યો છે તેનું ઝેર ચુસી લે, તે જ્યારે સચેત થાય ત્યારે તેના જાણવામાં આવે છે કે મારી પાસે જે વસ્તુ છે તેમાં આ ખીચારો કાગડો સપડાયો છે એમ તેને દયા આવવાથી મને છુટો કરાવશે, એ સિવાય બીજો માર્ગ નથી.

સર્પ—ભલે ! કદી એમ ધ્યાનમાં આવતું હોય તો એમ કરું એમ કહીને સર્પ સત્વરથી પગને અંગુઠ જઈને તે પૃથુસિદ્ધ રજપુતને ચઢેલા વિષને ખેંચવા લાગ્યો. અમૃત બિંદુ કોથળીમાંની સર્પ પિત્તશામક ઝંઘેર વ્યાધીને દુર કરે તેવો રસસ્પર્શ કરવા લાગ્યો. પોતાના વિવ્વરમાં જઈને પોતાના મુખમાં એક પદાર્થ રાખીને તે પદાર્થ ડંસ છિદ્રમાં મેળવવા લાગ્યો. આટલો ઉપચાર કરીને તે સર્પ વીવ્વરમાં પેસી ગયો. બે ઘડી થઈ એટલે પૃથુસિદ્ધ જાગૃત થયો, આમ તેમ

જોવા લાગ્યો ત્યારે કાગડો કાચખાના બંધનમાં સપડાયલો નજરે પડે છે. ખુંખારો કરવા લાગ્યો, પોતાનો સામાન વિખરાઈ ગયેલો સમેટવા લાગ્યો—આ વખતે કાચખાએ જાણ્યું કે માંડે રક્ષણ કરનાર મિત્ર શુદ્ધિમાં આવ્યો છે તે વખતે કાચખાને વાણી પ્રાપ્ત થઈ.

કાચખો—હે શુરવીર પૃથુ ! ધીરજ રાખ, જે વાત કહેવાની છે તે હું પછીથી કહીશ. સાવધ થા અને પ્રથમ આ કાગડાને પકડીને તેની બે પાંખો મુળમાંથી કાઢી નાંખ. અને આ તમારા સામે જે વીંવર દેખાય છે તેમાં તે સર્પ રહે છે. તેના ઉપર ખાસ દ્રષ્ટિ રાખજો. કેમકે તે સર્પ તમને ઈસ ક્યોં હતો; તેના યોગે તમારું મૃત્યુ નજીક આવ્યું હતું પણ તે વીશે જે વાત તમને કહેવાની છે તે અગાઉ આ કાગડા અને આ સર્પનો નાશ કરો.

પૃથુસિંહ—(સાંભળીને) અહો ! શું આશ્ચર્ય ! એમજ છે કે ! એમ કહીને તુરત કાગડાને નાશ કર્યો, પછી કાચખાએ કહ્યા પ્રમાણે વીંવરના મુખ આગળ જવાળાગ્રાહી પદાર્થ ગોઠવીને ચક્રમકથી અગ્નિ પ્રકટાવી તે આગળ સળગાવ્યું તેથી તેમાંથી ચણતરના મોટા પથ્થરો ફાટીને ખદાર નીકળ્યા, તેથી સર્પનો પણ નાશ થયો. આ બંને કામ પૃથુ અટપી રહ્યો એટલે કાચખાએ કહ્યું કે હવે તમે આ વાવની ખદાર મેદાનમાં બેસો એટલે હું તમને માહીતગાર કરું. કાચખાના કહેવા પ્રમાણે પૃથુ કાચખાને જાળવીને લઈને વાવની ખદાર નીકળી મેદાનમાં એક વડના ઝાડ નીચે બેઠો. પોતાના સન્મુખ કાચખાને બેસાર્યો. પછી કાચખાએ વાત કરવાની શરૂઆત કરી.

હે વીરપુરુષ ! આ રસ્તો પચાસ વરસથી ઉજડ થયો છે. તેનું કારણ સર્પ અને કાગડો હતું. સર્પ અને કાગડાને પરસ્પર સંપ અને મિત્રાચારી હતી. કાગડાના કહેવાથી વટેમાર્ગ વાવ મુસાફરો પાણીમાં

પીવા ઉતરનારને અથવા રસ્તા ઉપર થઇને જનારને ડંસ કરતો હતો તેથી માણસો મર્ણુ પામતા હતા. તેનું માંસ ભક્ષણ કાગડાઓ કરીને કીલકીલાટ કરતા હતા. કાગડાની સાથે સર્પનો ગાઢો પ્રેમ છે અને એથીજ આવાં પરીણામ થાય છે એ વાત કોઇના જાણવામાં આવી નહોતી. પણ કોઈ ઝેરી જનાવરના સપાટામાં અથવા દૈવી કોપથી આ જગોએ માણસો મરે છે એવી વાયકા દેશ પરદેશ ચાલી. એટલા કારણથી આ રસ્તો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે. આવા દુઃખદાયક રસ્તા ઉપર તમે અજાણ્યા થઈ આવી ચઢ્યા. પણ તેમાં એટલું ધણું સારું થયું કે તમે મને સાથે લીધો હતો. મને લઇને તમે વાવમાં ઉતરી જળ પ્રાશન કરીને જેવા તમે ખાદ્ય નીકળવા જાઓ છો તેવોજ સર્પે તમને ડંસ કર્યો હતો તેથી તમે બેભાન થઇને એક મોટા પહોળા પગથીઆ ઉપર બેસી ગયા હતા. તમારી પીઠ વાવની ભોંતને અડો-અડ હતી. તમે વધારે બેભાન થવા લાગ્યા તે વખતે સંકેતિત કપડી કાગડો તમારાં નેત્ર ફેડવાને માટે આવ્યો હતો, પણ તે અચળ હતો તેથી ધીરજ રાખીને ઘડી બે ઘડી પછી પોતાનું કાર્ય કરવાને રાહ જોતો હતો તે પહેલાં હું રૂમાલમાં વીંટાએલો હતો. તે વસ્તુ શી છે ! અથવા કંઈપણ ખાવાની ચીજ હશે એમ સમજીને તે કાગડો મને તપાસવા લાગ્યો. તે પહેલાં કાગડા સાથે સર્પનું અને સર્પની સાથે કાગડાનું જે ભાષણ થયું હતું તે ભાષણથી હું પકી રીતે માહી-તગાર થયો હતો. તે ભાષણમાં જે વાત મહેં તમને કહી છે તેજ સાર હતો અર્થાત્ પરસ્પર ગુણ સંકેતનો આ પરીણામ હતો તેથી હું સાવધ રહ્યો હતો. છતાં તે કાગડો મને તપાસવાને છેક નજીક આવ્યો તે વખતે તેના બન્ને પગ પકડીને હું મારા અંદરના ભાગમાં લપટાઇને પેસી ગયો, તે કાગડાએ છુટવાને માટે ઘણી મહેનત

કરી, પણ તેનું કાંઈ વળ્યું નહીં. છેવટે તે કાગડાના હીતને માટે વીજ્વરમાંથી સર્પ બહાર નીકળ્યો તેણે મારી પીઠ ઉપર પાંચ પચીસ વાર કોષથી ડંસ કર્યો પણ તેથી તેનું શું વળે ! આખરે જ્યારે કાગડે યુક્તિ ખોળી કાઢી અને તે યુક્તિ, પોતાના છુટકારા માટે સર્પને બતાવી ત્યારે તે સર્પે તમારા પગના અંગુઠેથી વિષ ખેંચવાનો આરંભ કર્યો, તેણે ઘણા ઉપચાર કર્યા સારખાદ તમે જાગ્રત થયા, અને તેટલા માટે મહેં તમને પ્રથમ શું કરવું ! તે વિષે ચેતાવી દીધા હતા.

હે પરિષ્ઠ અંધુ ! આ પ્રમાણે હકીકત બની છે. મારો સંગાથ ન હોત તો તમારો પ્રાણ આ દેહમાંથી મુક્ત થાત. મહેં મારી ફરજ અદા કરી છે. હવે તમને કોઈ પ્રકારની હરકત નથી, હવે મારી વીનંતી એ છે કે કૃપા કરીને તમે મને મુક્ત કરો. આ વાવમાં આવવાને મારી ઈચ્છા ઘણી હતી પણ મને અહીંયાં કોણ લાવે ! કર્મયોગે મારા ભાગ્યને ઉદય તેથી તમને તેવો વિચાર થયો, અને મને ઉચકી લાવ્યા, હવે હું આપને પ્રાર્થના કરું છું કે આ વાવમાં તમે મને મુકો તો તમારો મોટો ઉપકાર માનીશ; અહીંથી પાંચ કોસ ઉપર એક ગામ આવે છે ત્યાં તમે બે બહીમાં પહોંચી જશો માટે મારી માગણી મહેરબાનીથી સ્વીકારશો. કાચખાનું તમામ વૃત્તાંત પૃથુસિંહે સાંભળ્યું. પછીથી જે તેને અદ્ભુત આશ્ચર્ય લાગ્યું તેનું વર્ણન કરવાને આ જગોએ મને રસ્તો મળતો નથી. તે પૃથુસિંહ કાચખાને વારંવાર ઉઠાવીને પોતાની છાતી સરસો ચાંપવા લાગ્યો. તેણે જે ઉપકાર કર્યો તે વિષે તેના નેત્રમાંથી પ્રેમનાં ખીંદુ છુટવા લાગ્યાં.

પૃથુસિંહે કાચખાને કહ્યું કે તમે મારી સાથે રહીને જે મારા

વાત્સલ્ય હિત કામ કર્યું છે તેનો દાખલો જે કોઈ માણસને આપવામાં આવે તો તે કેટલો બધો આશ્ચર્ય પામે !

તમારા ઉત્તમ ગુણને હું માન આપું છું, તમારા કહેવા પ્રમાણે હું તમને આ વાવમાં જ મુકું છું. કર્મયોગે જ્યારે હું આ રસ્તા ઉપર થઈને જઈશ ત્યારે હું તમને જરૂર મળિશ. એમ કહીને તે કાચખાને ઉઠાવીને વાવમાં મુક્યો. પછી પૃથુએ પોતાના ઘોડા ઉપર બેસીને આગળ જવાની તૈયારી કરવા માંડી.

પોતાની પાછડીના પેચમાં જે પત્ર છે તે પત્ર ફરીથી હાથમાં લીધો. તે પત્રને છાતી સરસો આપવા લાગ્યો અને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો. વારંવાર તેના હૃદયમાંથી આશ્ચર્યના ઉદ્ગાર નિકળવા માંડ્યા. પોતાનો પ્રાણ બચ્યો તેનું મુખ્ય સાધન શું ! તે જ્યારે તેણે જોયું ત્યારે હાહા ગઢવીની સરસ્વતિ જેવી સ્વરૂપવાન પવિત્ર મેનાં જણાઈ આવી. તેની અગાધ બુદ્ધિ અને તેણે રચેલો ગાહો પ્રિય લાગ્યો. તે ગાહાના સવાલાખ રૂપીયા આપ્યાં તે ઘણાજ થોડા છે એમ તે સમજ્યો, અરે ! તે કેવી ચતુર દશે ! અરે ! હું તેનો ખદલો ક્યારે વાળીશ, ! અરે તે પુરૂષ હોત અને મારી સાથે તેની સોળગ પ્રવાસમાં હોત તો વાગ્વિલાસમાં કેટલો આનંદ થાત ! એમ વારંવાર ભ્રમણમાં આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યો તે પવિત્ર મેનાના ગાહાને હૃદયમાં જ સ્થાપ્યો, અને તે ગાહા ઉપર તેનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ચોટ્યો. અહાહા આ ગાહાને વારી જાઉં. એમ બોલતો બોલતો રસ્તો કાપવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

પરીમોશપત્તન (ચાર).

ચારે તરફ ડુંગરો છતાં તેના મધ્ય ભાગમાં એક કુંચી નજેડી ઉપર શોભા પામેલું પરીમોશપત્તન નામનું નગર કે જેમાં એકજ જાતના લોકો શીવાય બીજી કોઈ પણ જાતના લોક રહેતા નહોતા, તે નગરમાં જે રહેતા હતા તેઓ દંભી, મોહાન્ધી, નિર્દય છીનાવી લેનારા હતા. તેઓ ઘણા દુર પ્રદેશમાં આથડીને અનેક તદ્દાર્થી દ્રવ્ય સંપાદન કરી પાછા આવતા હતા. તેઓમાં પરસ્પર ઘણોજ ગાદો સંપ હતો, તેમના અવાસ રાજમહેલને પણ માન પમાડે તેવા હતાં, તેમનો વંલવ અગ્નયણી આપિ તેવો હતો, તેમાંના ઘણા ખરા પોતાને ઘેર રહીનેજ દુગાઠનું કામ કરતા હતા તેમની દુગાઈ કોઠના કબ્જામાં આવે નહી તેવી હતી. તેમનો પહેરવેશ રજપુત દોકારના જેવો શોભીતો હતો, તેમની પરીણાગત વખાણવા જેવી હતી, છતાં તેમનું કપટ અત્યંત ઘેર હતું. તેમના છુપા ભેદ કોઠના પણ જાણવામાં આવે તેવા નહોતા. એવા દુગાઈ કરનારા તમામ દુગ તે નગરમાં રહેતા હતા, તે નગરમાં દુગ લોકોનો મુખ્ય એક દોકાર હતો. તે દુગ લોકો દુગાઠ કરીને જે કંઈ દ્રવ્ય મેળવે તેમાથી દશાંસ હીસે લેતા હતા; તે હીસે પ્રાપ્ત કરવાને તેણે પોતાની સગવડમાં આવે તેવો અંદાજસ્ત કર્યો હતો, તેમનો સંપ એવો હતો કે તેમનો ન્યાય પરસ્પરજ થતો હતો. તેઓ કોઈ બીજા અગ્નયણને પ્રજા તરીકે વસવા દેતા નહોતા તેથી તેમનું કોઈપણ પ્રકારનું છિદ્ર કબ્જામાં આવી શકતું નહોતું. તેઓ તમામ ખેતીવાડીનું કામ કરતા હતા. તે સિવાય દુગાઠ માર્ગે વિશેષ

દ્રવ્ય સંપાદન કરી શકતા હતા તેમાં રહેનારા તમારા હા સધન હતા, તેમના બાગ બગીચા દરેક જાણના જુદા જુદા હતા, ઘોડા તથા સાંઢશીઓ દરેકને ત્યાં હતી, તેમાં તેમનો જે ઠાકોર હતો તેને ત્યાં તેમનાથી વિશેષ શોભા તથા વ્યવસ્થા હતી. એક સમયે તે હા સમુદાયનો ઠાકોર પોતાના રંગ મહેલના ચોથા મજલા ઉપરની અગાશી ઉપર ઉભો રહી ચારે તરફ નજર કરતો હતો. આ નગર હિંચી ટેકરી ઉપર છતાં તેના મધ્ય ભાગમાં હિંચાણમાં આ ઠાકોરનો મહેલ હતો. તેથી તેની દૃષ્ટિ નીચાણની તળેટીમાં તમામ રસ્તા ઉપર જતી હતી. બપોર વીતી ગયા હતા. સુમારે ત્રણ વાગ્યાનો વખત થયો હશે તે વખતે હા ઠાકોરની નજરે કોઈ ઘોડા ઉપર સ્વાર થએલો વટેમાગુ આવતો હોય એમ જણાયું, તો પણ એ બાબત તેણે વિશેષ ચોક્કસી કરવાને પોતાની પાસે એક આવનો હતો તે આવનો સન્મુખ રાખી તેમાં આવેલા સ્વારનું પ્રતિબિંબ જોયું-તે કાચમાં એવો ગુણ હતો કે બે કોસ દુરથી આવનાર મુસાફર પોતાના પોશાકથી સ્વચ્છ રીતે જણાઈ આવે અથવા ઓળખાઈ આવે તેવો અલૌકિક ગુણ તેમાં હતો-કાચમાં હા ઠાકોરે જ્યારે જોયું ત્યારે તેને માલમ પડ્યું કે કોઈ અમીર જેવો માણસ આવે છે, અથવા તો કોઈ રાજકુમાર હોય તેમ જણાય છે. ઘણું કરીને ક્ષત્રી કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો રજપુત હોવો જોઈએ તે ફક્ત એકલો છે. તથાપી તેની પાંધડીના શીરપેચ ઉપર હીરાના ત્રણ નંગ શિરબંધી તરીકે જડેલા ઘણા કીમતી નજરે દેખાય છે. તેના ગળામાં ઉત્તમ પંક્તિના માણેકના દાણાની માળા છે અને મોતીની માળા ખાસ નજરે પડે છે. ઉપર ઉપરથી જે તેની પાસે જણાય છે તે સુમારે એકલાખ રૂપીયાનું જવાહીર છે. અહા-હો! જરૂર કોઈ રાજપુત હોવો જોઈએ. આજનો દીવસ ખરેખરે

લાભકારી છે. અવશ્ય આપણે કાર્ય સાધવું જોઈએ; એમ વિચારવાની સાથે તુરત ઉપરના અવાસ ઉપરથી ઉતરી પડ્યો. તુર્ત બે ઉમદા ઘોડાઓ તૈયાર કર્યા તેમાં એક ઘોડા ઉપર જોઈતો સામાન લઈ પોતે સ્વાર થયો. અને બીજા ઘોડા ઉપર પોતાના ભરસાવાળો માણસ સંકેચિત ધદવીનો વેશ ધારણ કરીને તૈયાર થયો; અનેના જમણા હાથમાં ચાંદીથી મઢેલા હોક્કા શોભી રહ્યા છે. ઠગ ઠાકોરે રજપુતસંગ લડાઈનો ઉત્તમ પોશાક પહેરી લીધો હતો. પોતાની સાથે જે હતો તેને ધદવીનો પોશાક આપ્યો હતો, તેથી જાણે ઠાકોરની સાથે ધદવી વાતો કરતો જતો હતો તેવો દેખાતો હતો, ધણા વેગની સાથે નગરમાંથી આ અને માણસ નીકળ્યા તેવા નગરથી એક કોસ દુર એક સરીયામ રસ્તા આગળ લોમડાના ઝાડ નીચે જનજમ પાથરી બેઠેલા હતા. એક ચાંદીનો લોટો તથા પવાલું હતું, તેમાં પાણી ભરેલું હતું. અમલ કસંજાની ગયણી તૈયાર કરી નીચે ચાંદીની વાડકીયો ધરી દીધી હતી, એક ચાંદીનો ટાટ હતો તેમાં દ્રાક્ષ, પીસ્તાં, ખદામના ગોળા ચારોળા, અખોડ, અંજીર, સાકર, છીનેલું ટોપર અને મગદળના લાકુ ગોઠવેલા હતા, આ પ્રમાણે ઠાંથી બેઠેલા છે એટલામાં એજ રસ્તે થઈને વટેમાર્ગુ મુસાફર કે જે પૃથુસિંહ સન્મુખ દેખાતો નગરમાં પ્રવેશ કરવાને માટે જાય તે જતાં જતાં પૃથુસિંહની નજર ઉત્તમ પ્રકારના તળાવ ઉપર ગઈ; ઘોડો તરસ્યો હતો તેથી તેને પાવા સાફ તે તરફ લઈ ગયો, ઘોડાને પાણી પાછને જે પેલા અને જણુ બેઠા છે ત્યાંજ આવીને ઉભો રહ્યો તેમના પ્રત્યે પૃથુએ પ્રશ્ન કર્યો કે આ નગરનું નામ શું ? કોણ રાજા રાજ્ય કરે છે ? આ ગામ મુકયા પછી જે બીજું ગામ આવવાનું કેટલે દુર છે ?

ઠગઠાકોર—(મુસાફર પ્રત્યે) આવો, આવો, બેસો થાય છે

જવાય છે, ઉતાવળ શી છે, સાયંકાળ થવા આવ્યો છે; હવે એ ગામ મુકીને આગળ જવામાં શો માત્ર છે. તમે અમારા મિજબાન છો તમે ગમે તેટલું કરશો પણ આજ તો મારે આનંદથી વાતો કરીને મોટો દર્શનનો લાભ લેવાનો છે. એમ કહીને ઠગ ઠાકોરે ઉભા થઈ મુસાફરનો હાથ ઝાલી મોટા માન સાથે પાથરેલી જાજમ ઉપર બેસાર્થો પછી તુરત પૂછવા લાગ્યો કે આપ ખરેખરે તાપ વેડીને આવ્યા છો. માટે હું જળ પીને શાંત થાઓ. તમારા જેવા સરદાર સાહેબોનો અમને મેળાપ થવાથી માત્ર આનંદનોજ લાભ છે. આજ તો આપણે જોડે બેસીને ઘેર વાળુ કરીશું. આદ વાતચીત કરી ગમતમાં વખત ગાળીશું.

પૃથુપરમાર—હીક છે, જ્યારે તમારો આગ્રહ છે, તેમજ તમારી કૃપા છે તે સાથે તમારો નૌતમ પ્રેમ છે, તે વિગેરે તંતુઓથી બંધાઈને તમારા કહેવા પ્રમાણે આજની રાત્રી હું રહીશ.

એમ વાત કરે છે એટલામાં નજીકમાં જે ગઢવીના વેશથી બેઠો હતો તેણે અમલના પાણીની સ્વચ્છ નાની વાટકીથી ત્રણ લરેલી તૈયાર કરી. તેમાંની એક વાટકી ઠગ ઠાકોરના સામી મુકી. બીજી હતી તે આવેલા મુસાફર આગળ મુકી, અને ત્રીજી વાટકી પોતાના આગળ મુકી. પછી તે લેવાને માટે સાન કરી, રજવાડી રીત પ્રમાણે વખતો વખત અમલ લેવાનો મહાવરો પૃથુસિંહને હતો, માટે આ વખતે અમલની વાટકી તેમણે પણ હાથમાં લીધી ને ત્રણે જણાએ પીધી. ત્યાર પછી હુક્કો ગગડાવવા સારૂ બેઠા—તે થઈ રહ્યા પછી દાક્ષ ચારોળા, પીસ્તાં વગેરે દરેક ચાંદીની મોટી વાટકીમાં ગોઠવીને દરેક આગળ મુકવામાં આવ્યાં તેમાંથી ખરબંજણું ચલાવવા માંડ્યું. આ પ્રમાણે વ્યવહારિક ક્રમ થવા લાગ્યો તેમાં—ઠગઠાકોરે નવિત આવેલા

મુસાફર પ્રત્યે વાત શરૂ કરી.

નવિન આવેલા સ્વાર પ્રત્યે—કહો મહેરબાન; આપ ક્યાંથી આવો છો ? અને ક્યાં જવું છે, આપનું વતન ક્યાં છે, અને કયા વંશમાં આપનો જન્મ થયેલો છે ?

નવિન સ્વારે ઉત્તર આપ્યો કે—અમરકંટક પર્વતની મધ્યમાં વીસ્તીર્ણ હિંચ તળેટી પ્રદેશમાં વીલાસનગર છે તે નગરના પરમાર રાજા અમરસિંહ છે તેમનો હું પૃથુસિંહ નામનો પુત્ર છું; વગર સાહ્યતાએ દેશાટન કરવામાં કેવી હરકતો વેઠવી પડે છે તે હરકતો વેઠીને દેશાટન કરવું, એવો મહારો નિશ્ચય થયો હતો, તે ઉપરથી હું એકલોજ ફરવા નીકળી પડ્યો છું; જેમાં મને ખાનગી રીતે નવિન લાભ થતો જાય છે. સ્વતંત્રતાની મુસાફરી જે પ્રકારનું ઉત્તમ ફળ અક્ષે છે તેવું પરતંત્રતાની કે સુખ માર્ગની મુસાફરી ફળ અક્ષતી નથી. જો કે હું તેવી સ્થિતિમાં ફરું છું તોપણ આ સ્થિતિ મને ઘણી આનંદકારી લાગે છે સ્વાભાવિક જેમ જેમ મને સુગમ પડે છે તેમ તેમ તે તરફ જવાની મારી મુસાફરી છે. અમુકજ ગામ જવું અને અમુકજ કાર્ય કરવું છે એવા પ્રકારનો મારો નિઝદ નથી; જેથી પ્રવાસનું નિશ્ચય પ્રમાણ આંધ્યું નથી.

નવિન આવેલો મુસાફર જેમ જેમ ઉપર પ્રમાણે મતલબથી વાત કરતો જાય છે તેમ તેમ તે વાત સાંભળનાર ડગ ડોકાર જાણે આશ્ચર્ય પામી ગરક થઈ ગયો હોય, જાણે ઉમંગ રૂપી સરીતામાં ઝુલતો ન હોય ! જાણે આનંદમાં મસ્ત થઈ ઉઠીને બેટી પડવાના દેખાવ કરતો ન હોય તેવા દેખાવ વારા ફરતી કરીને વાત પુર્ણ થવાની સાથે તુરત તે ડગ ડોકાર આવેલા સ્વારને બેટયો, હૃદય સાથે આંખો, નેત્રમાં પ્રેમના અશ્રુ ખરી પડવા માંડ્યાં. સારખાદ મોટો અલ્લાખાદ પ્રાપ્ત થઈ ગયો,

અને તુરત નવિન સ્વારી પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો કે,

અહાહા ! ધન્યભાગ્ય, મહારે ઘેર બેઠાં ગંગાનો પ્રવાહજ મળ્યો, અમારે તમારો કેવો સંબંધ છે એ તમારા જાણવામાં નહિ હોય; કેમ કેમ જાણવામાં છે કે ?

પૃથુસિંહ—હું કેવળ અજાણ્યો છું; માટે હવે તો મને આપની સાથેનો સંબંધ જાણવાની ઇચ્છા થઈ છે માટે મહેરબાનીથી કહો.

ઠગઠાકોર—(પોતાની છાતી ઉપર હાથ મુકી આકાશ તરફ નજર કરી જાણે આશ્ચર્ય પામતો હોય ! આકૃતિ બાવ કરીને.) તમે અમારા જમાઈ છો અને હું તમારો સાસરો છું, સમજ્યા કે ?

પૃથુસિંહ—(નિરુત્તર બેઠો) મને તો આશ્ચર્યજ લાગે છે કે આમ હોય તો હું કેમ જાણી ન શકું !

ઠગઠાકોર—અમરસિંહ હજુરે મર્યાદા રાખીને તમને કહ્યું નહિ હોય, માટે તમારા જાણવા બદલ છે. તમારું લગ્ન થયું નથી અને હું સાસરો કહેવાઉં છું, કેમકે જ્યારે તમારો જન્મ થયો ન હતો તે પહેલાં કોલ કરાર થયેલો છે.

પૃથુસિંહ—(આશ્ચર્ય સાથે) કહો મારા સમ મારે એ વાત જાણવાની ધણીજ અગત્યની છે.

ઠગઠાકોર—તમારા પિતાજી યુવાવસ્થામાં પોતાની વહુજી સાથે કાશીમાં આવ્યા હતા અને હું પણ તે સમયે મારી સ્ત્રી સાથે કાશીમાં ગયો હતો, સુમારે સોમવારના દિવસે પ્રાતઃ કાળમાં મણિકર્ણિકા કિનારે તમારા પિતાની સાથે મારો મેળાપ થયો. મને મળતાંજ તે ધણી આનંદ પામ્યા. હું તેમનો યુવાવસ્થાનો મિત્ર છું. તેથી તેમનું મન મને જોઈને પ્રકૃષ્ટીત થયું, તેવીજ રીતે તમારાં માતૃશ્રીની સાથે મારી સ્ત્રીનો સખીભાવ અર્થાત બહેનપણીનો ભાવ હતો. તેથી બન્ને

સાથે સાથે મણિકર્ણીકા કીનારા ઉપર સ્નાન કરતાં હતાં—આ વખતે બન્ને સગબાં હતી. સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે કે પોતાનો વંશ જેમ વૃદ્ધિ પામે તેવી ઇચ્છા કર્યાજ કરે. પુત્રની વાંચનાશાળા એવી જો યુવતીઓએ આનંદના દિવસ પેટે રહ્યા છે તે બાબત વાતો ચરચાવવા લાગી; તેમાં છેવટે બન્નેએ આવેશમાં એવો નિર્ણય કર્યો કે જેને પુત્ર થાય અને જેને પુત્રી થાય તો એક બીજાનું લગ્ન કરવું, પણ અત્યારથી આ ગંગા કિનારે મણિકર્ણીકા રૂપી ભવતારણી પવિત્ર દેવીની સત્તા રૂપ જળ હાથમાં લઇને પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ કે જ્યારે તેમ થાય ત્યારે તેમનું લગ્ન અત્યારથીજ થઇ ચુક્યું છે. આ પ્રમાણે પરસ્પર ગંગાનું જળ મુકીને પોતાના ઉતારામાં આવ્યા. તમારી માતૃશ્રીએ પણ તમારા પિતાને પોતાના પણની વાત કરી અને મારી સ્ત્રીએ બનેલી હકીકત તથા નિશ્ચય વાત મને કહી. બીજે દિવસે તમારા પિતાજી અને અમે બન્ને મળી આ વાત ચરચાવી તેમણે પણ તે વાત કબુલ કરી. ત્યાર બાદ જ્યાં સુધી અમે કાશીમાં રહ્યાં ત્યાં સુધી પરસ્પર બેસવું ઉડવું, ગાનતાન, રંગતાલ અને મોજમજા કર્યાં કરતા હતા. જ્યારે વૃત્તિ ત્યાંથી ઉપડી ત્યારે એક બીજાથી છુટા થઇ આ તરફ આવ્યા—હવે ઇશ્વરે તેવોજ યોગ્ય લાવીને ગોઠવ્યો છે. કન્યા હદ ઉપરાંત મોટી થઈ ગઇ છે અર્થાત તમારી ઉમ્મર પ્રમાણની થઇ છે. મ્હે તમારા પિતાજી ઉપર કાગળ બહુ લખ્યા હતા પણ તેમણે અત્યાર સુધી ધ્યાનમાં લીધું નથી. તેનું કારણ શું! કંઈ કહી શકાતું નથી.

પૃથુસિંહ—આ વાતની મને ખબર નથી. મારું લગ્ન સાત આઠ વરસથી થયું છે. મારી રાણીને એક પુત્ર ચાર વરસની ઉમ્મરનો છે છતાં આપનો આવો સંબંધ મારા જાણવામાં આવ્યો નહીં,

એને માટે હું ઘણાજ વીચાર કરું છું કદાપી પીતાજી મને વાત કહે નહી, તોપણ દીવાન તો જાણેજ, એમ નહી તો મારી માતૃશ્રી પણ જાણેજ. કોઈને પણ કાને વાત જાય અને તેથી કંઈ પણ ગને-સનેથી થોડી મતલબ પણ હું જાણી શકું. પણ તેમ થવાનું કારણ શું હશે ! તર્ક કરવાને આગળ હરકતો પડે છે.

ઠગઠાકોર—અજ્ઞાત ! તમને તો શંકા આવેજ, પણ આપના પિતાજીને અમારા કુળ કરતાં ઊંચા કુળની કન્યા મળવાથી. આ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ અને સાક્ષાત ગંગાદેવીના ગુન્હેગાર થયાં. સત્ય ઉપર શસ્ત્રનો ધાવ નાંખ્યો છે, તમે અહીંયાં પંદર દીવસ અમારે ઘેર રહો અને અહીંથી આપના પીતાજી તરફ પેગામ સ્વાર મોકલીએ પછી તેનો ઉત્તર તમારા પિતાજી તરફથી કેવો આવે છે તે તુરત જાણશે.

અત્યાર સુધી તો તે બાઈ સાહેબ અમારા પત્રાને જવાબજ ગળી ગયા છે અને હવે પત્રનો જવાબ ગળાય તેમ નથી, કારણ કે તમે અમારે ત્યાંજ છો એમ જ્યારે તે જાણશે તથા પૂર્વે ગંગા-નદીનું જળ હાથમાં લઈ પ્રતિજ્ઞા કરી છે એ વાત માટે જો તેમને બીક હશે તો જરૂર તુરતજ પત્ર લખશે; વિશેષ કરી તમે અહીંયાં છો માટે સમજાવીને લખ કરી દેશે એવી પણ કદાપી વૃત્તિ હોય તો તુરતજ જવાબ આવશે. એવો વિચાર તેમનો ગમે તે હીતનો હોય તોપણ સત્ય પ્રમાણે વર્તવાને પૂર્વે સત્યવાદી પુરૂષો કેવા બધાયા હતા ? તેનો દાખલો આપું જગત જાણે છે.

પૃથુસિંહ—(ઠાકોર પ્રત્યે) તો શું ! તમે નમારી દીકરીને અત્યાર સુધી કુંવારી રાખી છે ?

ઠગઠાકોર—હા, -મને તો ગંગાના જળનો ભય છે, સત્ય પ્રમાણે ચાલવું એવો વીવેક છે, જ્યારે તમારા પીતા ચોખ્ખી ના કાંપે,

તોજ મને ખીજું કાર્ય સુઝે પણ તે તો નાથે નહીં અને હા પણ નહીં, પછી કેમ કરવું !

ઘઢવી—ખરી વાત છે જોએ વચન પાળે છે તેમને તો ખસિ-
હારી છે.—સત્યવક્તા પુરુષોનાં નામ આ દુનિયામાં અચળ રહી ગયાં
છે. જીવો કે—

॥ છપો ॥

વચન કાજ નૃપ ધર્મ ગયે વનવાસ ઉલટકર

વજન કાજ હરિશ્ચંદ્ર ફિર્યો જહાં તહાં પરિશ્રમકર

વજન કાજ રઘુરામ વાલી વાનરકો માર્યો

વજન કાજ શ્રીકૃષ્ણ મિત્રકો રથ હંકાર્યો

હરસિદ્ધ કહત યહ વચન હિત નિજ જૂન તન અર્પન કિજે,

યહ ધરનિ વચન આધારતે ॥ સકલ વીજ સિરમર

લિયે ॥ ૧ ॥

એક વચનને માટે પાંડવમાં શ્રેષ્ઠ બ્રાત ધર્મ રાજાએ વનવાસ
પોતાના બ્રાત માતૃ સહિત ભોગવ્યા હતો,—વળી સત્ય વચન પ્રતિપા-
લનને અર્થે હરિશ્ચંદ્ર રાજા ન્યાં ત્યાં અનેક પ્રકારની ઉપાધીઓ અને
દુઃખ પરિશ્રમ વેડીને ફર્યો હતો,—વચનને માટે શ્રી રામચંદ્રજીએ વાલી
વાનરને માર્યો હતો, તેમજ વચનથી પ્રતિબંધન થઈને શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાને અર્જુનનો રથ હાંક્યો હતો, હર્ષદ કહે છે કે એ પ્રકારે
સત્ય વચન પાળવાને સાઝ કેટલાક ગુણી સજ્જનો પોતાનું શરીર
અને ધન માત્રનું અર્પણ કરી ચુક્યા હતા, વળી આ પૃથ્વી પણ
વચન આધાર વડે કરીને આ સૃષ્ટીનો બોજ સહન કરે છે. માટે
વચન એજ માણસનું ભુષણ છે.

ઠગઠાકોર—ખેર, અમરસિંહજીએ કદાપી એ વાત મુલતવી રાખી હશે, ત્યાં સુધી તેમને ખુલાસો નથી આપ્યો ત્યાં સુધી તેમનો વિચાર ના કહેવાનો નથી એમ તો નક્કી થાય છે તેમાં વળી ઘેર બેઠે ગંગા ! પછી કહેવું શું મને આજનો આનંદ અલભ્ય જેવો છતાં સહેજ તે આનંદનો લાભ થઈ ગયો છે.

ઘઢવી—1 ઠગ ઠાકોર તરફ જોઈને) કહો હવે શી આજ્ઞા છે ! ખીજવાર જરા અમલ કાઢું કે !

ઠગઠાકોર—હા, હા, કાઢો તો ઠીક પછી આપણે ઘેર જઈએ.

પ્રથુસિંહ—શા માટે ! હવે કાને લેવો છે !

ઘઢવી—એમ તે હોય કે ! તમે તો અમારા જમાઈ છો માટે હવે તો ના નહિ કહેવાય.

પ્રથુસિંહ—તે જ્યારે ૯૬ ઉપરાંત થાય ત્યારે શરીરને નિર્માલ્ય કરે છે.

ઘઢવી—અરે ગરિબપરવર ! એમ તે હોય કે.

॥ કુંડલિયા ॥

चैन अमलको चो गुनो, पीवत प्रगटे नूर

जोवन हें गजराजको, बाढे हृदय गरूर

बाढे हृदय गरूर, शूरपनमें बुधशाली

स्त्री स्थंभनके मध्य मरदको करे

कहत सु कवि गुनजान, बदन ज्यों प्रफूक कमलको

रहे मस्त भरपुर, चौगुनौ जन अमलको

અમલથી શરીરની કાન્તી આર ધણી દેદીપ્યમાન દીપી ઉઠે છે. શરીરનું વાન કામકોડીલા જેવું દેખાય છે. સિંહની માફક બળવાન

જોખન પ્રાપ્ત કરે છે અને શરીરમાં ગવનો અંશ વધે છે, સ્ત્રીએને આનંદ આપવામાં સમર્થ થાય છે. શરીરને પ્રકૃષ્ઠ થએલા કમળ જેવું રાખે છે, અને મસ્ત સ્થિતિમાં રહે છે, માટે અમલની અલિહારી તો ઔરજ હોય છે—એમ બોલીને કિચિત ભાગ અમલનો પ્રથુસિંહને આપ્યો, તે સાથે ઠાકોરે અને ઘઢવીએ અમલ લીધું. અને એક ખીજને રંગ આપવા લાગ્યા, ઘઢવી બોલ્યો કે રંગ છે તમને; ત્યારે ઠાકોર બોલ્યો કે રંગ છે ઘઢવી તમને. એમ પરસ્પર બોલીને કસુબો ગટ કરી ગયા. અને ફરીથી હોકકો ગગડાવા લાગ્યા. ત્યારે પ્રથુસિંહ હાસ્ય વિનોદ દાખલ ઘઢવીને એટલું કહ્યું કે તમે પરસ્પર રંગ મોઢે બોલીને શાનો આપ્યો ! કેમકે જેમણે આર્યનું રક્ષણ કર્યું છે તથા જેઓ આર્ય ભુમિમાં પરાક્રમિ કહેવાય છે તેમને રંગ (ધન્યવાદ) આપવામાં આવે છે, ત્યારે શું તમે બન્ને તેવા છો કે ?

ઘઢવી—શાખાશ મદારા મેહેરખાન (એમ કહીને તે હવે બોલવાની છટા ફેરવે છે.) આપે પણ ઉત્તમ પ્રકારનો પ્રશ્ન કર્યો છે, યદ્યપિ આપનો પ્રશ્ન ખરો છે. અરીણુ લેતી વખતે એક ખીજને રંગ આપીએ છીએ, એતો માત્ર શોભા છે પણ ત્યારે ખરેખરે રંગ આપીએ છીએ તે રંગને લાયક જુદા પરાક્રમી ગણીએ છીએ તે કાણુ ! સાંભળો.

॥ કુંડલિયો ॥

રંગ ઉન્નૂકૂ દેત, કર માત તાતકી સેવ
સત્ય શૂર દાતા દયા, ચરન ચિત ગુરુદેવ
ચરન ચિત ગુરુદેવ, વચન મીઠો મુરખ બોલે
एक युवति पतिव्रत औरपे कच्छ न खोले

हर्षद करहु निदान, कबहु न विकार जनुकु
करत मातकी सेवा ॥ देत हैं रंग उनुकु

॥ कुंडलिया ॥

फरसी धरकों रंगहैं ॥ करमें फरसी लीन
शस्त्रार्जुन कर छेदिके, नछत पृथिवि करदीन ॥
नछत पृथिवि करदीन ॥ विप्र फरसी धर कहायो ॥
पितर वचन प्रतिपाद अमरपद जगमें पायो
हर्षद अति बलवंत मान मर्दन महिधरको
हेत उमंग भर रंग रंग है फरसी धरका ॥ २ ॥

राय करनेको रंग है ॥ बणावलि गुनजान
विपत समय दायो नहि ॥ कियो कनकको दान
कियो कनकको दान सन्यवृत भंग न कीनो
कनक दंतको मर्ण समय ब्राह्मनको दीनो
हर्षद अडग उदार धन्य जैसे धैर्य धरनको
महाशूर रनधिर, रंग हैं राय करनको

हे प्रथुसिंह ! लज्जुर ? अमल डसुआ लेती वपनते तो आवा
आवा शुरवीनेन अमे रंग आपीये छीये, पणु ने हेडकु हेभीने
लडके येनुं तो अमे नाम पणु देता नथी.

प्रथुसिंह—वाह वाह गदवी ! तमे तो वीर्यक्षलु नखाओ
छो तमारा सलवासथी तमाम वपनत आनंदमां न व्यतित थाय.

ઠગઠાકોર—(ઉભો થઈને) કેમ ! આપણે આપણા મુકામ તરફ ચાલીએ તો ફીક, કેમકે સાંજનો વખત થઈ ગયો છે, (એમ કહી પ્રથુસિંહ તરફ નજર કરીને) કેમ હજુર હવે આપણે ઘોડાપર ત્યાર થઈ નગરમાં પ્રવેશ કરીએ.

પ્રથુસિંહ—બહુ સારું, ચાલો. એમ કહીને નગરમાં પ્રવેશ કરીને ઠગઠાકોરના વિસ્તીર્ણ મહેલમાં જવું લાગ્યો.

મહેલનો દેખાવ ઘણો શોભાયુક્ત હતો. તે મહેલની આગળની બાજુએ વિશાળ છુટી જમીન હતી. તેમાં ધ્રુવ ખાગ બનાવેલો હતો. વચમાં જળના ધ્રુવારો હતા. દ્રાક્ષ વીગેરે વેલીકાઓના અનેક પ્રકારના માંડપા હતા. ફેર ફેર ખેંઠકો હતી તે સઘળા વટાવીને છોક મહેલ નજીક આવ્યા ત્યારે મહેલના અડોઅડ પથરથી ફરસખંદી કરેલો મોટો ચોક હતો જેની ચરે તરફ ખેંઠકો ગોઠવી હતી. તે ચોકની અંદર મોટા પક્ષંગ ખીંછાવેલા હતા. તેના ઉપર મશરૂ અને કીનખાખના મોટા ગદેલા પાથરો હતા. તે ઉપર પ્રથુસિંહને ખેસાર્યા, તેમની જોડેના પક્ષંગ ઉપર ઠગઠાકોર બેઠો હતો એટલામાં ખે મસાલચી મસાલ પ્રગટાવીને બાજુ ઉભા રહ્યા. એટલામાં ઘરમાં નોકરો, હાજર થયા. દરેક જણને હામની વ્યવસ્થા ઠાકોરે બતાવી દીધી. આ વખતે ઘડવી હાજર નહોતો. ફક્ત પ્રથુ અને ઠાકોર ખેજ જાય હતા. જરાકવાર થઈ એટલે ઠાકોરે પ્રથુને કહ્યું કે એક ઘડી વાર જરાક તાજી હવા લેવાને આપ આ જગોએ આરામ લ્યો. હું જરાક જનાનખાનામાં આપના આવ્યાના સમાચાર વીગેરે આપવાને જાઉં છું. પછી તુરત આપની જ પામે આવું છું—એમ કહીને ઠગઠાકોર મહેલની અંદર ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રથુસિંહના મનનો ગુંચવડો અને વિચિત્ર દેખાવ.

આ તરફ પ્રથુ પદ્મંગ ઉપર આજોટતો ભારે વીચારના મોજામાં સપડાવા લાગ્યો, તેને એકંદરે હંગ હાકોર તરફની લડકીકત ઉપર ઉંડા વીચાર ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા, વળી પોતે સંકલ્પ વિકલ્પ પણ કરવા લાગ્યો. અરે હું કેવો ભાગ્યશાળી કે મુસાફરી કરતા સાસરે આવી પહોંચ્યું! પણ તે શું ખરી વાત હશે! ખરેખર હોવું નોંધએ. કેમકે આ હાકોરને જુદું બોલવાનું કંઈ કારણ જણાતું નથી. કોઈ એહેવા ન હોય કે પોતાની દીકરીને વગર વિચારે વળગાડે. ના ના એમ તો શું હોય. ન્યારે આ તરફ નજર કરીએ છીએ ત્યારે હાકોરના કહેવા ઉપર વજન લાગે છે. ન્યારે મારા પિતાજી તરફની હીલચાલ ઉપર ધ્યાન આપું છું તો આ હાકોરની કન્યા સાથે મહારા લગ્ન માટે થએલી વાત અત્યાર સુધી કેમ છુપી રહી. અગર પિતાજીએ મારે લગ્ન આ જગોએ વચન આપ્યા છતાં કેમ ન કહ્યું તેનું શું કારણ હશે, હે ઈશ્વર! આમાં ખરું શું છે? તે કંઈ જણાતું નથી, ખરે હરી ઈચ્છા; પણ તે કન્યા કેવી છે તે તો પ્રથમ જોવી જોઈએ! પછી વાત; એમ વીચાર કરતો કરતો લીન થઈ ગયો. એટલામાં હંગહાકોર ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને પ્રથુસિંહની જોડે બેઠો, અત્યંત પ્રેમના આવેશમાં આવેલો હંગહાકોર પ્રથુસિંહ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—કે આપ હવે આ મકાનના ચોથા મળલા ઉપર પધારો આપને વાળુ કરવાને માટે તમામ સાધનો મારી પુત્રી વાસંતીએ તૈયાર કર્યા છે ને તે પણ ઉપર છે; આપના અશ્વ ઉપરનો સામાન નીચે ઉતાર્યો છે અને કપડાં વીગેરે જે કંઈ આપની હડફીમાં હશે તે હડફી ચોથા મળલા

ઉપર ધણી સંભાળથી મોકલી દીધી છે; આપ સુખે ઉપર પધારો કેમકે મુસાફરીનો પરિશ્રમ ધણો જ થયો હશે, એમ કહી નજીકમાં એક દાશી ઉભી હતી તેને આજ્ઞા કરી કે આ પ્રયુક્તિદળ લગુરને ઉપરને ચોથે મળેલે રંગ મહેલમાં લઈ જા.

દાસી ચાલાક હતી. યુવાન હતી. તેણે પ્રયુ આગળ આવીને ધણી નમ્રતાની સાથે હાવભાવ યુક્ત મંદ હાસ્યથી બોલવા લાગી કે પધારીએ લગુર.

પ્રયુક્તિદ તે દાસીની પાછળ પાછળ મહેલમાં ચાલ્યા ગયા. પ્રયુ અને હંગાકારની દાસી ચોથા મળેલે જતા પહેલાં હવે તે ચોથા મળલા ઉપર હંગાકારની શ્રેષ્ઠ રૂપવંતી વાસંતી શું કરે છે કિંવા તેણે કેવી ગોઠવણ મુકી છે, તેની જરા માહિતી લઈએ.

નવા આવનાર મિજબાનને મોહીત કરવાને જોટલા શૃંગાર ધારણ કરવાના હતા તેટલા અતી ઉત્તમ પદ્ધતીથી ધારણ કર્યા હતા, તે વાસંતી પ્રૌઢા હતી છતાં પરણ્યાવી નહોતી તેનામાં હાવણ્યતા એવી હતી કે ચતુર પુરુષો તેના ઉપર પ્રેમ રાખ્યા વિના રહેજ નહી. તેનું સ્વરૂપ ઉર્વશી જેવું હતું. તેનામાં પવિત્રતા હતી. તે કેવળ પ્રેમાળ દયાળુ અને સત્યવક્તા હતી, તેના આચરણ મનુષ્યનું મન હરી લે તેવાં હતાં તેને જોતાંજ મોહ પ્રગટ થાય તેવો તેનામાં કુદ-રતી પ્રગટ થએલો હાવભાવ હતો, યદ્યપિ તેનો જન્મ નિદય કપટી અને અધોર કૃત્ય કરનારા ધાનકીને ઘેર થયો હતો. તેનું પાલણુ તેવા મા માબાપના હાથ નીચે થયું હતું, તેથી માતપીતાની આજ્ઞાનુસાર તેને ચાલવું પડતું હતું, આ પવિત્ર અને નિષ્કલંક અખળાના હાથથી સેંકડો માણસોનાં મર્ણુ થયાં હશે, તેના માટે આ દયાળુ વાસંતી ધણો પ્રશ્નાતાપ કરતી અને મોટો નિશ્વાસ નાંખતી હતી. આ એક જ પુત્ર હતી આખા નગરમાં વાસંતી જેવું સ્વરૂપ કોઈનું પણ નહોતું,

તેથી તેના મોઢ પાસમાં કાટ પતંગ જેવા ફસી પડનારાઓને ફસાવવા માટે ઠગઠાકોરે આ પવિત્ર આઈનું લગ્ન કર્યું નહોતું. આટલી બધી ઉમ્મરની યુવાવસ્થાએ પોહોચેલી છતાં તેનું લગ્ન ન કર્યું, તે માત્ર ઠગઠાકોરના પોતાના સ્વાર્થનું કાર્ય સિવાય બીજું કંઈજ નહોતું. તથાપિ તે વાસંતિ કેવળ નિરાશ, ઉદાસ, અને કામજવરથી પીડીત રહેતી હતી. પોતાના પિતાને ઘેર ખાન પાન તથા વસ્ત્રાદિક અમુલ્ય દાગીના અંગ ઉપર ધારણ કરવાનો લાભ મળતો હતો. તે સંઘળું તેને દુઃખદાયક લાગતું હતું, તે પોતાના જેવો અતુર, ચાલાક, શર અને શુદ્ધિવાન વીર પુરુષને આપતી હતી, પણ તેવો તેને કદાપિ કાળે મળતો નહોતો. અત્યારશુધી તેના મોઢફંદમાં જેઓ મર્ણ પામ્યા અને તેમાં અત્યંત પૈસો મેળવ્યો. તે કાર્યમાં મન મોઢન કાઢીલો કોઈ પુરુષ તેની નજરમાં આવ્યો નહોતો. તેથી દર વખતે પોતાના નિચ કાર્યને ધીક્કાર આપતી ઉમંગ રહિત રહેતી; પણ આજ તેના હૃદયમાં મોટી આશા અંધાયલી હતી, પણ તે આશા ઝુલી હતી કેમકે તેના પિતાના દુર્ઘટ અદોષસ્તમાંથી નાશી છુટવાને તે અબજાની બીલકુળ હીમત નહોતી. તેમ તે અબજાને મદદ આપનાર શર પુરુષ મળે એવો સંભવ નહોતો, પણ આજે કોઈ રાજપુત્ર આવ્યો છે તેવી વાત તેના ઘરમાંથી તેણે સાંભળી હતી, તથાપિ તે નિરાશ થઈ હતી. કેમકે માત્ર પિતાનો સખત આજ્ઞા પ્રમાણે ધાતકી કાર્ય કરવાનો તેના ઉપર મોટો બોજ હતો. યદ્યપિ તે રાજકુમારને જોવાને તથા તેના ચાતુર્યતાની પરિક્ષા કરવાને ઉલટવાળી થઈ હતી. તે પૌઢા થઈ હતી, તો પણ તે પવિત્ર રહિ હતી, તેણીએ પોતાનું શીયળ ભંગ કર્યું નહોતું, એમ થવાનું કારણ એ હતું કે તે અતુર અને શુદ્ધિવાન હતી તે પોતાને મન માનીતો પસંદ કરવાને તેનામાં

મોહ હતો એટલા માટે તેનું શિયળ સચવાયું હતું; એવી વાસંતી આજરોજ મોતીની શેરનું વેળીમંડન મુસ્તક ઉપર ઠરાવીને વીશાળ ભાલમાં ઉંચી પ્રતના પોખરાજ જડેલો કુંડનવાળો ગોળાકાર ચાંદલો ચોઢી દીધો હતો. કંઠમાં મુક્તાદાર ધારણ કર્યો હતો. તેનું શરીર લોહીથી ભરેલું હતું. તેનાં નેત્ર દેવતાઓના હૃદયને પણ વેધી નાંખે તેવાં હતાં, તેની નાસિકા અને ઓષ્ટ કેવળ મોહક હતાં. સર્વાંગ નીભાગ સામુદ્રીક પ્રમાણે શુભ લક્ષણયુક્ત હતા. તેણે ધવલ વસ્ત્ર ધારણ કર્યું હતું. તેની કાન્તીના પ્રમાણમાં જેટલી શોભા માત્ર દેખાય તેટલી શોભા શાક્ષાતકાર પ્રતિપાદન થઈ રહી હતી; તેણીએ ચોથા મજલા ઉપર ઈંદ્રભૂવન જેવું કરી મુક્યું હતું. નાના નાના પ્રકારની વસ્તુઓ ચારે તરફ ગોઠવી હતી, મધ્ય ભાગમાં ઉત્તમ ગલીયા શેન-રંજીઓ ઉપર ખીજાવ્યા હતા. મોટા ગાદી તકીયા ગોઠવ્યા હતા. તમામ સામગ્રી તૈયાર કરીને સવર્તમાન વાસંતી ચોથા મજલા ઉપર એક ગાદી ઉપર સ્વસ્થ થઈને તથા એક પ્રકારની આશાના તરંગમાં ઝોકાં ખાતી બેઠેલી છે. એટલામાં એક પુરૂષ કે જે પૃથુસિંહ હતો, તેણે આ શુભોભિત આવાસમાં પ્રવેશ કર્યો.

પૃથુ જેવો ચોથા મજલે ચઢે છે તેટલામાં વીજળીની માફક ત્વરાથી ગાદી ઉપરથી ઉભી થઈ ધુમટો વાળીને એક બાજુ ઉપર વાસંતી ઉભી રહી, દાથથી સાન કરીને ગાદી ઉપર બેસવાને બતાવ્યું.

પૃથુ ગાદી ઉપર બેઠો અને ચારે તરફ બેઠા લાગ્યો જેથી તેની તમામ રચના મનોહર લાગી, નજીકમાં દશ મુખવાળી ચાર દીવીયોની જ્યોતનો ઉગ્ગ્રશ સ્વચ્છ હતો તેથી પ્રથુની કાન્તી કામદેવ જેવી જોઈને વાસંતી કેવળ મોહ પામી, પણ તે તેનું મોહ લુબ્ધ થતું વૃથા છે એમ તે માનતી હતી. કારણ કે પરાધીનતાથી

તેણીને પોતાનું કર્તવ્ય કયાં વિના છુટકો નહોતો, યદ્યપિ આવા કામકોઠીલા કુંવરને મોતના પંઝામાં સપડાવવો એ દલીલ તેને ઘણી દુર્ઘટ લાગી. અંતઃકરણમાં ઘણી ખીન્ન થઈ અને પોતાના દુર્ભાગ્યને ધિક્કારવા લાગી. તેની સાથે ધીરે ધીરે તેની મનોવૃત્તિ બદલાવા લાગી. સંકલ્પ વિકલ્પરૂપી ગોદાઓએ તેને ખેંચતાણ કરવા માંડી, પણ માત-પિતાના અન્નથી તે પોસાયલી, તથા તે શિવાય બીજાને ખરો આધાર નહિ હોવાથી પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવા ઉપર મનનું વલણ ચોકસ થતું ગયું. આ પ્રમાણે વાસંતી વિચારરૂપી ભારે મોઢામાં ડોલમ-ડોલા થવા લાગી અને છેવટે વિચાર શુન્ય જેવી સ્તબ્ધ થઈ ઉભીજ રહી.

બ્યારે આ પ્રમાણે થયું ત્યારે યુવક પૃથુસિંહ એકી નજરે યૌવના તરફ જોવા લાગ્યો. આ વખતે પૃથુ અને તે વાસંતી શિવાય આ વિભાગમાં બીજા કોઈપણ નહોતું. તેથી પૃથુને મર્યાદાનો અંત સ્પષ્ટ અંતઃકરણમાંથી ખસેડવાને કાળો તેને આ વખતે વાત કરવાને ઉત્તમ એકાંત તક મળી હતી. તેના વિચાર કાંઈ જુદીજ પ્રકારનો હતો તે માત્ર તેની આતુરતા, મધુરતા, સ્વરૂપ, ગુણ વીગેરે જોવાને ધારનો હતો, તેથી કેવળ અધીરો અને ઉતાવળો થઈને પૃથુ તે વાસંતી સાથે ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યો.

હે રમણિ ! તમે આટલી બધી લબ્ધ્યાયુક્ત દુર કેમ ઉભાં છો પારી પાસે તો આવો ! હું તમારા ઈતીહાસ પ્રથમથીજ જાણી ગયો છું ! તમારા પીતાએ મને તમામ વાત કહી છે મારા જન્મ પહેલાં જ તમારી સાથે મારે લગ્ન કરવાનું નિશ્ચય કરેલું છે. તેથી તમે શા માટે મર્યાદા રાખો છો !

શાસ્ત્ર વિધિ પ્રમાણે લગ્ન થયા શિવાય હું તમને સ્પર્શ પણ કરવાનો તથા સેવણી મ્હારી પાસે ખેસીને મધુર ભાષણ કરો તો મને મોટો આનંદ થશે.

વાસંતી—(પ્રથુના કહેવા પ્રમાણે સન્મુખ આવીને બેસે છે)
 દહુર ! અમે અબળા જનતીને લગ્યા ઘણી હોય છે. અમારે ધર
 બહાર નીકળવાનો કદી પણ પ્રસંગ જનતો નથી તેથી આપ પહેલવહેલા
 અહિં આવ્યા તેથી મારા કેટલાક વીચારમાં હું લીન થઈ હતી.

પ્રથુસિંહ—(વાસંતીએ મલમલનું ઝીણું કપડું પહેરેલું હતું
 તેથી જો કે ધુંમટો કર્યો હતો તો પણ તેનું ચંદ્રવદન અંદરથી દેખાતું
 હતું તે જોઈને પ્રથુ ચલાયમાન થયો અને કહેવા લાગ્યો કે) તમે
 મારી મર્યાદા શા માટે રાખો છો ! એમ કહીને પ્રથુએ તેના ધુંમટાનો
 પટ લાથેથી તાણીને ખસેડી નાંખ્યો.—પછી કહેવું શું ! પ્રથુ જો મનમાં
 ધારતો હતો તેથી પણ દહુર દરજે લાવણ્યતા, સ્વરૂપ અને શોભા
 નજરે પડી. કેવળ તેને જોઈને દિગ્મુદ જોવા બની ગયો, પણ તેનામાં
 વિવેક હતો તેથી ઠેકાણે આવીને બીજી વાતચિત કરવા માંડી એટલામાં
વાસંતી બોલી દહુર સાહેબ ! આપણે પ્રથમ તો ભોજન કરી
 લઈએ, પછી નિવૃત્તિથી વાતચિત કરવાનો વખત મળશે. એમ કહી
 દાસીને ઘાંટો પાડી બોલાવી, દાસી લાજર થઈ તેને નેત્રના અણસા-
 રાથી સમજાવીને કહ્યું કે બે મોટાં ટાટ પીરસી લાવ્ય.—વાસંતીની
 આજ્ઞા પ્રમાણે તુરંત જ ભોજન કરવાના મોટા થાળ લાવીને લાજર
 કર્યા, તે બંને થાળમાં મોટો ભેદ અને ફેરફાર હતો, આવેલા મિજ-
 માનને માટે જ ટાટ હતો તેમાં લાડુ ગોડવેલા તે ઝેરના હતા, એમ
 કરવાનો સંકેત તેણીના માત પિતાનો પ્રથમથી થયેલો હતો અને
 દાસીએ તે પ્રમાણે પોતાની ફરજ અદા કરી હતી.

વાસંતીએ—આવેલા જજમાનના ટાટમાં ઝેરના લાડુ હોદા
 હતા. પણ માતપિતાના ભયને લીધે તે બદલવાને શકતીવાન થઈ
 નહોતી. અથવા તે બદલીને તેને બચાવવાનું સાધન કરે તો તેની માથે

પોતાના અચાવનો માર્ગ તેણીએ ખોળવાની સવડ કરવી પડે તેવી હતી, પણ તેમ થવાને ઘણું કઠણ હતું માટે તો ચુપ થઈ ગઈ. મનમાં ઘણું મુઝાઈ, અફસોસ થઈ અને પોતાનું ભાગ્યહીન છે, એમ સમજી શુદ્ધ અંતઃકરણથી ઈશ્વર પાર્વતી પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવા લાગી કે હે ઈશ્વર ! જો તું મને સુખ આપવા ધારે તો દરકોઈ પ્રકારે મારો છુટકારો કરાવીને આ રાજકુવરને મેળવ, એવી આશાના તરંગમાં ફસાયેલી છતાં પણ પોતાનો મનોર્થ પૂર્ણ કરવાને વાસંતી અશક્ત હતી. અને ટાટ આગ્યાં એટલે દારીએ પૃથુસિંહ આગળ સંકેતિક ટાટ ગોઠવ્યાં, અને બીજો ટાટ કે જેમાં કંઈ પણ શંકા નથી તે ટાટ વાસંતી આગળ મૂક્યો.

રાજ્યદારી રજપુત રિવાજ પ્રમાણે શરાબનો ચાંદોનો કળશ અને તેની સાથેના ચાંદોના નાના નાના નાળુક ઘટાદાર પાત્ર ગોઠવેલા હતા. થાળમાં ઉપ્પલ ભજ્યાં તિખાંતમતમાં મિષ્ટ મધુર કપાય વીજેરે સ્વાદીષ્ટ વસ્તુઓ ગોઠવેલાં હતાં.

પ્રથુએ મધ કળશ લાયમાં લઈ નહાનું પાત્ર ભરીને વાસંતીને આપવા માંડ્યું.

વાસંતી—માફ કરો, હજુર સાહેબ ! માફ કરો, મારી જીંદગીમાં ઉન્મત્ત કરનાર મઘનું મહેં કદી પણ સેવન કર્યું નથી.

પ્રથુસિંહ—એમ કદી અને નહી, જો કે તમે અત્યાર સુધી તેનું સેવન કર્યું નહી હોય પણ જ્યારે હું મળ્યો તો તમારે મારા લાયથી લેવાને પ્રાયશ્ચિત નથી. કેમકે હું આ પાત્ર લાયમાં લઈને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે હું તમારી સાથે વિવિધ પૂર્વક લગ્ન કરીશ. જો કે મારા પીતાની ઈચ્છા હોય કિંવા ન હોય તો પણ.

વાસંતી—હજુર ! ઘણીજ એવઘબી થાય છે; માટે ને આપને

જ્યારે મારા પ્રત્યે પ્રેમ છે તો હું કિંચિત લઈશ, એમ કહીને પ્રથુના લાથમાંથી પાત્ર લઈને તેમાંથી કિંચિત લઈને હેઠળ મૂક્યું.

પ્રથુએ તેમાંથી પોતાને જોઈએ તેટલો મલ લઈને, પછી પોતાના ટાટમાંથી લાડુ ભાગીને તેમાંનો ગ્રાસ લાથમાં લઈ વાસંતીને પોતે ખવરાવવા ગયો એટલે વાસંતીએ આંડા લાથ ધર્યો.

પ્રથુસિંહ—એમ કેમ ! મારો અને તમારો જન્મ થતાં પહેલાં તમારા માતૃપીતાએ કરેલા સંકલ્પ પ્રમાણે ધણીધણીયા-ણીનો સંબંધ છે, માત્ર વિધિપૂર્વક લગ્ન કરવાનું રહ્યું છે તે તો જરૂર હું સત્ય રીતે કરીશ. છતાં તમે મારા લાથનો ગ્રાસ કેમ લેતાં નથી.

વાસંતી—લગ્ન થયા વિના આપના લાથનો સ્પર્શ મારા ઓષ્ટ પ્રદેશ ઉપર નહિ થવા દઉ.

પ્રથુસિંહ—આર્ય રજપુત એક વચન તેજ સત્ય છે; મારો લાથનો તમારા ઓષ્ટ પ્રદેશને ગ્રાસ આપતા જે સ્પર્શ થશે તેજ લગ્ન કરવાની સાખીતી અને સત્યતાનો પુરાવો સમજજો.

વાસંતી—[મનમાં અરે ! દુર્ઘટ સમય આવ્યા. રજવાડી રીત અને લઠ પુરી પાડ્યા વિના પાર નહિ આવે માટે કંઈ ખીજી યોજના કરવી પડશે. દાસી સન્મુખ ઉભી છે એટલે મારો સંકેત સમજ જશે. એમ ત્વરાથી વિચાર કરી દાસી તરફ દ્રષ્ટિ કરીને] અરે દાસી.

દાસી—હા, હાજર છું. શું ફરમાવો છો..

વાસંતી—(પૃથુરાજની છાત્રી તરફ લાંબો લાથ કરીને) અરે તહે કંટલી બધી ભુલ કરી ! આ થાળમાં ગોળના લાડુ શા માટે મુક્યા ! આ લાડુ નોકર વર્ગને માટે કરેલા છે—ઉઠાવી લે ! અને સાકરના લાડુ લાવ્ય, જરાક ભાન રાખ્ય, આમ છેક શું અંતઃકર્મ ગઈ છે. હજુર સાહેબને જોવા હોય તો નીરાંતે જોજોને ! તને કોણ ના પાડે છે.

દાસી તુરત તે થાળમાંથી લાડુ ઉપાડી લે છે અને બીજા લાડુ લાવીને મુકી દે છે તેમાંથી લાડુ ભાગીને પૂર્વવત્ પ્રમાણે પૃથુસિંહ વાસંતી આગળ ગ્રાસ તૈયાર કર્યો. વાસંતીએ પ્રેમપૂર્વક તે ગ્રાસ લીધો. પછી જન્મવાની શરૂઆત થઈ. જમી રહ્યા બાદ હવે શું કરવું ! તેને માટે વાસંતીએ પ્રાર્થના કરી કે હજુર સાહેબ ! આપનો વિચાર હોય તો બે કલાક સોગટાં બાજી બેલીએ, પ્રથુએ તે વાતની હા પાડી. સોગટાં બાજીની રમત શરૂ થવા લાગી; પરસ્પર હારજીત થવા લાગી. આ વખતે ફક્ત એકજ દાસી હાજર હતી તે જોડેના બીજા ઓરડામાં સુઈ રહી હતી, સુમારે બાર ઉપર એક વાગ્યાનો સુમાર થવા આવ્યો, એટલે બાજીની રમત બંધ કરી, પછી વાસંતીએ હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે હજુર ! હવે આ ઢોલી-યો પાથરેલો છે તે ઉપર આપ નિંદ્રાવશ થાઓ. હું હવે આ જોડેના ઓરડા છે તે ઓરડામાં નિદ્રા લઇશ.

પ્રથુસિંહ—હે પરમ સુંદરી, તમને મારી આગળથી ખસેડવા ઇચ્છતો નથી પણ જ્યારે તમે એમજ કહો છો તો તેમ કરવું પડશે. એમ વાત કરતાં કરતાં પોતાને માથે મુકવાનો જે પાઘ હતો તેના પેચમાં કાગળ લાલી મુકેલો તે દ્રષ્ટિએ પડ્યો એટલે તુરત હાથમાં લઈ દીવાના અજવાળા આગળ હાથ લેસો થઈને વાંચવા લાગ્યો.

વાસંતી—હજુર સાહેબ ! આપે શી મનલખનો આ પત્ર કાઢ્યો છે !

પ્રથુસિંહ—અહા હા ? એ કાગળાઆએ અથવા તેમાં જે ગાહો લખ્યો છે તે ગાહાએ જે જે મને મદદ આપી છે તે વીધે હું કહી શકતો નથી.

વાસંતી—એમ કે ! તેમાં શું લખ્યું છે. **પૃથુસિંહ**—સાંભળો

એકલડા માં જસો કંથ, સેજ સંભાળી સુજો કંથ
જગતા નર ગંજે નહિ કોય, કાળ મારે સો કીમીયો હોય.

વાસંતી—આ ચાર ચરણ બનાવનાર કવી કાઠિયતુર હોવો જોઈએ.

પૃથુસિંહ—પહેલા ચરણને! તો મને અનુભવ બરાબર મળ્યો છે, અને બીજા ચરણમાં લખે છે કે સેજ સંભાળી સુજો કંથ, એટલે હું કંથ પથારી સંભાળીને સુઈ રહીને. અર્થાત્ ઘણા દીવસ સુધી પાથરેલી પથારી ફેરવીને સાફ ન કરે તો તે નીચે અનેક પ્રકારના છવજંતુ ભરાઈ રહે માટે તે વિષે આ બીજું ચરણ કહી આપે છે.

વાસંતી—બરાબર છે. આ બીજું ચરણ જે છે તે કોને માટે છે! કે જે આજસુ હોય, પ્રમાદી હોય, કાળજી વીનાનો હોય, એવા લોકને માટે છે—હવે આપ અમારે ઘેર આવ્યા છો અને અમે આપને છવન તુલ્ય સમજાવ્યે છીએ છતાં અમારા જેવાએ જે કામ ખાત્રીથી કરેલું હોય તે કામમાં પણ પથારી સંભળાવાની જરૂર પડતીનથી.

પૃથુસિંહ—હા વાત તો ખરી છે. એમ કહીને તુરત ઉભો થયો એટલે બાજુ પર વાસંતી ઉભી રહી છે, એટલામાં પ્રથુએ પલંગ આગળ જઈને તેના ઉપર બિછાવેલી તળાઈ ઉપર તલવારની મુઠ જોરથી દાબી એટલે તુરત કાચા તાંતળા તુટીને ગોદડા તળાઈ વીંચેરે ભયંકર ઉડાણ કુવામાં તુટી પડ્યાં. ત્યાં આમ થયું એટલે પ્રથુની આંખ ફાટી. દગો દગો એટલો શબ્દ ધીમેથી બોલતાની સાથે વાસંતી તે વખત નાસવા માંડતી હતી. તેને એકજ દલંગથી પકડી તેના કેશ ઝાડ્યા મ્યાનમાંથી તલવાર ખુલ્લી કરીને તેને ભય આપ્યા.

પ્રીય વાંચક આ વારતાનો અધુરો ભાગ ઠંગકન્યા વાસંતીના નામથી પ્રસિદ્ધ કરેલો છે તે વાંચશો. પોરટે જ સાથે પાંચ આનાની ટીકીટો મોકલવાથી શુકપોરટથી મોકલવામાં આવશે.

મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુજે—શુકસેલર—અમદાવાદ.

ડાયનેમોની વ્યવસ્થા.

MANAGEMENT OF DYNAMO.

આમાં ડાયનેમોની માહેતી ઘણી સારી આપવામાં આવી છે. જેમાં વિદ્યુત લોડચૂમ્બક, કાર્ય બળ અને શક્તિ, સરકીટ, ડાયનેમો, તેમાં વિભાગ, પસંદગી, તે ગોઠવવાની રીત, તેને ચલાવવાનાં સાધનો. ડાયનેમોનું નેડાણ અને સ્વીચબોર્ડ. એક્યુમ્યુલેટરમાં વિદ્યુત ભરવાની રીત વિદ્યુત દિવા અને તેમનું નેડાણ, ડાયનેમોને ચાલુ કરવાની રીત. બે કે વધારે ડાયનેમોને સાથે નેડવાની રીત, ડાયનેમોને બંધ કરવાની રીત, ડાયનેમોમાં નડતી મુરકલાઓ વિગેરે અગત્યની બાબતો છે. વિજળીનું કામ કરનારા કારીગરોને ખાસ ઉપયોગી છે. ડી. ૩. ૨૧૧ પો. ૪ આના બુદ્ધ.

વિજળીનું ઉપયોગી પુસ્તક.

વિદ્યુત અને વિદ્યુત ઉત્પત્તિ

આમાં વિજળી સંબંધી બાબતો પ્રારંભથીજ સમજાવવા છે. આના માત્ર પ્રકરણો છે તેમાં વિદ્યુતચુંબક, અધવાદક, સાધારણ વાહક, યાંત્રિકવિદ્યુત, વિજળીનો દબાણ, એમ્પાયર, વૉલ્ટેજ, હર્સપાયર વિદ્યુત-ઘટ, બ્યાટરી, સેરોઝ, પ્યારેલેલ, ચટની સર્વ સાધારણ માહેતી ડી. સી. કરન્ટ, એ. સી. કરન્ટ, શન્ટ, બતરેટર, આર્સેચર અને તે સંબંધીની માહેતી વિગેરે માહિતિથી ભરપૂર છે. વિશેષ સમજણ માટે ૭૨ ચિત્રની આકૃતિયો આપી છે. ૩. ડી. ૨૧૧ પોસ્ટેજ ૪ આના.

મળવાનું ઠેકાણું-મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુદે-બુક્સેલર,

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

ગુજરાતી મોટર ગાદ.

